

ДОБРОЧЕСНІСТЬ

Навчально-методичний посібник із рекомендаціями щодо досягнення мети наскрізної змістової лінії «Громадянська відповідальність» в частині формування нетерпимості до корупції та слідування добродесним стратегіям поведінки

Для всіх освітніх галузей

Схвалено для використання в освітньому процесі

Видання друге, уточнене і доповнене

Київ 2025

ДОБРОЧЕСНІСТЬ

Навчально-методичний посібник із рекомендаціями
щодо досягнення мети наскрізної змістовної лінії
«Громадянська відповідальність»
в частині формування нетерпимості до корупції
та слідування доброчесним стратегіям поведінки

Для всіх освітніх галузей

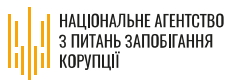
Видання друге, уточнене і доповнене

Схвалено для використання в освітньому процесі

Протокол № 9 від 08 липня 2025 року засідання експертної комісії з громадянської та історичної освітньої галузі державної установи «Український інститут розвитку освіти». № БО-0226-25 в Каталозі надання грифів навчальній літературі та навчальним програмам

Київ 2025

Посібник «PROдоброчесність»
реалізовано
Офісом доброчесності НАЗК
спільно з ГО «ЕдКемп Україна»
за підтримки
Антикорупційної ініціативи ЄС

Фінансується
Європейським Союзом

Думки та погляди, висловлені експертами або організаціями в цьому посібнику, не обов'язково збігаються з позицією EUACI, Європейського Союзу чи Міністерства закордонних справ Данії

Офіс доброчесності НАЗК створено у 2020 році, після перезавантаження Національного агентства з питань запобігання корупції. Місія Офісу — запустити освітні ініціативи для поширення доброчесності.

Команда Офісу доброчесності займається просвітництвом та взаємодією з партнерами у сфері запобігання корупції, активно працює над тим, аби зробити доброчесність новою нормою.

Докладніше про діяльність Офісу доброчесності:

<https://www.facebook.com/prosvita.nazk>

EdCamp Ukraine — це рух відповідального вчительства, що був створений для співтворчості вчительок і вчителів для навчання одне від одного.

ГО «ЕдКемп Україна» — це команда освітніх інноваторок і інноваторів, білих ворон, які мають крила, мають натхнення та мають завзяття починати й завершувати щороку десятки проєктів! Команда досліджує системи освіти в Україні та інших країнах, вивчає найкращий експертний світовий досвід, розробляє зміни до освітнього законодавства, упроваджує ефективні методики, програми, підходи. За дев'ять років існування організація об'єднала понад 47 000 освітян.

Докладніше про ГО «ЕдКемп Україна»: <https://www.edcamp.ua>

Антикорупційна ініціатива ЄС (EUACI) — провідна антикорупційна програма в Україні, що фінансується ЄС, співфінансується та впроваджується Міністерством закордонних справ Данії. EUACI відіграє ключову роль у посиленні сталого інституційного розвитку антикорупційних інституцій, підвищенні прозорості та підзвітності процесу відбудови України. Програма також підтримує громадянське суспільство та розслідувальні медіа. Окрім цього, EUACI підтримує роботу міських рад семи міст (Миколаїв, Житомир, Чернівці, Шептицький, Маріуполь, Нікополь і Полтава) для впровадження кращих практик належного врядування у містах. Докладніше про Антикорупційну ініціативу ЄС (EUACI): <https://euaci.eu/ua/>

ПРОдоброчесність : Навчально-методичний посібник із рекомендаціями щодо досягнення мети наскрізної змістовної лінії «Громадянська відповідальність» в частині формування нетерпимості до корупції та слідування доброчесним стратегіям поведінки. Для всіх освітніх галузей. Видання друге, уточнене і доповнене. / Офіс доброчесності Національного агентства з питань запобігання корупції, Громадська організація EdCamp Ukraine. Антикорупційна ініціатива ЄС (EUACI). — Київ, НАЗК, 2025. — 122 с.

Схвалено для використання в освітньому процесі

Протокол № 9 від 08 липня 2025 року засідання експертної комісії з громадянської та історичної освітньої галузі державної установи «Український інститут розвитку освіти». № БО-0226-25 в Каталозі надання грифів навчальній літературі та навчальним програмам

© Офіс доброчесності НАЗК, ГО «ЕдКемп Україна»
Антикорупційна ініціатива ЄС (EUACI), 2025

Над посібником працювали:

Автори та авторки вправ для освітніх галузей:

Наталія БІЛЬ — математична освітня галузь

Наталія БОГДАНЕЦЬ-БІЛОСКАЛЕНКО —
мовно-літературна освітня галузь

Дар'я ДЕМЧУК-МАРИГІНА —
природнича освітня галузь

Тамара ДРАЛОВА — мистецька освітня галузь

Віталій ГЛАДУН — соціальна
та здоров'язбережувальна освітня галузь

Олена КОВАЛЕНКО — інформатична освітня галузь

Ольга МЕДВІДЬ — технологічна освітня галузь

Іван ПІКУЛЬ — громадянська та історична
освітня галузь

Валерія СІЛКОВА — фізкультурна освітня галузь

Зміст

4	Вступна частина та вітальні слова
14	Інформатична освітня галузь
24	Громадянська та історична освітня галузь
42	Математична освітня галузь
52	Мистецька освітня галузь
64	Мовно-літературна освітня галузь
74	Природнича освітня галузь
84	Соціальна та здоров'язбережувальна освітня галузь
100	Технологічна освітня галузь
114	Фізкультурна освітня галузь

Автори та авторки вступної частини:

Команда Офісу доброчесності НАЗК,
команда ГО «ЕдКемп Україна»,

Лілія ГРИНЕВИЧ, Людмила ТАБОЛІНА, Анна БОРОДІНА

Координація створення посібника: **Людмила СЛИВА**

Художнє керівництво та дизайн: **Ірина ЧАГОВЕЦЬ**

Координація роботи експертів: **Альона ХИЛЬКО**

Літературне редагування:

Віра ШКРЬОБ, Галина СТРЕЛЬЦОВА

Редагування та коректура:

Ольга КАРАМАН, Галина СТРЕЛЬЦОВА

Верстання посібника:

Ганна СТОЄЦЬКА, Сергій ГОРБАЧОВ

Частини цієї публікації можуть бути використані й відтворені виключно з некомерційною та навчальною метою. У разі використання матеріалів посилання на посібник обов'язкове.

Усі додаткові матеріали та зображення в посібнику було використано виключно з навчальною метою.

Офіс доброчесності висловлює щирю подяку педагогічним колективам:

- Ліцею № 9 ім. Євгенія Єніна Павлоградської міськради,
- Запорізької гімназії № 17 Запорізької міської ради,
- Ізянського ЗЗСО I–III ступенів,
- Сарненського районного ліцею «Лідер» Сарненської міської ради,
- Ліцею № 3 Калинівської міської ради Вінницької області,
- Ліцею № 1 м. Ковеля,
- КЗ «Вінницька гімназія № 24»,
- Сокиринського ліцею Хустської міської ради,
- Розівського опорного закладу загальної середньої освіти I–III ступенів Розівської селищної ради Пологівського району Запорізької області

за апробацію матеріалів посібника,
цінні практичні коментарі та поради.

ОФІС ДОБРОЧЕСНОСТІ НАЗК

Команда Офісу доброчесності НАЗК:

Ірина Тимченко, Альона Хилько,
Ірина Чаговець, Людмила Слива

Замість довгого пояснення «для кого й навіщо цей посібник», «навіщо нам ця ефемерна доброчесність» та «під яким соусом її викладати в школі, як і навіщо» — просто наведемо дані соціологічного дослідження, згідно з якими у 2024 році корупція посіла друге місце серед основних проблем (порівняно із третім місцем у 2022 році). У 2024-му корупцію назвали дуже серйозною проблемою 79,4% громадян. Якщо ж говорити про показник сприйняття поширеності корупції, то 91,4% громадян вважають, що корупція «дещо» або «дуже» поширена в Україні.¹

Вражаючи цифри, чи не так? Що ж робити, можливо прийняти більш суворі закони? Більше формальних правил? На жаль, як свідчить практика, це не завжди спрацьовує. Організація економічного співробітництва та розвитку у «Посібнику з публічної доброчесності» звертає увагу на те, що традиційні підходи, засновані на створенні більшої кількості правил, суворішому дотриманні та жорсткішому примусі до їхнього виконання, мають обмежену ефективність.²

Організація U4 також звертає увагу, що, окрім формальних правил, існують інші вагомі аргументи, які можуть допомогти пояснити, чому люди можуть погодитися на участь у корупційних практиках.

Ці орієнтири можна в широкому сенсі вважати соціальними нормами — такими собі «спільними уявленнями про дії, які є обов'язковими, дозволеними або забороненими в суспільстві». Такі норми забезпечують неписані правила поведінки. Особливо, коли формальні правила, такі як закони, не можуть регулювати поведінку. Саме таку тенденцію можна помітити в країнах, пронизаних корупцією, де соціальні норми структурують багато соціальних взаємодій, диктуючи правила гри.³

Тож якщо методи примусу є не лише небажаними, а й неефективними, ми маємо знайти інший шлях розбудови суспільної доброчесності. Таким шляхом може й має стати освіта. І спрямована вона має бути на молодь, яка відіграє центральну роль у формуванні загальносуспільної культури доброчесності. Саме освіта для виховання доброчесності залучає молодь до постійного діалогу та вивчення своєї ролі й обов'язків як громадянина.⁴

За належного підходу така освіта може допомогти молодим людям сформувати цінності доброчесності на все життя, а також надати їм навички та знання, необхідні для відстоювання своїх ролей і обов'язків у сфері доброчесності. І саме школи як офіційні установи, через які молоді люди соціалізуються у правові, моральні та соціальні норми, що переважають у їхніх суспільствах, — можуть і повинні стати трансляторами популяризації доброчесності.

Рекомендація Організації економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР) щодо публічної доброчесності підкреслює роль освіти у боротьбі з корупцією. Вона закликає країни підвищувати обізнаність про переваги публічної доброчесності, знижувати толерантність до порушень стандартів публічної доброчесності та сприяти громадянській освіті з питань публічної доброчесності, особливо в школах.⁵

Крім того, Конвенція Організації Об'єднаних Націй проти корупції (UNCAC) закликає до того, щоб державні освітні програми виховували нетерпимість до корупції, та закликає країни включити цю тему до шкільних і університетських програм (стаття 13).⁶

Для того щоб спростити освітянам це завдання, ми підготували посібник «PROДоброчесність», який допоможе популяризувати цінність доброчесності у кожному навчальному предметі для учнівства 5–11 класів.

1 Корупція в Україні 2024: розуміння, сприйняття, поширеність. Аналітичний звіт за результатами опитування населення та бізнесу. – Київ, 2024. <https://nazk.gov.ua/pdfjs/?file=/wp-content/uploads/Pages/50/do/50d0d9eef5cf33c10f1fc7f6e86048a2bf3731bd3d08a36f4cec95baea1475b88460841.pdf>

2 Посібник ОЕСР з публічної доброчесності — <https://www.oecd.org/uk/publications/5b2fe28c-uk.html>

3 U4, Anti-corruption through a social norms lens — <https://www.u4.no/publications/anti-corruption-through-a-social-norms-lens>

4 OECD, Education for Integrity. Teaching on Anti-Corruption, Values and the Rule of Law — <https://www.oecd.org/gov/ethics/integrity-education.htm>

5 Посібник ОЕСР з публічної доброчесності. <https://www.oecd.org/uk/publications/5b2fe28c-uk.html>

6 Конвенція Організації Об'єднаних Націй проти корупції. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_c16#Text

Базуючись на матеріалах із посібника можна:

- а) запровадити спеціальний курс із публічної доброчесності;
- б) розробити матеріали для викладання, навчання та читання для кожного предмета, включаючи в них результати навчання з публічної доброчесності;
- в) розробити матеріали для викладачів, які сприятимуть досягненню існуючих результатів навчання з питань публічної доброчесності в рамках наявних предметів.

Завершити цей нетиповий вступ ми вирішили кількома прикладами, які не лише можуть стати вам у нагоді під час викладання, а й також є цікавими кейсами роботи з молоддю.

У Бангладеш кілька шкіл створили «магазини доброчесності» (satata stores). Ці магазини не мають касира, але вимагають, щоб учні та учениці клали гроші за товари, які вони купують, у спеціальну скриньку.

Мета цієї ініціативи, що започаткована Антикорупційною комісією країни та Програмою розвитку Організації Об'єднаних Націй, полягає в тому, щоб допомогти учнівству вивчити й практикувати принцип доброчесності з раннього віку.

У Литві учні та учениці співпрацювали з місцевими неурядовими організаціями (НУО) та муніципальними органами влади, щоб застосувати антикорупційні знання на практиці. В одному з міст місцевий антикорупційний чиновник познайомив учнівство зі сфери ризику корупції в місцевій адміністрації та планами муніципалітету щодо усунення цих ризиків.

Учні й учениці перевіряли журнали працівників, як це робив би державний службовець, щоб виявити порушення та потенційні сфери зловживання державними ресурсами, такими як державні транспортні засоби й паливні картки.

Інший інноваційний підхід до залучення учнів було знайдено *у Венесуелі*. У рамках проекту під назвою «Генеральний контролер іде до школи» учнівство віком від 9 до 14 років голосували за «генерального контролера», якого обирали серед своїх однолітків(-ок). Обрані на один рік учні та учениці склали присягу, призначили собі команду і писали щомісячні звіти про роботу школи, які охоплювали такі сфери, як ресурси, управління бібліотекою та кафетерієм, технічне обслуговування, правила й розклад занять.

На основі цих звітів контролери готували підсумковий звіт, який містив рекомендації та скарги. Ці звіти були передані уряду за підтримки Управління допомоги громадянам і отримали відповідь від чиновників.⁷

⁷ Ці та інші приклади шукайте в посібнику U4, Anti-corruption through a social norms lens — <https://www.u4.no/publications/anti-corruption-through-a-social-norms-lens>

Керівниця Офісу доброчесності НАЗК

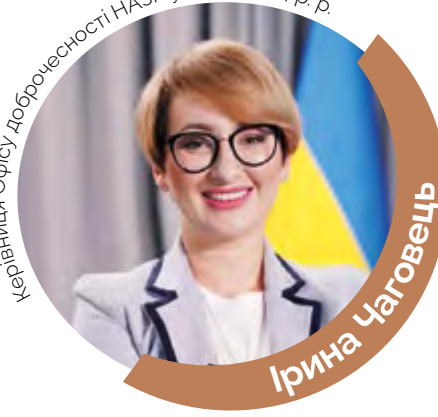
Ірина Тимченко

Менеджерка проекту «Прозора школа» Офісу доброчесності НАЗК

Альона Хилько

Керівниця Офісу доброчесності НАЗК у 2023–2024 р. р.

Ірина Чаговець

Керівниця просвітницького напрямку Офісу доброчесності НАЗК у 2022–2024 р. р.

Людмила Слива

Сучасна освіта проєктує майбутнє

Лілія Гриневич,

проректор Харківського національного університету ім. Каразіна, міністр освіти у 2016–2019 рр.

Нинішній світ постійно зазнає змін, і перед освітою постало важливе завдання — підготувати дітей до викликів майбутнього, яке неможливо спрогнозувати. В Україні, де ми переживаємо війну, таке майбутнє ще більш непередбачуване й потребує формування у громадян особливої життєвої стійкості, яка ґрунтується на загальнолюдських та суспільних цінностях. Візійні документи ОЕСР щодо розвитку освіти підкреслюють, що цінності та ставлення є невід’ємною складовою більш широких компетентностей, вони мають допомагати учнівству орієнтуватися в невизначеному майбутньому та забезпечувати їм підтримку в цьому процесі. (OECD (2021) Embedding Values and Attitudes in Curriculum: Shaping a Better Future.)

Глобальний контекст трансформацій спонукає освітні системи переосмислити свою роль, виходячи за межі передачі лише академічних знань. У часи щоденного збільшення інформаційних потоків та розширених інтелектуальних можливостей володіння знаннями без їх практичного застосування втрачає колишню актуальність.

Традиційна модель освіти, яка базувалася на накопиченні фактів і даних, вже застаріла. Розв’язанням для сучасних викликів є впровадження компетентнісного навчання. Реформа «Нова українська школа», яка впроваджується в Україні з 2017 року, полягає саме в переході від лише знаннєвого до компетентнісно орієнтованого навчання. Ключові компетентності, визначені в Законі України «Про освіту», передбачають не тільки знання, а й уміння їх застосовувати для вирішення практичних завдань, а також вироблення ставлень на основі цінностей.

Враховуючи, що опора на цінності є важливою запорукою успішної самореалізації особистості та взаємодії в суспільстві, НУШ має на меті сформувати в учнів та учениць відповідальність не лише за себе, а й за розвиток і добробут країни. Зокрема, громадянська компетентність, яку мають сформувати учні й учениці після завершення базової середньої освіти згідно з Державними стандартами загальної середньої освіти, охоплює ряд аспектів, включно з громадянською свідомістю та доброчесністю.

Однією із ключових складових громадянської свідомості є неприйняття будь-яких форм корупції. Це передбачає відмову від недоброчесних дій, які підривають основи суспільства. Доброчесність не лише відображає ставлення до інших людей й навколишнього світу, а й демонструє моральну силу та відповідальність особистості за свої вчинки. Вона тісно пов’язана з повагою до власної гідності та гідності іншої людини, згуртуванням суспільства загалом, а також допомагає учням та ученицям розуміти й оцінювати свої дії на основі норм і принципів, що забезпечують успішне співжиття.

Дуже промовистим є визначення ОЕСР: «Бути доброчесними — це бути послідовними: ми не лише говоримо, як правильно, а й діємо відповідно до переконань та етичних принципів, навіть коли ніхто не бачить» (із методичних рекомендацій ОЕСР «Навчання доброчесності»). Проте доброчесність та нульову толерантність до корупції неможливо сформулювати тільки етичними настановами. Цінності та принципи формуються в результаті активного навчального досвіду на основі ситуаційних ігор, розбору практичних кейсів, формування моделей поведінки у випадках дилем, які потребують усвідомленого вибору.

Цей посібник створено з метою допомогти педагогам у наскрізному викладанні теми доброчесності в освітньому процесі. Основна частина присвячена конкретним практичним вправам та активностям, які педагоги зможуть використовувати на своїх уроках.

Ми всі хочемо жити у світі, де існують чіткі правила і де нас оточують люди, які діють доброчесно. Виникає логічне запитання — чи можемо ми очікувати якісних змін у країні, якщо навчання нових поколінь відбувається за старими принципами? А отже, ці принципи поваги до інших та доброчесності мають сповідуватися під час здобуття освіти — не лише теоретично, а й через моделі відносин, які панують у навчальних закладах.

Адже школа є не лише відображенням суспільства. Водночас вона здатна виконувати трансформаційну функцію та проєктувати подальший суспільний розвиток.

Надихаюча роль вчительства у ціннісному вихованні доброчесності у дітей

Людмила Таболіна,

вчителька української мови та літератури, фіналістка глобальної премії Global Teacher Prize 2023

Доброчесність — одна з важливих навичок майбутнього

Це фундаментальний принцип, який буде краще майбутнє для всіх. У світі, де технології швидко розвиваються, а глобальні проблеми стають складнішими, виховання дітей із доброчесними цінностями має надзвичайно важливе значення.

Так, майбутні лідерки та лідери, незалежно від того, чи це бізнес, наука, політика, технології, мають усвідомити, що доброчесність — це не просто бонус, це вимога. Вона створює основу довіри, без якої будь-яка галузь не може процвітати.

Як ми можемо виховати цінність доброчесності?

Відповідь очевидна: через освіту. У цьому контексті роль вчительства є надихаючою та визначальною. Українські освітяни створюють атмосферу, де доброчесність і моральні цінності плекаються та виховуються, де вони будуть не просто контекстом, а стануть частиною нашої ідентичності. Кожен урок, завдання чи гра — це нові сходинки на шляху до доброчесності.

Доброчесність перетворює наші цінності на дії, наші слова — на зобов'язання, а наш майбутній світ — на місце, де кожен має можливість розквітати.

Виховання доброчесності — це про співпрацю

Багато українських педагогів в умовах війни не припиняють активно поширювати власний досвід і надихати колег з усієї країни. Варто відзначити конференції, численні вебінари, майстерки з академічної доброчесності, медіаграмотності, розвитку компетентностей, нових підходів до викладання і виховання доброчесності. Наші педагоги є учасниками і тренерами національного проєкту для освітян «Прозора школа», в межах якого вони надають всебічну методичну, фахову підтримку колегам з інших освітніх закладів країни.

Виховання доброчесності — це про інтеграцію

Уроки доброчесності можуть викладатися із переглядом та обговоренням кінострічок чи мультфільмів; відвідуванням музейних уроків і театральних постановок; а також із дослідженням соціальних роликів і реклами; з візитами до

Офісу Доброчесності, де діти не лише дізнаються нове про цінності, а й зможуть розв'язувати різні креативні завдання. Тут ми об'єднуємо сили, щоб зануритися у тонкощі доброчесності, показати її переваги та розвивати нові підходи до вивчення.

Виховання доброчесності — це про нестандартні уроки

Чи ви чули про «симуляційну гру», «крісло автора», «світлофор доброчесності», «читацький виклик», «перевтілення в героя твору»? Українське вчительство вже використовує ці роздинки під час своїх уроків із вивчення доброчесності. А про креативні дитячі проєкти, цікаві квести, вікторини, онлайн-ігри, інтерактивні лекції? Попри повітряні тривоги і численні стреси діти навчаються корисно й цікаво. Наша мета — не лише передавати знання і компетентності, а зацікавити, щоб хлопці та дівчата відчували покликання до вивчення світу власних цінностей, витканого із принципів і чеснот, де кожен урок — це неймовірний колір на безмежному полотні доброчесності.

Виховання доброчесності — це про інноваційність

У нашій роботі немає місця монотонності або рутині. Наші учні та учениці беруть участь і стають призерами та лауреатами численних тематичних конкурсів. Учителювання займається підготовкою дітей до захисту дослідницьких робіт із тем, дотичних до виховання доброчесності. Це надзвичайно цінні та глибокі наукові розробки дітей. Ми завжди в русі: створюємо нові методики, відкриваємо горизонти в навчанні та вивченні доброчесності.

Виховання доброчесності — це про партнерство

На уроки до дітей приходили співробітники Офісу Доброчесності, автори книжок, батьки, які ставали співучителями на заняттях, відомі українські діячі культури, волонтери. Усі вони привносили свій досвід і знання, відкривали для хлопців і дівчат нові території в лабіринті доброчесності, обговорювали разом з дітьми класичні шедеври і твори сучасної літератури з погляду важливих чеснот — складових цінностей доброчесності. Освіта і справді може відображати правдиві й справедливі погляди і підходи до вивчення життя.

Виховання доброчесності — це про відкриття

Використання можливостей штучного інтелекту — це нова, але вже дуже популярна ініціатива, покликана дати поштовх учнівській творчості, підтримати і надихнути дітей на нові творчі звершення з теми доброчесності. Це справжнє відкриття на сьогодні. Вчителі і діти запрошують магію казок до своїх уроків і магію штучного інтелекту у свої історії та казки. Творчість наших хлопців і дівчат — це могутня сила, що здатна на неймовірні здобутки не лише у світі літератури і технологій, а й у світі доброчесності. На цих уроках і зустрічах усі відчуватимуть себе творчинями і творцями, що неперевершено малюватимуть образи нових світів, сповнених мріями, цінностями та емоціями.

Виховання доброчесності — це про традиції

Численні команди закладів освіти організують і проводять на регіональному рівні різноманітні активності щодо українських традицій, поєднуючи виховання й одвічні цінності нашого народу. Вчительство і батьківство відіграють ключову роль у формуванні характеру дитини. Вони є прикладом для наслідування і втілення доброчесних якостей. Їхні слова та вчинки надихають хлопців і дівчат на саморозвиток і прагнення до вищих моральних стандартів.

Навіть у випадках, коли доброчесність може здатися несправедливою або складною, саме батьківство і вчительство можуть знайти шлях до того, щоб викласти цінність моралі у зрозумілій і надихаючій манері.

Отже, українські педагоги створюють таке освітнє середовище, в якому цінності доброчесності активно практикуються і шляхом впровадження доброчесних принципів у шкільне життя, і стимулюванням співпраці, взаємодопомоги, відкритості, і плеканням цінностей як частини щоденної реальності учнів.

Саме педагоги впливають на особистісний розвиток учнів. Вони надають підтримку та поради через взаємодію і відкритий діалог, через допомогу в розумінні важливості доброчесних вчинків не лише у школі, а й у їхній життєвій практиці, де кожна думка має значення, і кожна дія — це можливість вчинити доброчесно.

Наші освітяни відчувають пульс кожного моменту в класі, що має свою історію, розкривається в унікальних відтинках. Саме тут і ховається найбільше натхнення для учительства — вивчення принципів доброчесності разом із дітьми. Коли ви входите до класу, ви занурюєтеся у світ, де ваші діти — це не просто учениці й учні, а архітекторки й архітектори власного майбутнього.

А ваша роль — не лише викладати, а супроводжувати, вести їх стежиною самопізнання, допомагаючи їм розуміти, що таке доброчесність і яка її місія у світі.

Таким чином, натхнення для учительства — це не лише питання педагогічної майстерності, а й здатність запалювати молоді серця, надихати на перемоги своїм завзяттям і професійністю, а найголовніше — творити справжні доброчесні освітні дива.

Команда ГО «ЕдКемп Україна»:

**Олександр Елькін, Олег Марущенко,
Ганна Петрученя, Тетяна Дрожжина**

Серед освітньої спільноти останнім часом шириться розуміння того, що школа має не лише розвивати «тверді» навички (тобто навчати певній сумі знань і розвивати пов'язані з нею прикладні навички, зокрема ті, що забезпечать майбутню професійну траєкторію), а й плекати навички соціально-емоційні (їх ще називають м'якими, гнучкими або навичками XXI століття, soft або life skills), тобто індивідуальні здатності, риси і характеристики, які можна розвивати протягом життя та які є важливими для академічних успіхів, соціальних відносин і згуртованості, конкурентоспроможності на ринку праці, активної громадянської позиції й благополуччя людини загалом.⁸

До таких відносять керування емоціями, стійкість, емпатію, співпереживання, когнітивний контроль, системне і критичне мислення, вміння працювати в команді, навички вирішення конфліктів та десятки інших важливих навичок.

Фактор невизначеності щодо майбутніх перспектив нинішнього учнівства, зокрема щодо тих знань і навичок, які будуть затребуваними за 5-10 років, збільшують цінність саме соціально-емоційних навичок, які, з одного боку, забезпечать ученицям і учням надійний плацдарм для особистісного, зокрема й професійного, розвитку за будь-яких соціальних умов і кон'юнктури ринку праці, а з іншого — навряд чи зможуть з такою самою ефективністю застосовуватися технікою, штучним інтелектом.

Як відповідь на неабиякий виклик — усвідомлення важливості розвитку соціально-емоційних навичок за фактичної відсутності у світовій освіті системного рішення щодо того, як це робити, — на стику двох тисячоліть виник і згодом почав інтенсивно розвиватися так званий СЕН-підхід як своєрідна парасолька для програм, технологій та інструментів соціально-емоційного навчання, що зосереджені на розвитку відповідних навичок у дітей і дорослих.

На сьогодні сотні таких розробок можуть бути віднесені до СЕН-підходу, кожна пропонує свою

⁸ Сторінка Міжнародного дослідження соціально-емоційних навичок в Україні (ДоСЕН) від ГО «ЕдКемп Україна» — <https://dosen.edcamp.ua>

Доброчесність як стратегічна соціально-емоційна (м'яка) навичка

рамку ключових соціально-емоційних навичок. Гарвардська вища школа освіти та її проєкт «Ecological Approaches to Social Emotional Learning Laboratory» (EASEL Lab) проаналізували та за шістьма доменами класифікували понад 40 програм соціально-емоційного навчання.⁹ Було виявлено, що когнітивний домен включає відповідні базові навички, які необхідні для спрямування поведінки на досягнення цілі. Домен емоцій — навички, що допомагають розпізнавати і контролювати емоції, розуміти інших і співпереживати їм.

Соціальний домен включає навички, які допомагають правильно інтерпретувати поведінку оточення, ефективно орієнтуватися і позитивно взаємодіяти в соціальних ситуаціях. Домен ідентичності пов'язаний з розумінням і сприйняттям себе, своїх здібностей, у тому числі навчатися і зростати.

Домен перспективи окреслює те, як людина бачить себе, інших і власні обставини, як інтерпретує виклики та підходить до їх розв'язання.

У нашому контексті найбільшу цікавість викликає шостий домен — ціннісний (етичний). Сюди віднесені навички, що сприяють просоціальній поведінці, пов'язані з дією відповідно до моральних цінностей.

Як виявилось, серед понад сотні проаналізованих соціально-емоційних навичок доброчесність як цінність та відповідна навичка затребувана різними рамками. Так, у програмі «Активи, що розвивають» (Developmental Assets) доброчесність простежується у навичках «чесність» («молода людина говорить правду, навіть коли це нелегко») і «цілісність»: стрижнем цілісної особистості є моральні переконання, цінності, що трансформуються у спосіб життя людини («молода людина діє відповідно до власних переконань і відстоює свої переконання»).

У структурі «Сингапурська програма для XXI століття і результати учнівства» (Singapore Framework for 21CC and Student Outcomes) «доброчесність» також розкривається через категорію «цілісність»: «чесна людина дотримується

⁹ <http://exploresel.gse.harvard.edu/frameworks/>

етичних принципів і має мужність відстоювати те, що вважається моральним».

Розробники програми «Модель PRACTICE» (The PRACTICE Model) серед етичних навичок виокремлюють ті, що пов'язані з чесністю, дотриманням правил, виконанням дій, справедливістю та відповідальністю, адже суспільство та ринок праці вимагають «надійних громадян», які дотримуються норм. «Рамкова програма EC NESET із соціальної і емоційної освіти» (EU NESET Framework for Social and Emotional Education) у схожому ключі плекає навичку «етична і відповідальна поведінка і прийняття рішень (врахування етичних стандартів)».

ГО «ЕдКемп Україна» адаптувала та із 2019 року впроваджує в Україні всесвітньовідому програму «Соціально-емоційне та етичне навчання» (СЕЕН)¹⁰, що «виросла на працях спільноти соціально-емоційного навчання (СЕН), яка виявила, що на критичних етапах розвитку дитини виховання навичок позитивної емоційної регуляції, співпереживання собі та міжособистісного спілкування поліпшує й академічне зростання, і особистий добробут».¹¹ У СЕЕН також окреслені чіткі моральні (етичні) орієнтири, які покладені в основу подальшого благополуччя людини. Програма передбачає не нав'язування ззовні якихось етичних мандатів, а розвиток навичок, завдяки яким учнівство діятиме на користь собі та іншим людям, зокрема й доброчесно.

У сучасному українському суспільстві поняття «доброчесність» нерідко асоціюється з контекстом професійної етики («суддівська доброчесність», «доброчесність державного службовця»), осмислюється не лише в соціально-гуманітарних, а й у правознавчих студіях. Це є відображенням потужних соціальних перетворень у країні, а з іншого боку є свідченням більш широкого смислового насичення даної категорії.

Академічний словник української мови асоціює поняття «доброчесний» з людиною, яка «живе чесно, дотримується всіх правил моралі».¹² Погоджуємося, що бути доброчесним по суті означає діяти «відповідно до переконань та етичних принципів, навіть коли ніхто не бачить».¹³

10 Сторінка СЕЕН в Україні від ГО «ЕдКемп Україна» — <https://www.edcamp.ua/seelukraine/>

11 СЕЕН-путівник. Соціально-емоційне та етичне навчання: освітня програма для навчання серця й розуму / Голов. ред. О. Елькін. — 2-ге вид. — К.: ТОВ «Інжиніринг», 2023. — С. 22. — <https://bit.ly/48jm3Ys>

12 Словник української мови: в 11 тт. / АН УРСР. Інститут мовознавства; за ред. І. К. Білодіда. — К.: Наукова думка, 1970—1980. — Т. 2. — С. 326. — http://ukrlit.org/slovnky/slovnik_ukrainskoi_movy_v_11_tomakh/dobrochisnist

13 Олександр Елькін, Олег Марущенко, Якоб Фюрст. Суспільна доброчесність. Як і коли навчати її в початковій школі // Суспільна доброчесність. Як і коли навчати

З одного боку, доброчесність як позитивна моральна якість є (має бути) стійкою характеристикою людини, її вчинків та способу життя. З іншого боку, вона є результатом вільного вибору, адже «...наявність в особистості чеснот свідчить не лише про її соціальну сутність (вона діє згідно із загальноприйнятими нормами), а й про те, що вона є суверенною одиницею буття, оскільки має свободу волі, можливість власного вибору, самостійного рішення і дії».¹⁴

Доброчесність сприяє формуванню у суспільстві чітких і загальноприйнятих принципів благополуччя, особистої відповідальності за прийняті рішення і вчинки. Тож, формування доброчесності як своєрідного морального ядра особистості є викликом, що постає, у тому числі, перед сучасною школою.

І відповіді на цей виклик школа може, зосереджуючись на вихованні навичок, необхідних учнівству для того, щоб жити і діяти доброчесно. Для учнівства це означає, зокрема, дотримуватися академічної доброчесності (попри власне прагнення здобути вищі оцінки), приймати рішення і вирішувати конфлікти, розуміти свої емоції і керувати ними, поводитися так, щоб заслужити довіру оточуючих, брати відповідальність за свої слова і дії, дотримуватися моральних переконань, мати внутрішню мужність, аби протистояти несправедливості. Усі ці м'які навички не є вродженими, їм необхідно навчатися, їх важливо розвивати і практикувати.

Вони, безумовно, суголосні цінностям Нової української школи. У її Концепції чітко зазначено, що випускник Нової української школи — це патріот з активною позицією, який діє згідно з морально-етичними принципами і здатний приймати відповідальні рішення, поважає гідність і права людини. Про це зазначено й у формулі Нової української школи: «Наскрізнний процес виховання, який формує цінності».¹⁵ Тобто на моральних цінностях зроблено особливий наголос — без них неможливо ані здійснити реформу школи, ані побудувати демократичне суспільство.

Воновлених професійних вчительських стандартах виокремлена громадянська компетентність: вчительство має демонструвати доброчесність

її в початковій школі. — 2021. 84 с. — С. 19 — <https://bit.ly/49c0VvV>

14 Тофтул М. Г. Сучасний словник з етики : Словник. — Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2014. — С. 387-388. — <https://bit.ly/3UL552m>

15 Нова українська школа: концептуальні засади реформування середньої школи / Іупоряд. Гриневич Л., Елькін О., Калашнікова С., Коберник І., Ковтунець В., Макаренко О., Малахова О., Нанаєва Т., Усатенко Г., Хобзей П., Шиян Р.; за заг. ред. Грищенка М.І. — 40 с. — <https://mon.gov.ua/static-objects/mon/sites/1/zagalna%20serednya/nova-ukrainska-shkola-compressed.pdf>

своїм прикладом, аде немає методу переконливішого і дієвішого для формування в учнівства цінностей, ніж особистий приклад значущих дорослих. На думку Е. Уорд-Сейдел і С. Рімм-Кауфман, педагог має відкрито обговорювати ціннісні питання, дозволити співіснувати різним цінностям і, водночас, втручатися, коли цінності, яких дотримується учнівство, шкодять їм самим або іншим, протистояти несправедливості та відстоювати рівноправ'я.

Повноцінна інтеграція СЕН-програм, що розвивають м'які навички, до закладу освіти забезпечить учнівству і вчительству можливість щоденно вивчати та практикувати ці навички, прирошувати їх, переносити на інші сфери життя.

Як вважає А. Бхатті, це загальна робота і відповідальність усіх, хто працює у школі. СЕН може стати філософією, яка пронизує всю школу і

позначатиметься за її межами, тим більше, що порівняльні дослідження свідчать: рівень доброчесності учнівської молоді корелює з рівнем розвитку країни.

Так, розвідка А. Тейшейра і М. Роча виявила, що країни, які вважаються найменш корумпованими, мають і низькі показники недоброчесності учнівства. Водночас, поширення недоброчесності в одному соціальному контексті може перекинутися на інший: на думку Ш. Грейвс, недоброчесність у навчанні є провісником відхилень на робочому місці.

Зосередженість на розвитку соціально-емоційних навичок сприятиме підвищенню благополуччя як самих учениць і учнів, так і школи, громади, суспільства в цілому. Адже саме зі шкільного порогу розпочинається шлях до формування доброчесного суспільства.

Доброчесність як стратегічна соціально-емоційна (м'яка) навичка

Анна Бородіна,

психологиня, тренерка проекту «Regeneration», ведуча груп підтримки

На цих сторінках ви знайдете слова підтримки та натхнення для розкриття вашого неповторного потенціалу у виконанні надважливої місії — формування свідомості наступних поколінь!

Вже зараз, пройшовши випробування останніх років, ви своїм гідним прикладом показуєте учнівству та всьому світу, якою важливою є роль педагога, наставника, ментора у подоланні криз, формуванні цінностей та вкладу в майбутнє цілих поколінь!

З 2014 року слово «гідність» назавжди закарбувалося в свідомості українства і набуло особливого значення, оскільки саме студенти і студентки, молодь першими висловили свій голос і права у відстоюванні цінностей, які вони бачать у своєму майбутньому. Україна показує всьому світу приклад людяності та єдності, а ви, дорогі Освітяни, є одними з перших в цих лавах. Так було, так є і так буде завжди.

Професія педагога і поняття формування цінностей мають давню історію, що налічує тисячі років. Ця професія завжди залишатиметься невід'ємною та незамінною завдяки її унікальним якостям і можливостям впливати на розвиток особистості та формування цінностей учнів. У всесприйнятті людини існує безліч важливих аспектів, але виховання завжди займає особливе місце.

Ви як освітяни стаєте не лише передавачами знань, а й лідерами та лідерками, сприяючи не лише когнітивному розвитку учнівства, а й їхньому моральному зростанню.

Сучасна освіта стоїть перед численними викликами, які вимагають нових стратегій та підходів для ефективної відповіді на потреби сучасного суспільства, особливо в часи кризи. Завдання сучасної освіти охоплюють широкий спектр вимог і завдань, спрямованих на розвиток учнівства як особистостей, громадян та фахівців, а також на адаптацію освітньої системи до швидкозмінюваного світу.

Сьогодні суспільство стикається з низкою складних викликів, таких як зростання соціальної нерівності, економічна нестабільність, технологічні перевороти та війна. У цьому контексті педагоги виступають не лише як передавачі знань, а і як ключові фігури у формуванні моральних цінностей учнівства. Сприяючи розвитку етичного мислення та соціальної відповідальності, освітяни готують особистості, здатні активно взаємодіяти зі складними викликами сучасності, допомагаючи учням та ученицям формувати цінності, що є необхідною складовою життєстійкості як окремої особистості, так і суспільства в цілому.

Кожен віковий період в житті дитини має свої особливості, які важливо враховувати у вихованні та навчанні. На початковому етапі шкільного життя учні та учениці формують свої базові цінності через взаємодію з однолітками й дорослими. Педагоги виступають образом авторитету, надійним наставником, що допомагає молодшим школярам усвідомити основи етики та взаємовідносин.

Під час підліткового періоду, коли формується ідентичність, важливо приділити увагу питанням самооцінки та взаємовідносин. Учительки й учителі можуть стати підтримкою для підлітків, сприяючи розвитку їхньої особистості та вихованню відповідальності за свої вчинки.

У визначальний період пізнього підліткового віку, коли формуються життєві погляди та майбутні плани, учительки й учителі мають можливість взаємодіяти як наставники і порадики. Підкреслюючи важливість моральних цінностей та розвитку критичного мислення, вони допомагають учнівству вибрати власний шлях у світі цінностей.

Чому можуть виникати труднощі у вихованні учнівства під час навчального процесу?

Труднощі у вихованні можуть виникати з різних причин, і педагоги повинні бути готові їм відповідати. Однією із проблем може бути відсутність зв'язку між шкільною програмою та реальними цінностями учнів і учениць. Важливо, щоб педагоги були уважними до особистих цінностей та переконань кожної й кожного у класі, намагаючись інтегрувати їх у навчальний процес.

Також може виникати виклик у вигляді різниці між цінностями учительства і учнівства. Важливо пам'ятати, що різноманітність у цінностях — це норма, і педагогам слід вміти створювати безпечне середовище для вираження різних точок зору.

Напрями в роботі також можуть виникати через те, як учні й учениці сприймають моральні питання та реагують на них. Дехто може виявляти велику чутливість та готовність до співпереживання, тоді як інші можуть демонструвати відчу-

женість чи безпорадність. Педагогам слід вміти пристосовувати свій підхід до кожного з дітей, забезпечуючи індивідуалізовану підтримку та позитивний вплив.

Невизначеність моральних стандартів та відсутність чітких цінностей у навколишньому середовищі також можуть ускладнювати виховання. У таких випадках педагог може взяти на себе рольову модель, привносити в клас позитивні приклади та сприяти формуванню чітких ціннісних орієнтирів для учениць і учнів, демонструючи це власним прикладом.

Педагог як невід'ємна складова освітнього процесу несе на собі відповідальність за формування ціннісного світогляду майбутніх лідерів та громадян. Його роль у навчанні та вихованні учнівства вимагає не лише передачі знань, а й активної участі у формуванні моральних засад.

Сучасне суспільство усвідомлює, що роль педагогів полягає у гнучкості, толерантності та здатності розуміти індивідуальні особливості своїх учнів і учениць. Поважаючи різноманіття цінностей та допомагаючи учнівству зрозуміти свої власні переконання, педагог може стати не лише наставником, а й невід'ємним союзником у вихованні морально відповідальних громадян.

У світлі цих викликів і можливостей вчительська робота в школі стає місією, спрямованою на будівництво майбутнього, де учні та учениці із сильними цінностями будуть готові до викликів і здатні до творення позитивних змін у світі.

Також важливо взяти до уваги, що обговорення цінностей повинно стати спільною відповідальністю як сім'ї, так і школи.

Цей процес, передусім, формується вдома і підсилюється в освітньому середовищі. Однак слід враховувати, що учнівство проводить значну частину свого часу у школі, де вони взаємодіють із різноманітними ситуаціями та поглядами. Таким чином, обговорення та наскрізне демонстрування цінностей у школі може сприяти усвідомленню і адаптації до різноманіття переконань. Водночас це плекатиме найсвітліші аспекти особистості, такі як людяність, доброта, щирість, відвертість, відповідальність, чесність, вдячність, справедливість, самоповага, гуманність, що становлять основу майбутнього.

Для учнівства 5–11 класів важливо використовувати доступну мову та конкретні приклади під час обговорення цінностей. Створення історій або сценаріїв, де персонажі зіткнуться з вибором між різними цінностями, може допомогти їм легше розуміти абстрактні концепції. Крім того, важливо враховувати розвиток емоційної ідентичності у цьому віці та

створювати і підтримувати безпечно середовище для вираження власних почуттів і думок.

Ефективнішим і водночас достойним способом передачі абстрактних концепцій є чесність та щирість під час спілкування з учнями. Важливо бути готовими вислухати різні точки зору та надати простір для різноманітних «голосів» і «ролей». У цьому контексті використання методу фасилітації для середньої школи та ігрових діяльностей для молодших є особливо ефективними.

Як говорити про доброчесність?

При обговоренні доброчесності учнівству важливо враховувати їхнє оточення та виклики, з якими вони можуть стикатися. Використання реальних прикладів і відповідей на питання про те, як вони можуть залишатися віддані своїм цінностям, навіть коли їхнє оточення може демонструвати протилежні цінності, може сприяти розумінню та прийняттю доброчесних рішень.

Важливо створити відчуття підтримки та можливості виражати свої думки й переконання у безпечному середовищі. В питаннях доброчесності молоде покоління буде рівнятися на сильну фігуру, яка випромінює впевненість у власних чеснотах.

Нехай метафорою на вашому шляху до формування цінностей стане ця притча:

Одного разу професор фізико-математичного факультету, намагаючись викласти студентству пам'ятний урок, написав на дошці велику цифру 1 і, подивившись на студентів, пояснив: «1» (одиниця) — це ваша Людяність. Найнеобхідніша якість в житті». Потім, поруч із цифрою 1, написав 0 і сказав: «А це ваші досягнення, які, разом із людяністю, збільшили вас в 10 разів». Ще один «0» — це досвід, з яким людина стала «100».

І так додавав 0 за 0 — справедливість, вихованість, любов... «Кожен доданий 0 в 10 разів удосконалює людину», — сказав професор. Неочікувано він стер цифру «1», що стояла на початку ряду цифр. На дошці залишилися одні нулі, які нічого не варті...

Професор сказав: «Якщо у вас немає ЛЮДЯНОСТІ, решта — не має жодного значення».

Цінності, які починаються з людяності, являють собою глибокі та стійкі бажання людини щодо себе, оточуючих і світу взагалі, що визначають принципи її життя. Розуміння власних цінностей допомагає зрозуміти, чому ви робите те, що робите, і зосереджуватися на найважливішому перед тим, як діяти. Спільні цінності дають змогу групі людей бути більш організованою та мати спільні цілі, що може привести до позитивних суспільних змін.

Усвідомлення власних цінностей та допомога своєму учнівству в цьому процесі — це процес самовдосконалення, що вимагає часу й зусиль. Ціннісні дії, які відображають ці цінності, покращують якість життя та сприяють ментальному здоров'ю. Навіть якщо не завжди можна жити відповідно до своїх цінностей, важливо прагнути до цього, оскільки це приводить до зниження рівня стресу та зменшує емоційне виснаження.

Ціннісні дії також грають ключову роль в різних сферах життя, таких як навчання, робота, бізнес, виховання дітей та розбудова держави. Під час кризи важливо усвідомлювати свої цінності та діяти відповідно до них, що сприяє формуванню життєстійкості.

А тепер сядьте зручно, відчуйте опори в тілі, проскануйте своє тіло, чи немає в ньому напруги, зробіть вдих та довгий видих, ніби видуваєте мильні бульбашки.

Заплющте очі, уявіть місце, в якому відчуваєте цілковиту безпеку і дайте відповідь на наступні запитання:

- Згадайте перший момент, коли ви усвідомили своє прагнення стати педагогом. Можливо, вам пригадається конкретний образ, ситуація чи спогад. Як саме ви це усвідомили? Що тоді відбувалося? З ким ви були? Як ви себе почували в той момент?
- Пригадайте свій перший успішний урок. Як це було? Як ви почувалися? Як ви проживали цей момент?
- Спробуйте відновити перший момент усвідомлення своєї педагогічної майстерності. Що саме ви пам'ятаєте? Як ви виявили свою майстерність? Як ви себе почували?
- Як для вас виглядає ідентифікація себе з педагогом? Як ви визначаєте свою роль? Яка ваша метафора вашої педагогічної частини?
- А тепер подумайте або запишіть свої враження щодо того, як на вас вплинув досвід роботи в цій сфері? Як ви оцінюєте свій шлях та розвиток?

Вітаю!

Просто зараз ви провели практику встановлення контакту зі своєю частиною, що відповідає за майстерність і покликання, яка і є основним чинником формування цінностей у ваших учнів!

Ви найкращі! Цінуйте себе!

Миру та Перемоги!

14 вправ

20–40 хвилин

5–11 класи

Державним стандартом базової середньої освіти визначено, що випускник / випусниця закладу загальної середньої освіти в межах опанування інформатичної галузі має навчитись:

- ✓ дотримуватися принципів цифрового громадянства;
- ✓ вести дискусію та обстоювати свою позицію щодо актуальних питань сучасності, пов'язаних зі сферою інформаційних технологій;
- ✓ визнавати вплив сучасних інформаційних технологій на розвиток особистості, громади і суспільства;
- ✓ поважати права і свободи, зокрема свободу слова, конфіденційність в Інтернеті, авторське право та право інтелектуальної власності, право на захист персональних даних тощо;
- ✓ відповідальній громадянській позиції щодо дотримання норм ліцензування програмного забезпечення.

Як сформувати в учнівства ці навички, ознайомити його з темою доброчесності у всіх її проявах на уроках інформатики?

У цьому
нам допоможе

Олена КОВАЛЕНКО,

вчителька математики та інформатики Херсонської ЗОШ № 55.

№. Назва розділу для інтеграції	Навчальний предмет	Цінності	Клас	Складність	Тривалість
1. Алгоритми та програми. Алгоритми. Різні способи подання алгоритмів	Інформатика	Повага до правил	5	★	20
2. Спілкування в інтернеті	Інформатика	Відповідальність	5	★	20
3. Моделювання. Експеримент. Добір даних для перевірки гіпотез. Проектна діяльність	Інформатика	Академічна доброчесність	6	★	25
4. Графічні зображення. Програми для опрацювання графічних зображень	Інформатика	Взаємна повага, вміння працювати в команді	6	★★	30
5. Служби інтернету. Використання онлайн-середовища для створення електронних документів	Інформатика	Академічна доброчесність. Вміння працювати в групі. Антикору́пція	7	★★	30
6. Формули Excel	Інформатика	Антикорупція	7	★★	25
7. Фінансові розрахунки	Інформатика	Антикорупція	7	★★★	35
8. Створення персонального навчального середовища. Хмарні технології	Інформатика	Академічна доброчесність	9	★	20
9. Розв'язування компетентнісних задач	Інформатика	Справедливість, чесність, академічна доброчесність	9	★	20
10. Захист даних. Шкідливі програми, їх типи, принципи дії і боротьба з ними	Інформатика	Відповідальність	9	★	20
11. Штучний інтелект. Інтернет речей. Smart-технології	Інформатика	Академічна доброчесність	10	★	40
12. Етикет електронного листування. Правила безпечного користування електронною скринькою. Основні ознаки спаму й фішингу	Інформатика	Відповідальність	10	★	30
13. Електронне урядування	Інформатика	Добре громадянство, антикорупція	10	★	30
14. Структура вебсайтів, різновиди вебсторінок	Інформатика	Антикорупція	11	★	30

1. 5 клас ★ 20 хв

Цінність: Повага до правил

Предмет для інтеграції: Інформатика

Орієнтовна тема для інтеграції:

Алгоритми та програми / алгоритми / способи подання алгоритмів

КРОК 1

Переконайтесь, що всі учні та учениці однаково розуміють поняття «алгоритм». Обговоріть спільно визначення поняття, додайте, де в повсякденному житті ми натрапляємо на алгоритми.

КРОК 2

Об'єднайте учнівство у невеликі групи (до 4 осіб) і запропонуйте їм створити алгоритми.

Учні можуть розробити свої алгоритми або ж скористатися такими варіантами:

- Створення лимонаду
- Створення торта
- Створення хліба
- Підготовка до контрольної роботи
- Безпечне прибуття до школи (зокрема перехід через дорогу)
- Підготовка до святкового концерту
- Підготовка і проведення пікніка

КРОК 3

Обговоріть результати роботи кожної із груп. Спільно з класом сформулюйте відповіді на запитання:

1. Для чого нам алгоритми та правила?
2. Що буде, якщо не дотримуватись алгоритмів / правил? Обговоріть на прикладі розроблених алгоритмів: які пункти є настільки важливими, що їх порушення унеможливить виконання завдання?
3. Що буде, якщо не існуватиме жодних правил та алгоритмів?

Наголосіть на важливості дотримання правил, алгоритмів та послідовностей.

2. 5 клас ★ 20 хв

Цінність: Відповідальність

Предмет для інтеграції: Інформатика

Орієнтовна тема для інтеграції:

Спілкування в Інтернеті

КРОК 1

Актуалізуйте знання учнівства. Чи відомі їм такі поняття, як «фейк», «дезінформація», «фактчекінг»? Як вони розуміють ці поняття?

КРОК 2

Перегляньте з учнівством відеоролик про фейки. Обговоріть ознаки фейкової інформації.

КРОК 3

Запропонуйте учнівству самостійно придумати 3–5 фейкових новин чи заголовків.

КРОК 4

Перегляньте відеоролик про фактчекінг — головну зброю у боротьбі з фейками та дезінформацією.

КРОК 5

Розробіть з учнівством чеклист добросовісного використання мережі Інтернет, базуючись на інформації, котру вони дізнались під час уроку.

Відеоролик про фейки

Відеоролик про фактчекінг

Цінність: Академічна доброчесність

Предмет для інтеграції: Інформатика

Орієнтовна тема для інтеграції: Моделювання. Експеримент. Проектна діяльність. Добір даних для перевірки гіпотез

КРОК 1

Поясніть учнівству, що сьогодні ви разом проведете експеримент, за допомогою якого перевірите гіпотезу про те, як академічна доброчесність та проектна діяльність впливають на результати вивчення.

ВАЖЛИВО: обговоріть з учнівством зміст поняття «проектна діяльність» та «академічна доброчесність».

Проектна діяльність — це вид діяльності, спрямований на дотримання матеріального результату (реалізацію проекту).

Академічна доброчесність — це сукупність правил, якими мають керуватися учасники та учасниці освітнього процесу під час навчання, викладання й провадження наукової (творчої) діяльності.

Також ви можете скористатись під час підготовки матеріалами з порталу НУШ або порталу Офісу освітнього омбудсмена.

КРОК 2

Попросіть учнівство об'єднатись у дві групи з однаковою кількістю осіб (ви також можете об'єднати їх самостійно, наприклад використовуючи «розподільчий капелюх», у якому містяться невеличкі аркуші паперу різного кольору у рівній кількості. Учнівство випадковим чином буде отримувати аркуш із кольором та об'єднуватись у групи за цією ознакою).

КРОК 3

Попросіть одну групу створити проект, у якому вони використовуватимуть всі свої навички та знання, щоб відповісти на поставлені запитання. У другій групі попросіть виконати ті самі завдання, але без використання інтернету та будь-яких джерел.

Питання до обговорення в групах:

- Які є прояви порушення академічної доброчесності?
- Які наслідки має академічна недоброчесність як для конкретної людини, так і для суспільства загалом?

Матеріали з порталу НУШ

Матеріали з порталу
Служби освітнього омбудсмена

КРОК 4

Об'єднайте обидві групи та об'єктивно зіставте результати.

КРОК 5

Обговоріть з учнівством, який варіант роботи в групах (з використанням інформаційних технологій чи без них) забезпечив кращі результати та наведіть аргументи, що підтримують вашу гіпотезу.

КРОК 6

Обговоріть, яких правил під час навчання необхідно дотримуватись, якщо для виконання завдання учень / учениця використовують сторонні джерела (підручник, інтернет-ресурси тощо).

Мова йде зокрема про: правила цитування (у т. ч. покликання на використані джерела), уникнення плагіату (не видавати чужі думки за свої, а зазначити автора).

Цінність: Взаємна повага, вміння працювати в команді

Предмет для інтеграції: Інформатика

Орієнтовна тема для інтеграції:

Графічні зображення. Програми для опрацювання графічних зображень

КРОК 1

Об'єднайте учнівство у групи по 3–4 особи.

Завданням кожної із груп буде створити графічний проєкт, що міститиме зображення, текст та графіку на тему «Доброчесність щодня».

ВАЖЛИВО: присвятить до 5 хвилин, аби з'ясувати з учнівством, як вони розуміють зміст поняття «доброчесність».

Ми пропонуємо послуговуватись визначенням ОЕСР (Організація економічного співробітництва та розвитку): доброчесність — це чинити правильно, навіть коли ніхто не бачить.

Складниками цінності доброчесності є чесноти: академічна доброчесність; повага до правил та їх дотримання; відповідальність; справедливість; чесність; гідність; взаємна повага та вміння дискутувати; вміння працювати разом та довіряти одне одному; небайдужість; антикорупція.

КРОК 2

Дайте кожній групі завдання створити графічний проєкт, який буде містити зображення, текст та графіку.

Перед початком роботи сформууйте разом з учнівством «Правила роботи в групі». Важливо, аби учні та учениці самостійно сформувавши цей список — ви можете його доповнити за потреби такими пропозиціями:

- думка кожного важлива;
- уважно слухати кожного, а відхиляючи ідею, пояснити чому;
- важливо вміти домовлятися: ми не змагаємось у команді.

КРОК 3

Після відведеного для роботи часу запропонуйте кожній команді презентувати свою роботу й дати відповіді на запитання класу, які можуть виникнути під час презентації.

КРОК 4

Запропонуйте провести таємне голосування за найкращий проєкт (голосувати за свій — не можна). Проєкт-переможець протягом тижня займатиме чільне місце в класі як нагадування учнівству про щоденні прояви доброчесності.

Цінність: Академічна доброчесність.

Вміння працювати в групі. Антикорупція

Предмет для інтеграції: Інформатика

Орієнтовна тема для інтеграції: Служби

інтернету. Використання онлайн-середовища для створення електронних документів

КРОК 1

Об'єднайте учнівство у групи по 4 особи. Розподіліть випадковим чином між учнівством ролі: дослідник, письменник, ілюстратор, редактор.

Роль дослідника: з використанням мережі Інтернет знайти інформацію за темою.

Роль письменника: записати те, що віднайде дослідник, аби вийшов зв'язний текст.

Роль ілюстратора: дібрати в мережі зображення, що найкраще ілюструють тему.

Роль редактора: вичитати все й виправити помилки та фінально затвердити текст.

Важливо, що це основні ролі (у яких особа несе відповідальність за результат), проте в групі учнівство можуть допомагати одне одному у виконанні ролей.

КРОК 2

Випадковим чином розподіліть теми з-поміж груп. Пропоновані теми для проєктів:

Що таке корупція, і чому вона виникає?

Які є види та форми корупції?

Що таке індекс сприйняття корупції, і яке в ньому місце посідає Україна?

Що таке доброчесність?

Що таке академічна доброчесність?

Які наслідки недотримання академічної доброчесності?

Які органи в Україні борються з корупцією?

Що робити, якщо зіткнувся з корупцією?

КРОК 3

Дайте групам доступ до спільної папки, де вони зможуть додавати свої файли та документи. Після завершення попросіть кожну групу презентувати свій документ та пояснити свій процес роботи.

КРОК 4

Обговоріть з учнівством помилки, яких вони могли припуститися (наприклад, відсутність покликання на джерело, плагіат). Виробіть спільно поради щодо користування мережею Інтернет в освітньому процесі та роботи в групі для дотримання принципів доброчесності.

Цінність: Антикорупція

Предмет для інтеграції: Інформатика

Орієнтовна тема для інтеграції:

Формули Excel

КРОК 1

Дослідіть з учнівством, що означає «індекс демократії».

Індекс демократії — це показник, спрямований на кількісне відображення стану демократії в групі із 167 країн.

Індекс містить такі параметри:

- виборчий процес та плюралізм (можливість проведення чесних виборів);
- функціонування уряду (довіра до уряду, прозорість його роботи);
- політична участь (залученість громадян до політичних процесів у країні як через вибори, так і через інші інструменти участі);
- демократична політична культура;
- громадянські свободи (свобода висловлення поглядів, доступ до Інтернету, громадська безпека та рівність перед законом).

КРОК 2

Перегляньте індекс України за цими показниками за останні 2–3 роки (запропонуйте учням зробити це, використовуючи мережу Інтернет).

Складіть в Excel відповідну таблицю із показниками та запропонуйте учнівству за допомогою формул визначити, наскільки змінився кожен показник, а також яке його середнє значення протягом досліджуваного періоду.

КРОК 3

Обговоріть, чому Україна має такі бали?

За допомогою формул в Excel та попереднього дослідження в мережі запропонуйте учнівству визначити, на скільки пунктів Україні потрібно «підтягнути» кожен із показників, аби опинитися в числі лідерів рейтингу.

Подискутуйте, що ми як громадяни можемо зробити, аби покращувати і підвищувати місце України в рейтингу демократії?

Цінність: Антикорупція

Предмет для інтеграції: Інформатика

Орієнтовна тема для інтеграції:

Фінансові розрахунки

КРОК 1

Об'єднайте учнівство у групи по 4–5 осіб. Запропонуйте групам розробити бюджет (розрахунок витрат) для реалізації проєкту.

Проєкти, які можна запропонувати (проєкт має бути спільним для всіх груп):

- ремонт спортивного залу у школі,
- будівництво нового дитячого ігрового майданчика у сквері,
- святкування дня народження школи,

КРОК 2

Протягом виконання завдання учитель / учителька дає окремим групам «несподівані додаткові події».

3-поміж цих подій:

- інспектор, що перевіряє, просить кошти, аби «пропустити деякі порушення»,
- керівництво наполягає взяти підрядником або постачальником закупівлі будівельних матеріалів компанію, котра належить йому чи його дружині й має ціни на 20% вищі від ринкових,
- один із організаторів повідомив ціни на 50% вищі, аби забрати різницю собі готівкою.

В одній команді може бути декілька «несподіваних додаткових подій», а також у різних групах вони можуть повторюватись. В 1–2 групах таких подій не має бути.

КРОК 3

Попросіть групи презентувати свої фінальні суми витрат як загальні. Попросіть кожна з груп продемонструвати детальний кошторис — з чого складається загальна сума.

Обговоріть у класі, що вплинуло на те, що, хоча завдання було однаковим, бюджет у всіх різний?

Які з цих відмінностей — природні (наприклад, одна з груп знайшла трохи дорожчий декор, передбачили більше пунктів, котрі необхідно оплатити), а які — незаконні (це і є «несподівані додаткові події»).

Попросіть учнів дати відповідь на запитання:

- Чому важливо, аби бюджет був прозорим і зрозумілим?
- Що варто зробити, аби уникнути «несподіваних подій»?
- Які дії варто вчинити, аби сформувати бюджет добросовісно та прозоро?

Цінність:

Академічна доброчесність

Предмет для інтеграції:

Інформатика

Орієнтовна тема для інтеграції:

Створення персонального навчального середовища. Хмарні технології

КРОК 1

Обговоріть з учнівством поняття хмарних технологій. Дослідіть, які технології учні та учениці можуть використовувати у своєму освітньому процесі.

КРОК 2

Обговоріть з учнівством наступні запитання:

- Чи дозволено використовувати інформацію із хмарних сервісів без зазначення джерела?
- Чи можна скопіювати готову роботу із хмарного сервісу і представити її як власну? Як вчинити правильно?
- Чи потрібно перевіряти достовірність інформації із хмарних сервісів перед її використанням у своїх роботах?
- Чи можна використовувати зображення із хмарних сервісів без дозволу автора?

КРОК 3

Запропонуйте учнівству у групах обговорити та сформулювати тези на тему: «Ризики використання хмарних технологій та шляхи їх запобігання (зокрема задля дотримання академічної доброчесності)».

КРОК 4

За результатами роботи в групах створіть спільний список правил користування хмарними технологіями, що дасть змогу уникнути всіх означених ризиків.

Цінність: Справедливість, чесність, академічна доброчесність**Предмет для інтеграції:** Інформатика**Орієнтовна тема для інтеграції:** Розв'язування компетентнісних задач**КРОК 1**

Обговоріть з учнівством, як воно розуміє слово «задача». Акцентуйте, що задачі — не лише в математиці, а також і завдання та проблеми, які необхідно розв'язувати в повсякденному житті.

КРОК 2

Об'єднайте учнівство у групи по 5 осіб. Надайте кожній з груп задачу та запитання до неї. Після завершення відведеного для опрацювання задачі часу групи мають переміщуватись класом (наприклад, за годинниковою стрілкою) та обмінюватися своїми ідеями щодо розв'язку задачі. Кожна із груп має можливість не лише почути, як інші групи розв'язали задачу, а й навіть додати щодо цього своє зауваження.

КРОК 3

Коли всі групи поспілкувались одна з одною, поверніться на свої місця та обговоріть спільно шляхи розв'язання задачі, як відрізнялись відповіді груп та в чому могла бути причина відмінностей.

Пропоновані задачі для обговорення (використано вправи, розроблені експертами ОЕСР в посібнику «Education for Public Integrity»).

Ситуація 1

До середини травня (навчальний рік завершується на другому тижні червня), старшокласник 10-го класу Д. С. не склав понад три предмети. Цей факт було задокументовано у протоколі засідання педагогічної ради школи у травні. За три дні до завершення навчального року учень Д. С. звернувся до вчителя фізичної культури із проханням виставити йому залік, стверджуючи, що фізична культура є єдиним предметом, з якого він має незадовільні оцінки.

Прохання студента підтримують і деякі з колег викладача, стверджуючи, що це єдиний предмет, з якого він має незадовільні оцінки. До того ж педагоги наполягають, що Д. С. «ввічлива, чесна дитина з хорошою сім'єю».

Однак учителька, яка поважає свої моральні правила і принципи, відмовляється ставити учневі незаслужену прохідну оцінку. Учень, своєю чергою, жодним чином не вдається до дій для отримання оцінки чесним шляхом та провалює навчальний рік.

- Як оцінити поведінку вчительки фізичної культури?
- Чи вчинила вона правильно?
- Як можна було б уникнути ситуації в описаному випадку?

З використанням мережі Інтернет дослідіть, що таке корупційні ризики, та дайте відповідь: чи мають вони місце у цій ситуації?

Матеріали з
порталу НУШ

Ситуація 2

Напередодні завершення навчального року двоє вчителів виявляють, що один з учнів, який отримав атестат зрілості, пропустив понад 20% занять із великої кількості предметів. З цієї причини, відповідно до закону їхньої держави, він не міг отримати атестат.

Обидва вчителі отримали «вигідні пропозиції» від сім'ї учня, який ризикував завалити навчання, але вони відмовилися змінити кількість пропусків занять. Однак через кілька днів ім'я учня з'явилося у списку учнів та учениць, які отримали атестат. На останньому дзвоні батько цього учня, проходячи повз вчителів, посміхнувся і сказав: «Є правила, але є друзі», причому поглядаючи на директора.

- Чи є тут прояви недоброчесності?
- Як ви думаєте, які причини штовхають людей до недоброчесної поведінки у школі? Як цьому можна запобігти?
- Чи правильно вчинили вчителі?
- Дослідіть, що таке корупція та з'ясуйте, чи мала вона місце в цій ситуації? Як можна було їй запобігти?

Ситуація 3

Учениці К. З. та А. П. були найкращими подругами. К. З. дещо несерйозно ставилася до навчання та завжди мала не дуже високі оцінки. Натомість А. П. була старанною ученицею. К. З. завжди аргументувала таке своє ставлення до навчання тим, що середній бал атестата не впливає на вступ до ЗВО.

Проте у той рік, коли вони завершували школу, Міністерство освіти прийняло рішення, що бал атестата становитиме 25% рейтингової оцінки до ЗВО. Із подивом на вступній кампанії А. П. помітила, що її подруга К. З. має значно вищий середній бал атестата. К. З. прокоментувала це як «подарунок на випускний від батьків».

- Дослідіть поняття корупції та її форми. Які прояви корупції, на вашу думку, відображено в цьому кейсі?
- Як можна було б уникнути такої неправомірної поведінки?
- Які наслідки може мати така недоброчесна поведінка в майбутньому?

10.

9 клас

20 хв

Цінність: Відповідальність

Предмет для інтеграції: Інформатика

Орієнтовна тема для інтеграції:

Захист даних. Шкідливі програми, їх типи, принципи дії і боротьба з ними

КРОК 1

Після обговорення шкідливих програм та інших ризиків у мережі Інтернет перегляньте разом з учнівством відеоролик:

«Наталка та кібербезпека»

<https://youtu.be/9nQHFF95Q-8?feature=shared>

КРОК 2

Створіть спільно список правил доброчесної поведінки в мережі Інтернет.

Обговоріть, чи доброчесно поширювати поміж друзів покликання на незнайомі неперевірені ресурси?

Які в такому разі правила поширення інформації?

11.

10 клас

40 хв

Цінність: Академічна доброчесність

Предмет для інтеграції: Інформатика

Орієнтовна тема для інтеграції:

Штучний інтелект. Інтернет речей. Smart-технології

Запропонуйте учнівству провести урок у форматі конференції. Кожен і кожна будуть експертами та експертками у сфері штучного інтелекту.

Питання до експертного обговорення на конференції:

- Новітні розробки у сфері штучного інтелекту.
- Сфери розвитку штучного інтелекту та його практичного застосування.
- Штучний інтелект та академічна доброчесність: нищення творчості чи ефективний помічник (мова йде про генеративний штучний інтелект, що створює картини, дизайни, книги тощо).
- Застосування штучного інтелекту в освітньому процесі: «заборонити не можна дозволити» (обговоріть можливості штучного інтелекту в освітньому процесі та правила його використання, зокрема задля дотримання академічної доброчесності).

Під час конференції підтримуйте дискусію, стимулюйте висловлення подекуди протилежних думок для побудови діалогу.

Цінність: Відповідальність

Предмет для інтеграції: Інформатика

Орієнтовна тема для інтеграції: Етикет електронного листування. Правила безпечного користування електронною скринькою. Основні ознаки спаму й фішингу

КРОК 1

Запропонуйте учнівству поміркувати та дати відповіді на такі запитання:

- Які переваги й недоліки поштових служб Інтернету порівняно зі звичайною поштою?
- Які існують поштові служби Інтернету? Яку з них ви використовуєте найчастіше і чому?
- Які інновації можуть з'явитися у сфері поштових служб Інтернету в майбутньому?
- Які нові можливості вони можуть запропонувати користувачам?

КРОК 2

Розкажіть учнівству історію:

«Жив-був один господар, який завжди завантажував свою електронну скриньку непотрібною поштою. Він не знав правил етикету електронного листування, і його електронна скринька була завжди переповнена спамом та серіями електронних листів, які не були адресовані безпосередньо йому.

Одного разу ввечері, коли господар просидів на роботі довго після закінчення робочого дня, він отримав лист із незнайомої адреси із запрошенням на значущу подію. Без роздумів господар клацнув на покликання, що було в листі. На жаль, це була фішинг-спроба, і вірус потрапив на його комп'ютер, заповнивши всі його файли шкідливою програмою».

Обговоріть з учнівством:

- Чи можна було уникнути описаної ситуації?
- Якщо так — як саме?

КРОК 3

Спільно в класі підготуйте список правил добросовісного користування електронною скринькою (етикет електронного листування).

КРОК 4

Запросіть учнівство до рефлексії: яких із цих правил вони дотримуються? А що від сьогодні робитимуть інакше, аби поводитися в мережі доброчесно.

Цінність: Добре громадянство, антикорупція

Предмет для інтеграції: Інформатика

Орієнтовна тема для інтеграції:

Електронне урядування

КРОК 1

Запропонуйте учнівству ознайомитися з можливостями електронного урядування.

Наприклад:

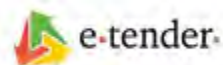
<https://diia.gov.ua/>

<https://petition.president.gov.ua/>

<https://budget.e-dem.ua/landing>

<https://e-tender.ua/>

<https://hel.si.me/>

Яку інформацію можна отримати на цих сайтах? Якими послугами скористатись?

КРОК 2

Обговоріть, які переваги використання електронного урядування?

Доповніть відповіді учнівства та обговоріть із ними такі переваги:

- Рівний доступ до послуг (не обов'язково кудись йти — все на відстані одного кліку);
- Зниження рівня корупції (знижується роль людського чинника, всі платежі — лише офіційно через банк);
- Можливість ефективно та в законний спосіб реалізувати свої права (наявність таких сервісів — це законна альтернатива усталеним корупційним практикам, що підвищує рівень доброчесності в нашому суспільстві (наприклад, відсутня потреба «пришвидшити» отримання довідки — вона надається електронно протягом декількох хвилин).

КРОК 3

Перегляньте з учнівством відеоролик, присвячений електронним петиціям:

Відеоролик про електронні петиції

<https://youtu.be/Y-jYhiZRns>

Створіть спільно з учнівством на уроці у форматі Google Форми петицію про те, що вони хотіли б покращити / змінити у класі / школі. Дотримуйтесь принципів відповідальності та доброчесності під час створення такої петиції — вона не може бути спрямована на зниження якості освітнього процесу.

Зберіть підписи / голоси на підтримку цієї петиції (попередньо визначивши, залежно від того, зміни мають відбутися у класі чи у школі, необхідну кількість підписів).

У випадку успішного проходження процедури виконайте вимоги, передбачені у петиції, адже інструмент електронного урядування має залишатися ефективним та чесним.

14. 11 клас ★ 30 хв

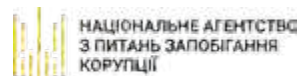
Цінність: Антикорупція

Предмет для інтеграції: Інформатика

Орієнтовна тема для інтеграції: Структура вебсайтів, різновиди вебсторінок

КРОК 1

Актуалізуйте знання учнів. Запропонуйте їм поглянути на вебсайти різних органів антикорупційної інфраструктури або вебресурсів, що популяризують тему доброчесності в освіті:

<https://nazk.gov.ua/uk/>

<https://study.nazk.gov.ua>

<https://nabu.gov.ua>

#ОСВІТАБЕЗКОРУПЦІЇ

<https://www.edcamp.org.ua/schoolwithoutcorruption>

Запропонуйте учням та ученицям на їхньому прикладі назвати типи вебсторінок (наприклад, головна сторінка, сторінка категорій, сторінка товару / послуги, контактна сторінка тощо) та розказати про їхні функції.

КРОК 2

«Фонтан ідей»

Об'єднайте учнів у групи та запропонуйте створити прототип власної вебсторінки ресурсу, присвяченого темі доброчесності в школі.

ВАЖЛИВО: обов'язково попередньо обговоріть з учнівством, що таке доброчесність та як вона може проявлятися в освітньому середовищі.

13 вправ

20–45 хвилин

6–11 класи

Відповідно до Державного стандарту базової середньої освіти, випускник / випускниця мають навчитись:

- ✓ моделювати свою поведінку як активного і відповідального члена громадянського суспільства, який знає основи права, добре обізнаний зі змістом прав людини та вміє їх захищати у правовий спосіб;
- ✓ формувати та обстоювати свою громадянську позицію щодо локальних та глобальних питань;
- ✓ утримуватися від можливостей зловживати своїми правами;
- ✓ виявляти відповідальність, уникати негативних стереотипів та узагальнень, а також мови ворожнечі в обговоренні суспільних проблем і різних соціальних груп;
- ✓ конструктивно співпрацювати з іншими особами, ініціювати або брати участь у реалізації проєктів, громадських заходів;
- ✓ критично оцінювати ідейні платформи та діяльність політичних партій, суспільних рухів, організацій і розуміти їхню роль у розвитку демократичного суспільства;
- ✓ усвідомлювати себе відповідальним громадянином України, розуміти свої права й обов'язки як громадянина України та виявляти готовність їх виконувати; виявляти самоповагу й повагу до прав і гідності інших осіб;
- ✓ проявляти громадянську поведінку, що ґрунтується на почутті власної гідності й внутрішньої свободи, розвинутій правосвідомості та обстоюванні демократичних цінностей;
- ✓ плекати нетерпимість до корупції в усіх її проявах, розуміти неприпустимість толерування нерівності та недоброчесності;
- ✓ бути готовим відмовитися від нечесних практик під час розв'язання проблем;
- ✓ визнавати цінності іншої особи та поважати її приватність.

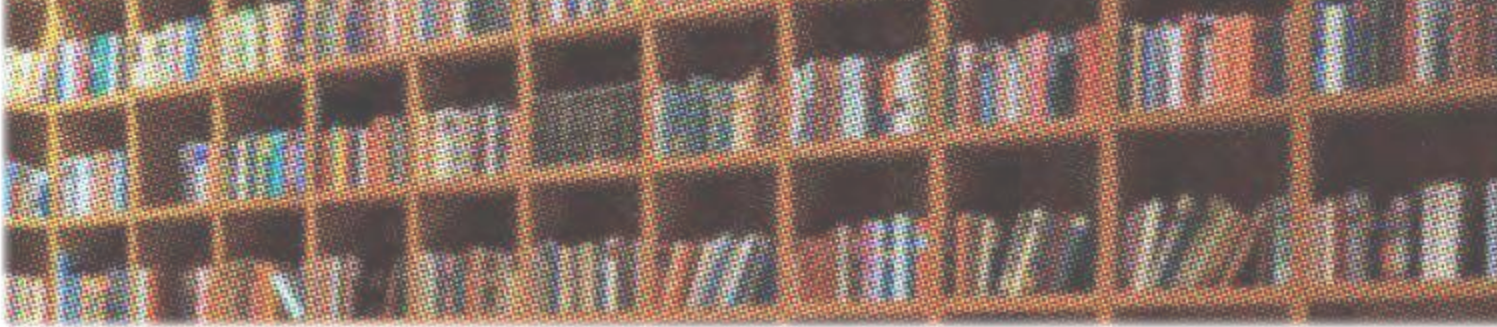
На уроках історії та правознавства вчительство формує визначені вміння, знання та навички.

А рекомендації, які розробив директор гімназії № 148 імені Івана Багряного м. Києва

Іван ПІКУЛЬ,

допоможуть розставити акценти на поняття «доброчесність» і «антикорупція» в конкретних темах.

№. Назва розділу для інтеграції	Навчальний предмет	Цінності	Клас	Складність	Тривалість
1. Форми організації первісних спільнот	Всесвітня історія. Історія України	Дотримання правил, повага	6	☆☆	40
2. Антична цивілізація	Всесвітня історія. Історія України	Повага до інших, добročесність, вміння вести дискусії	6	☆☆	40
3. Середньовічне європейське суспільство	Всесвітня історія	Добročесність, справедливість, законність	7	☆	30
4. Русь-Україна наприкінці X — у першій половині XI ст.	Історія України	Повага до особистості, справедливість	7	☆	20
5. Україна та ранньомодерні держави XVIII ст.	Історія України	Антикорупція, добročесність	8	☆☆	30
6. Королівська реформація в Англії	Всесвітня історія	Добročесність, справедливість, вміння дискутувати	8	☆☆	25
7. Органи державної влади та місцевого самоврядування	Основи правознавства	Добročесність, дотримання правил	9	☆	20
8. Органи державної влади та місцевого самоврядування	Основи правознавства	Повага до правил, справедливість	9	☆☆	30
9. Взаємозв'язок людини та держави	Основи правознавства	Добročесність, антикорупція	9	☆	45
10. Передумови Другої світової війни	Всесвітня історія	Добročесність, справедливість	10	☆☆	30
11. Передумови Другої світової війни	Всесвітня історія	Добročесність, довіра, чесність	10	☆☆☆	40
12. Розвиток України як незалежної держави	Історія України	Добročесність, відповідальність	11	☆☆	30
13. Україна в період системної кризи радянського ладу	Історія України	Добročесність, антикорупція	11	☆	20

1. 6 клас ★★ 40 хв

Цінність: Дотримання правил, повага

Предмет для інтеграції: Інтегрований курс «Всесвітня історія. Історія України»

Орієнтовна тема для інтеграції:

Форми організації первісних спільнот

КРОК 1

Об'єднайте учнівство у групи по 4–5 осіб. Кожна з таких груп — це окреме плем'я.

Запропонуйте їм підготувати невеличку презентацію — розповідь про своє плем'я: що їх об'єднує, яке їх основне заняття, які вони мають моральні правила, звичаї, як відбувається прийняття рішень у племені.

КРОК 2

Після презентації кожної з груп спільно з учнівством обговоріть відповіді на такі запитання:

- Що відрізняє племена учнівства від сучасних держав? Які учні та учениці бачать недоліки й переваги племінного устрою, котрий вони придумали?
- Що допомагає членам племені співіснувати?
- Що буде, якщо члени племені не будуть дотримуватися встановлених правил?
- Чи могли б племена класу мешкати поруч і товаришувати?
- Якщо так — за яких умов?

2. 6 клас ★★ 40 хв

Цінність: Повага до інших, доброчесність, вміння вести дискусію

Предмет для інтеграції: Інтегрований курс «Всесвітня історія. Історія України»

Орієнтовна тема для інтеграції:

Антична цивілізація

КРОК 1

Запропонуйте учнівству уявити себе мешканцями грецького полісу.

На спільному форумі їм потрібно дійти консенсусу щодо одного з питань (на вибір учителя / учительки). За допомогою випадкової лотереї, наприклад «чарівного капелюха», оберіть трьох учнів / учениць, котрі виконуватимуть роль старійшин.

Їхнє завдання — слідкувати за виконанням мешканцями полісу правил ведення дискусії на форумі та ставити запитання або уточнювати для з'ясування позиції того / тої, хто висловлюється.

Теми для обговорення (на вибір):

- Чи варто знизити виборчий вік до 13 років?
- Чи варто створити в школі спеціальний орган запобігання та боротьби з академічною недоброчесністю?
- Хто має туди входити?
- Чи варто замінити виборче право на виборчий обов'язок?
- Чи варто зробити посаду директора школи виборною посадою?
- Чи етично використовувати штучний інтелект в освітньому процесі?
- Чи варто віддати правосуддя на розв'язання штучному інтелекту?
- Чи доречно у школах дозволяти учнівству та учительству приходити на уроки у піжамах?
- Чи варто учнівству дозволити самостійно формувати меню у шкільній їдальні?
- Чи варто відраховувати зі школи за прояви академічної недоброчесності?

КРОК 2

Обов'язково нагадайте учнівству правила ведення продуктивних дискусій.

Пропонуємо звернути увагу на такі правила:

- Дотримання принципу поваги до опонентів / опоненток (виглядом, поведінкою, мовою). Розмова має стати формою співробітництва.
- Недоречність агресивності, грубих висловлювань, демонстрування неприязні у будь-який спосіб.
- Уникнення образ, насмішки, іронії. Краще за допомогою усмішки розрядити атмосферу.
- Суперечки завжди лише по суті, аргументовано.
- Уміння вислуховувати інших не перебиваючи. Тільки після цього потрібно чітко сформулювати свої аргументи.

КРОК 3

Після завершення вправи обговоріть спільно:

- Чи важко було досягти спільного рішення? Що було найважчим під час дискусії?
- Чи важко було слідкувати за дотриманням правил? Що було найскладніше?

Цінність:

Доброчесність, справедливість, законність

Предмет для інтеграції: Інтегрований курс

«Всесвітня історія. Історія України»

Орієнтовна тема для інтеграції:

Середньовічне європейське суспільство

Перед початком роботи пригадайте, що таке «класове суспільство» і як воно виникло. Для цього доцільно переглянути спільно з учнівством відео каналу «Дистанційка»:

<https://youtu.be/toggkzTXhXU?si=PF4W6CyXkhifczYQ>

КРОК 1

Спільно з учнівством познайомтеся з легендою про Робіна Гуда (пригадайте основу легенди; за можливості — ознайомтеся спільно з текстом легенди або перегляньте мультфільм / кінострічку про героя. Наприклад, це може бути мультфільм «Робін Гуд» від студії Діснея 1973 року).

КРОК 2

Спільно з учнівством обговоріть:

- Які стани суспільства відображено в легенді (наприклад: ченці, селяни, феодалі)?
- Як ви оцінюєте дії Робіна Гуда? Чи справедливо він чинив?
- Чи можна з позиції сучасної людини вважати дії Робіна Гуда лицарськими?

КРОК 3

Обговоріть з учнівством, як варто вчиняти в сучасному суспільстві, аби допомагати тим, хто цього потребує (наприклад: займатись волонтерською діяльністю, залучатися до діяльності благодійних фондів тощо).

Попросіть учнівство висловитись, що кожен / кожна можуть зробити вже зараз для цього.

Цінність: Повага до особистості, справедливість

Предмет для інтеграції: Історія України

Орієнтовна тема для інтеграції: Русь-Україна наприкінці X — у першій половині XI ст.

КРОК 1

Пригадайте спільно з учнівством, що таке «Руська правда» і в чому її значення.

КРОК 2

Запропонуйте учнівству в парах ознайомитися з деякими положеннями «Руської Правди»:

Пункти документа для ознайомлення

«Хто вб'є людину, тому родичі вбитого мстяться за смерть смертю».

У тому випадку, якщо в убитого не виявиться месників, то з убивці стягують до скарбниці гроші в таких розмірах: за голову боярина князівського або громадянина іменитого, або наближеного до князівського двору — 80 гривень, тобто подвійну виру; за князівського отрока, кухаря, конюха, купця та ін., тобто за будь-яку вільну людину (варязького племені) або слов'янина — 40 гривень, тобто одну виру; а за вбивство дружини — 20 гривень, тобто пів виру; за вбивство сільського старости, ремісника і за годувальницю — 12 гривень; за простого холопа боярського і людського — 5 гривень і, нарешті, за раба — 6 гривень, і понад те до скарбниці 12 гривень данини або пені.

Той, хто самовільно покарає іменитого громадянина (огнищанина) або землероба (смерда), мусить сплатити пеню до скарбниці у 12 гривень за першого і 3 гривні за другого, а кожному битому — по 1 гривні.

У тому разі, якщо холоп або раб ударить вільну людину і сховається, а хазяїн не видасть його, то стягували 12 гривень із хазяїна. Рабові, який образив свого хазяїна, можна було вкоротити віку.

Хазяїн відповідав перед законом за невчасну видачу слуги зароблених ним грошей. У цьому випадку хазяїн був зобов'язаний сплатити позивачу бо кун пені, а якщо він силоміць віднімав у слуги гроші, то повернувши їх, сплачував ще до скарбниці три гривні пені.

«Руська Правда» — перший кодекс законів на Русі

За матеріалами ресурсу «День». Детальніше можна ознайомитись за покликанням:

<https://day.kyiv.ua/article/ukrayina-incognita/ruska-pravda-pershyy-kodeks-zakoniv-na-rusi>

КРОК 3

Обговоріть:

- Чи рівні права згідно з «Руською правдою» мали звичайні громадяни та, скажімо, знать? Відповідь обґрунтуйте. Чим це було історично обумовлено? Як відобразилась станова система на законодавстві?
- З погляду сучасної людини — чи справедливими були такі закони? Відповідь обґрунтуйте.
- Яку нині встановлено відповідальність за ідентичні злочини (вбивство, крадіжка, побиття тощо) (дозвольте під час підготовки до відповіді скористатись додатковими джерелами, наприклад мережею Інтернет).

Цінність: Антикорупція, доброчесність
Предмет для інтеграції: Історія України
Орієнтовна тема для інтеграції:
 Україна та ранньомодерні держави XVIII ст.

КРОК 1

Попросіть учнівство ознайомитись зі статтею, котру присвячено одному хабарю, який змінив перебіг битви біля річки Прут 8–9 липня 1711 року за покликанням:

https://nv.ua/ukr/amp/yak-yevropa-borolasya-z-korupciyeyu-ta-yak-u-rol-vidigrala-konstituciya-pilipa-orlika-istoriya-18-storichchya-50281_048.html

Докладніше про Прусську битву і вплив недоброчесності на її хід можна подивитись у відео:

«Як козаки та шведи з корупцією боролися»

<https://youtu.be/YXJWVpDFumA?feature=shared>

КРОК 2

Спільно з учнівством обговоріть відповіді на такі запитання:

- Які положення Конституції Пилипа Орлика сприяли запобіганню та боротьбі з корупцією, згідно з текстом?
- Які наслідки мали прояви недоброчесності з боку Великого візира у Прутській битві в липні 1711 року?

Хоча історія й не знає умовного способу, пофантазуйте:

- Як інакше могла скластися подальша доля України, якби московське військо не дало хабаря Великому візиру?

Методичний коментар:

Обговоріть з учнівством, що деякі історики в приватних розмовах припускають, що аби не злочасний хабар у цій битві — Петро I був би вцент розбитий, а Україна — отримала б свою незалежність.

Що ж, це ми можемо лиш припускати. Проте ви можете разом з учнівством на цьому прикладі обговорити, яких катастрофічних наслідків можуть завдати корупція, жадібність та недоброчесність навіть однієї людини для цілих держав.

Цінність: Доброчесність, справедливість, вміння дискутувати
Предмет для інтеграції: Всесвітня історія
Орієнтовна тема для інтеграції:
 Королівська реформація в Англії

КРОК 1

Для організації заняття варто подбати про підготовку заздалегідь. Повідомте учнівству, що на наступному уроці всі будуть долучені до дискусії «Генріх VIII — найгірший монарх Англії».

Саме тому пропонується виконати випереджальне домашнє завдання: підготуватися до дискусії (можна використовувати підручник і додаткові джерела), обравши факти з біографії Генріха VIII, які будуть підтверджувати чи спростовувати тему дискусії: «Генріх VIII — найгірший монарх Англії».

Важливо, аби учні підготували тези та факти як «за», так і «проти». Також нагадайте учнівству про основні правила фактчекінгу та необхідність фіксувати, з яких джерел було взято інформацію про ті чи інші факти.

КРОК 2

На уроці шляхом жеребкування визначте 3–5 «суддів», залежно від кількості дітей у класі, а також команду «адвокатів» та «обвинувачів» (бажано — в рівній кількості).

Запропонуйте кожній зі сторін почергово висловлювати «суддям» тези як на захист Генріха VIII, так і проти.

Тези рекомендуйте учнівству будувати за методом «ППД»: позиція («Ми вважаємо, що Генріх VIII є одним із найвеличніших та найкращих монархів Англії»), пояснення («тому що він зробив великий крок для утвердження незалежності Англії»), доказ («оскільки завдяки його "Акту про супрематію" було створено незалежну англіканську церкву»).

КРОК 3

Завдання «суддів» — визначити, позиція якої сторони була сильнішою та «винести вирок» монарху.

На завершення разом з учнівством обговоріть:

- Яку роль відіграла постать Генріха VIII в історії Англії?
- Чи повинні особисті вподобання впливати на державну політику?
- До яких наслідків це може призвести?

Цінність: Доброчесність, дотримання правил

Предмет для інтеграції:

Основи правознавства

Орієнтовна тема для інтеграції: Органи державної влади та місцевого самоврядування

КРОК 1

Проговоріть з учнівством, що таке доброчесність та як доброчесність знаходить своє вираження у взаємодії з державою.

Методичний коментар:

Доброчесність — це означає чинити правильно, навіть коли тебе ніхто не бачить. Зверніть увагу учнів, що доброчесність є невід'ємною частиною нашої взаємодії з державою в тому числі.

Рано чи пізно ми приходимо по довідку в державну поліклініку, ми ходимо до державної школи, для поїздки за кордон ми маємо оформити закордонний паспорт і для цього звертаємось до державних органів.

Надзвичайно важливо, щоб у наших відносинах із державою зберігалася цінність доброчесності, щоб ми могли та чинили за правилами.

Подекуди виникає бажання обійти правила, схитрувати, домовитися (наприклад, обійти чергу на оформлення паспорта). Але це є порушенням засадничої цінності доброчесності, на якій базується розвиток усіх сучасних процвітаючих держав. (За матеріалами Офісу доброчесності НАЗК «Нариси про доброчесність»)

КРОК 2

Розгляньте з дітьми сервіси та додатки, котрі допомагають полегшити взаємодію людини й держави, а також побудувати їх більш прозоро та доброчесно.

Методичний коментар:

Зазначте, що наразі держава допомагає бути доброчесним. Вона робить все для того, щоб було максимально зручно і швидко вчиняти правильно, вчиняти доброчесно.

Розкажіть учнівству про ті ресурси, якими можуть скористатись вони або їхні рідні для того, щоб вчиняти доброчесно під час взаємодії держави та громадянина, адже використання цих ресурсів дає змогу значно спростити необхідні процедури.

Це можуть бути такі сервіси:

<https://diia.gov.ua/>

Портал «Дія» — центр надання адміністративних послуг у ваших кишенях. Дія (скорочення від «Держава і я») — мобільний застосунок, вебпортал і бренд цифрової держави в Україні, який було офіційно запущено 2020 року. Застосунок дає змогу зберігати водійське посвідчення, внутрішній і закордонний паспорти й інші документи у смартфоні, а також передавати їхні копії при отриманні банківських чи поштових послуг, заселенні в готель та в інших життєвих ситуаціях. Також через Дію можна онлайн зареєструвати бізнес, сплачувати податки й подавати декларації, підписувати будь-які документи, змінювати місце реєстрації тощо.

<https://helsi.me/>

HELSI — сервіс запису до лікарів та зберігання медичних даних. Наприклад, якщо вам потрібна довідка в басейн, ви можете не стояти в черзі та придумувати, як схитрувати, щоб швидше отримати цю довідку, а записатися до лікаря і прийти на прийом за обраним часом. У програмі ми записуємося і приходимо до лікаря на обраний нами час.

<https://study.nazk.gov.ua>

Навчальна платформа НАЗК — це перший в Україні ресурс, присвячений антикорупційній освіті. Зареєструвавшись, ви зможете дізнатись більше про те, як бути доброчесним, що таке корупція та як її запобігати.

<https://lms.e-school.net.ua/>

Всеукраїнська школа онлайн. Всеукраїнську школу онлайн було запропоновано Міністерством освіти і науки України для того, щоб навчати учнів та учениць дистанційно під час епідемії коронавірусу в Україні. І зараз Всеукраїнська школа онлайн дозволяє дітям навчатися онлайн, хоч де б вони були.

Цінність: Повага до правил, справедливість

Предмет для інтеграції: Основи правознавства

Орієнтовна тема для інтеграції: Органи державної влади та місцевого самоврядування

КРОК 1

Пропонуємо вам разом з учнівством спробувати себе в ролі депутатів і депутаток Верховної Ради України, які на пленарному засіданні мають прийняти рішення.

Для цього разом з учнівством ознайомтеся з регламентом Верховної Ради за покликанням (зокрема з Главами 5 та 6, — організація обговорень питань на пленарних засіданнях та порядок виступів і надання слова на пленарних засіданнях). Визначте правила, за якими відбуватиметься обговорення у вашій імпровізованій Раді.

Зокрема, можна внести такі правила:

- Надати можливість доповідачеві завершити та не перебивати.
- Дотримуватись таймінгу (наприклад, до 35 хвилин — основний виступ, до 3 хвилин — додаткові та 5 хвилин — на запитання / відповіді).
- Поважати думку опонентів тощо.
- Учні та учениці мають брати активну участь у формуванні правил подальших обговорень.

Шляхом жеребкування визначте спікера та віцеспікера — вони стежитимуть за дотриманням правил. Також шляхом жеребкування визначте членів трьох фракцій: «Сині», «Зелені» та «Жовті».

КРОК 2

Винесіть на обговорення Ради одне з питань (на ваш вибір):

- *До школи необхідно повернути шкільну форму.*
- *Варто заборонити конкурси краси.*
- *Необхідно знизити виборчий вік до 15 років.*
- *Чи варто заборонити відеоігри, що мають елементи насильницьких дій.*

Шляхом жеребкування визначте, яка фракція буде виступати «за» визначену тезу, яка — «проти», а яка — триматиме умовний «нейтралітет». Завдання фракцій, котрі отримали свої позиції, — протягом відведеного часу визначити з-поміж себе тих, хто виступатиме з промовами.

Завдання «нейтральних» — під час активної роботи ставити якомога більше запитань для того, аби вони могли зрештою визначитись.

Як ви можете зрозуміти, на завершення всіх чекає голосування, і від переконливості фракцій та рішення «нейтральної сторони» може залежати остаточне рішення.

КРОК 3

Рефлексія. Обговоріть з учнівством, чи важко їм було приймати рішення? Чому?

Поцікавтесь, чи домовлялася «нейтральна партія» про те, як вони будуть голосувати, чи кожен «депутат» голосував індивідуально?

Розкажіть, що подекуди керівництво партій визначає, як має голосувати вся партія. Чи це справедливо та чесно на думку учнівства?

Також трапляються ситуації, що для того, аби схилити ту чи іншу сторону до «правильного» голосування, опоненти вдаються до підкупу депутатів. Наскільки це добросовісно? До яких наслідків це може призвести?

Чому депутат має бути добросовісним та керуватись під час прийняття рішень суспільними, а не власними інтересами?

Цінність: Доброчесність, антикорупція

Предмет для інтеграції:

Основи правознавства

Орієнтовна тема для інтеграції:

Взаємозв'язок людини та держави

КРОК 1

Обговоріть з учнівством, у який спосіб громадяни можуть долучитися до управлінських процесів на рівні держави / громади?

З-поміж потенційно запропонованих варіантів зверніть увагу учнівства на такі інструменти громадської участі:

- Громадський бюджет
- Громадські слухання
- Місцеві ініціативи
- Електронні петиції
- Загальні збори громадян
- Громадська експертиза
- Консультації з громадськістю
- Запити на отримання публічної інформації / звернення громадян
- Громадська рада

Які з цих інструментів відомі учнівству?

КРОК 2

На розсуд учнів та учениць оберіть один із названих вами 9 інструментів для більш детального ознайомлення.

Потім запропонуйте переглянути невеликий відеоролик про цей інструмент та практики його застосування у суспільстві. Якщо є час, можна розглянути декілька інструментів.

Матеріали для демонстрації:

1. Громадські слухання

Відео для перегляду:

<https://youtu.be/FoPRvA3DnIQ>

Громадські слухання — це, по-перше, форма участі членів територіальної громади в місцевому самоврядуванні, а по-друге, ефективний інструмент контролю за органами влади та місцевим самоврядуванням. Практика проведення таких слухань є доволі розповсюдженою й популярною, оскільки це зручно як для влади, так і для громадян.

Громадські слухання, зокрема «публічне обговорення важливих питань між владою та громадою», існували протягом майже всієї історії людства та фактично в усіх країнах. Яскравим прикладом таких заходів на теренах України є віче часів Київської Русі — загальні збори містян для розгляду громадських справ.

Практика громадських слухань у сучасному розумінні з'явилася в Англії XIX століття.

Так, згідно з дослідженнями Джона Форестера, на початку процесу «обгороджування землі» для кожної ділянки, яку мали додати, потрібен був окремий акт парламенту. Громадські збори проводили, щоб створити петицію до парламенту щодо «обгороджування», а пізніше — виказати заперечення проти акту, створеного парламентом. Адже фактично «обгороджування» було насильницьким захопленням дворянами селянських наділів і масовим витісненням селян із їхньої землі. До речі, ділянки потім перетворювали на пасовища. Ці громадські збори перебували в розпорядженні комісії з неупередженості. Спочатку всіх комісарів призначав парламент, однак пізніше щонайменше одного затверджували на публічних обговореннях.

Історія успіху

с. Тарасівка, Київська область

Дуже ілюстративна історія успіху, яка показала силу цього інструменту громадської участі, відбулася в с. Тарасівці (Києво-Святошинський район).

У 2015 році там активно обговорювали питання Генерального плану громади. Місцева влада вже отримала розроблений новий план від виконавців і готова була його затвердити. Згідно із ЗУ «Про регулювання містобудівної діяльності», вона обов'язково мала провести громадські обговорення щодо цього нового Генерального плану. Насамперед місцева влада оприлюднила інформацію на своєму сайті та оголосила про збір ідей і пропозицій. Далі запланували провести громадське обговорення в маленькій депутатській залі та прийняти новий документ. Зазвичай раніше люди не проявляли високої активності, тому було очікування, що все пройде швидко й без критики. Відповідно, місцева влада не надто старалася, щоб сповістити людей про обговорення.

Проте місцеві активісти, які особливо згуртувалися, коли місцева влада розпочала серію висотних забудов, проявили до такої події жвавий інтерес. Виявилось, що в новому Генплані пропонували перетворити село, де є тільки приватний сектор, на багатоквартирні забудови. Деякі будинки планували знести. Населення громади мало збільшитися щонайменше втричі, але вся інфраструктура лишалася без змін. Люди активно виступили проти таких нововведень, адже ніхто не хотів жити в перенаселеній громаді, де скоро не можна буде ані в садочок, ані в школу направити дітей. Ніхто не хотів заторів на вузьких вулицях.

цях. Попотів уже були проблеми з водопостачанням і водовідведенням. Звісно, мешканці будинків, які підлягали знесенню, обурилися найбільше.

Через громадський тиск влада була змушена провести громадські слухання у великій залі сільського клубу. Туди прийшла рекордна для таких заходів кількість людей — близько 300 осіб.

Вислухавши владу, громада висловила своє незадоволення, а також власне бачення та пропозиції щодо нового генплану. Таким чином люди скористалися правом участі в житті громади, не допустивши тотальної забудови та змусивши владу врахувати їхні інтереси.

2. Місцеві ініціативи

Відео для перегляду

<https://youtu.be/j1KnYyeEfoo>

Місцева ініціатива — це можливість жителів міста самостійно підготувати проєкт рішення, який буде обов'язковим до розгляду на сесії місцевої ради. Отже, інструмент надає шанс громадянам стати депутатами «без мандата», тобто готувати та подавати на розгляд ради будь-який проєкт рішення для розв'язання певних завдань (вимоги до оформлення такого проєкту визначено в регламенті місцевої ради). Щоб підготувати проєкт рішення, збирається ініціативна група жителів.

Місцеві ініціативи є зовсім не новою, проте не надто відомою громадською формою співпраці органів місцевого самоврядування та населення.

Ще з часів Давньої Греції в основі демократії лежить можливість громадян безпосередньо брати участь у процесах прийняття рішень. Адже головна мета цього інструменту — спільна реалізація суспільних завдань на користь громади.

Міжнародний досвід розвитку й забезпечення місцевих ініціатив закріплено у «Декларації про право на розвиток» ООН (1986 р.), а також у Європейській декларації прав міст, ухваленій Постійною конференцією місцевих і регіональних органів влади Європи (CLRAE) Ради Європи 1992 року. Перша визначає, що право на розвиток є невід'ємним правом людини, тому кожна особистість і всі народи можуть брати участь в економічному, соціальному, політичному й культурному розвитку. Водночас у повному обсязі мають бути забезпечені всі права та свободи людини, можливість користуватися матеріальними та нематеріальними благами. Другий документ визначає, що всі жителі міст мають право на правову та екологічну безпеку, житло, безпечний

рух, охорону здоров'я, спорт і дозвілля, культуру, інтеграцію багатьох культур, якісну архітектуру, гармонійне суспільне та політичне життя, економічний розвиток, гармонійний розвиток суспільства, розвиток особистості, співпрацю між містами тощо.

Громадська ініціатива у Європі набула різних форм утілення й спроможна розв'язувати будь-які питання, що входять до компетенції громади. Вона може бути імперативною (обов'язковою до виконання) або ж консультативною. А ось, наприклад, в Італії передбачено також відхилювальну ініціативу, яка дає право жителям територіальної громади скасовувати нормативно-правові акти за умов дотримання певної процедури, яку визначено відповідним місцевим представницьким органом. Суб'єктами громадської ініціативи в більшості країн Європи є жителі конкретної територіальної громади або місцеві ради.

А як в Україні?

Залучення місцевих ініціатив до самоврядування визначено і Конституцією України, і Законом України «Про місцеве самоврядування в Україні». Так, члени територіальної громади мають право ініціювати розгляд у раді (у порядку місцевої ініціативи) будь-якого питання, що належить до відання місцевого самоврядування. Це порядок, визначений місцевою радою або статутом територіальної громади.

Історія успіху

Хлібодарівська сільська територіальна громада, Донецька обл.

Восени 2021 року місцева група активних громадян, представниць і представників Всеукраїнської ініціативи «Активна Громада», звернули увагу на відсутність належного звітування про діяльність депутатів місцевої ради.

Ініціативна група написала запит щодо звітування й отримала офіційну відповідь, що депутати місцевої ради не звітують. Насправді саме завдяки цьому процесу влада стає більш відкритою та зрозумілою людям.

Тоді активісти місцевої ініціативи розробили положення про звітування та презентували його депутатам. Останні внесли свої пропозиції — і розпочався процес подання громадської ініціативи (проєкту положення про звітування) до місцевої ради.

22 жовтня 2021 року на сесії положення було прийнято. Тож такі інструменти, як місцева ініціатива, допомагають громадянам просувати свої інтереси й покращувати життя в громаді.

3. Електронні петиції

Відео для перегляду

<https://youtu.be/Y-jYyhiZRns>

Електронна петиція — це особлива форма колективного звернення громадян до Президента України, Верховної Ради України, Кабінету Міністрів України, органу місцевого самоврядування. Власне, Конституція України гарантує кожному можливість безпосередньо звертатися, направляти індивідуальні та колективні письмові звернення до державних органів, органів місцевого самоврядування, посадових і службових осіб.

Таке звернення є обов'язковим до розгляду, якщо набрало необхідну кількість голосів. Значною перевагою електронної петиції є зручність, оскільки вона не потребує фізичного збирання підписів. Достатньо зареєструватися, викласти своє звернення на сайті та спостерігати за кількістю голосів на підтримку петиції. З моменту оприлюднення електронну петицію може прочитати та підтримати кожен громадянин.

Із нею також можуть ознайомитися представники ЗМІ, депутати та чиновники ще до набрання необхідної кількості голосів.

Термін «петиція» (petitio) перекладається з латини як клопотання, звернення, прохання. Кембриджський словник визначає її як документ, що підписаний значною кількістю людей та вимагає або просить вчинення якогось дій із боку уряду чи іншого органу влади.

Петиції як механізм взаємодії влади й суспільства вперше трапляються ще в стародавньому світі. Починаючи з епохи Середньовіччя, органи влади в Англії активно працювали з петиціями. З часом їх запроваджували дедалі більше держав. Водночас формувалися певні стандарти подання таких звернень органам влади: колективний характер, обов'язкове письмове оформлення, необхідність зібрати на підтримку петиції визначену кількість підписів тощо. У наш час для створення та подання петицій почали активно використовувати можливості мережі Інтернет. До речі, перші електронні петиції також з'явилися у Великій Британії. 1999 року на сайті парламенту Шотландії відкрили сервіс E-Petitioner, за допомогою якого громадяни могли направити депутатам звернення через спеціальну електронну форму. Першою такою петицією стала ініціатива Всесвітнього фонду дикої природи щодо створення національно-

го парку в частині узбережних територій. На загальнодержавному рівні е-петиції в Британії з'явилися у 2006 році з ініціативи тодішнього прем'єр-міністра Т. Блера. Паралельно вони розвивалися в інших частинах світу. Ще у 2002 році петиції були запроваджені в парламенті Квінсленду (Австралія); у 2005 році — у законодавчих органах ФРН і Португалії; у 2007 — в Асамблеї Уельсу, згодом — в інших демократичних державах, зокрема й країнах Центральної та Східної Європи. 2011 року в США створено платформу We the People, що дає змогу направляти електронні петиції президентській адміністрації. Вони є доволі популярними в американських громадян.

Історія успіху

м. Краматорськ, Донецька область

Успішним досвідом використання електронних петицій на місцевому рівні діляться представники Всеукраїнської ініціативи «Активна Громада». Зокрема цей інструмент допомагає жителям Краматорська Донецької області робити своє місто комфортнішим і безпечнішим. До прикладу, на перехресті бул. Машинобудівників та вул. Паркової, де доволі часто траплялися ДТП, а поруч розташовано автовокзал і заклади освіти, не було світлофора. «Після чергової дорожньо-транспортної пригоди я вирішив подати петицію щодо встановлення світлофора на цьому перехресті. Петиція доволі швидко збрала необхідну кількість голосів. Голосування стартувало 26 липня 2019 р., а вже 28 серпня отримали відповідь, що це питання буде розглянуто на виконкомі.

Так і вийшло: кошти на облаштування цього об'єкта заклали до бюджету на 2020 рік», — каже Олександр, представник «Активної Громади Краматорська».

Всеукраїнський досвід

Електронні петиції успішно використовують не лише в територіальних громадах, а й на загальнонаціональному рівні. На сайті Президента України можна ознайомитись як із тими петиціями, що нині перебувають на розгляді, так і з тими, які вже набрали необхідну кількість підписів та отримали відповідь.

4. Загальні збори громадян

Відео для перегляду

<https://youtu.be/4uzhsp35ikM>

Загальні збори громадян — форма безпосередньої участі громадян у розв'язанні питань місцевого значення. Їх скликають за місцем проживання громадян, тобто це можуть бути збори мешканців під'їзду, будинку, кварталу, вулиці, мікрорайону або цілого міста. Рішення загальних зборів громадян враховують органи місцевого самоврядування у своїй діяльності.

Інструмент загальних зборів громадян бере свій початок глибоко в історії та має багато прикладів на теренах України, зокрема в Київській Русі, Запорізькій Січі, Гетьманщині тощо. У сучасній Україні процедура загальних зборів громадян стартує від прийняття в 1990 році вже не чинного Закону України «Про місцеві Ради народних депутатів та місцеве і регіональне самоврядування».

Правове середовище для загальних зборів було проаналізовано в межах дослідження «Індекс демократичності міст 2018». Показник якості регулювання процедури становив 31%.

Найбільш чітку процедуру скликання, проведення та врахування рішень загальних зборів визначено лише в таких містах, як Київ, Львів, Черкаси та Чернівці. Водночас 18 із 23 міст мали незадовільну якість положення про проведення загальних зборів або встановлювали блокувальні норми, які унеможлилювали проведення загальних зборів.

Історія успіху

Кіровоградська область

У Кіровоградській області місцеві жителі поставили перед собою кілька завдань, аби підвищити рівень комфорту проживання в громаді, зокрема:

- *здійснити благоустрій прилеглої до житлових будинків території у м. Кропивницькому: облаштувати пісочницю, пофарбувати лавки, встановити дитячі гойдалки, висадити на клумбах квіти;*
- *облаштувати в с. Єгорівці Новоукраїнської міської ОТГ спортивний майданчик для ігрових видів спорту: футболу, волейболу та баскетболу, а для вболівальників поставити лавки;*
- *біля ставка в с. Мар'янополі Новоукраїнської міської ОТГ облаштувати зону відпочинку, зокрема волейбольний майданчик, встановити альтанку, мангал, а вздовж берега — стилізовані під пеньки стільчики для рибалок.*

Як же громадянам вдалося це реалізувати?

«Ми нерідко чуємо від мешканців про те, що прилегла територія біля житлових будинків занедбана, немає навіть куща квітів, лавки не фарбували роками, у дитячій пісочниці немає піску, дитячі гойдалки скриплять, а дітям та молоді немає де пограти у футбол чи волейбол; для вболівальників немає лав; або хотілося б гуртом відпочити біля сільського ставка, посмажити шашлик, пограти у волейбол, тобто цікаво та змістовно провести відпочинок на природі, але немає відповідного обладнання чи спортивного майданчика... То хто ж це має все зробити?»

Можливо, фея?!

Однак на неї сподівань найменше, бо маємо реальне життя, а не казку. Тому об'єднались активні громадяни в ініціативні групи, вийшли з конкретними пропозиціями про допомогу до старости, депутата виборчого округу, соціально відповідального бізнесу. Люди зрозуміли, що там, де вони живуть, лише вони відповідальні за наповнення свого життя змістом», — розповідає місцевий активіст, представник Всеукраїнської ініціативи «Активна Громада» Анатолій Стоян.

У результаті громада Кропивницького змогла отримати бажане!

5. Громадська експертиза

Відео для перегляду

https://youtu.be/vmy_f9CXU5c

Громадська експертиза — це процес проведення інститутами громадянського суспільства та громадськими радами оцінювання діяльності органів виконавчої влади й ефективності прийняття та виконання ними рішень.

Громадська експертиза також передбачає підготовку пропозицій щодо розв'язання суспільно важливих проблем, які мають урахувувати органи виконавчої влади у своїй роботі.

В Україні правове регулювання проведення громадської експертизи в різних сферах суспільного життя — екологічній, судовій, науковій, науково-технічній — розпочато ще на початку 90-х років ХХ століття.

5 листопада 2008 року Кабінет Міністрів України своєю постановою № 976 ухвалив Порядок сприяння проведенню громадської експертизи діяльності органів виконавчої влади й зобов'язав владу враховувати рекомендації громадських експертів під час розроблення програм соціально-економічного розвитку, державних цільових програм та укладання бюджету.

Приклади успішного здійснення громадської експертизи можна побачити на вебсайтах органів виконавчої влади. Із деякими історіями рекомендуємо ознайомитися у відповідних розділах цих та інших ресурсів.

Міністерство освіти і науки України

Міністерство з питань реінтеграції тимчасово окупованих територій України

Міністерство юстиції України

Міністерство фінансів України

6. Консультації із громадськістю

Відео для перегляду

<https://youtu.be/moCCJb59aoo>

Консультації із громадськістю (іноді їх називають громадськими або публічними консультаціями) — один із найбільш простих та ефективних інструментів для конструктивної співпраці влади й громадян. Такі консультації допомагають розв'язати важливі питання державного чи місцевого значення з урахуванням громадської думки. Це процес, який дає змогу публічній владі, що розробляє певну політику, отримати конструктивний зворотний зв'язок та обговорити шляхи її покращення.

Консультації із громадськістю як інструмент взаємодії не є чимось новим. Одні з перших публічних консультацій запровадили в Канаді та Великій Британії. В інших країнах зі сталою демократією сьогодні протікають схожі процеси, хоча з іншими назвами. Наприклад, у США консультування з громадськістю називається «Публічні зауваження та коментарі».

Цікаво, що не тільки державні формування використовують таку форму участі громадськості, а ще й транснаціональні організації, такі як Організація економічного співробітництва та

розвитку (ОЕСР). У більшості європейських країн уже протягом багатьох років є відчутна тенденція до розширення участі громадян у прийнятті рішень як на центральному, так і на місцевому рівнях. Водночас дедалі частіше громадяни залучаються до процесу розроблення не лише підзаконних актів, а й проєктів законів.

Історія успіху

м. Дрогобич, Львівська область

У Дрогобичі давно думали про те, яким чином місто може будувати свою нову стратегію розвитку, розвивати унікальність і ставати ще більш привабливим для інвестицій і туристів.

Протягом 2017 року в громаді активно обговорювали питання туристичного гасла громади. Мешканці подали свої ідеї та пропозиції. У результаті обговорень визначили три найпопулярніші з-поміж містян гасла й вирішили провести публічні консультації.

Три варіанти гасел:

«Дрогобич — у ньому вся сіль!» (місто має власну історію та досі активний видобуток солі).

«Дрогобич — аліганське місто!» (пов'язано з визначними діячами міста, що зробили вагомий внесок не лише для громади, а й для світу).

«Дрогобич — півтора міста!» (у місті проживає багато національностей, які зберегли та активно підтримують свої унікальні традиції).

Близько місяця тривали публічні консультації, у результаті переміг слоган: «Дрогобич — у ньому вся сіль!». Місцева влада затвердила цей вибір, а громадяни, які брали участь у публічній консультації, були задоволені, що влада дослухалася до їхньої думки.

Всеукраїнський формат

2020 року Національне агентство з питань запобігання корупції провело масштабні консультації із громадськістю щодо Закону України «Про засади державної антикорупційної політики на 2020–2024 роки». Метою Закону є досягнення суттєвого прогресу в запобіганні та протидії корупції, а також забезпечення злагодженості й системності антикорупційної діяльності усіх органів державної влади та органів місцевого самоврядування.

Цей документ охоплює чимало важливих сфер, а тому потребував ґрунтовного консультування з громадськістю. Тоді відбулося 8 публічних консультацій, під час яких було обговорено пріоритетні сектори Антикорупційної стратегії (оборонна галузь, медицина, судова влада, політичні партії, бізнес, митниця, податки та державний сектор, невідворотність відповідальності за корупцію). Загалом у консультаціях взяли участь 270 учасників, 30 експертів та 31 500 глядачів, разом вони розглянули понад 1000 пропозицій. Звіт за результатами громадського обговорення можна прочитати за покликанням.

7. Запити на отримання публічної інформації / звернення громадян

Відео для перегляду

https://youtu.be/84c7TAtJl_g

Запит на публічну інформацію — це прохання особи до розпорядника інформації (суб'єкта владних повноважень — адресата запиту) надати публічну інформацію, що перебуває в його володінні. Історично право на звернення громадян вперше з'явилося в законодавстві французької революції як право скарги.

Відтак воно дало поштовх виникненню в XIX столітті в країнах Західної Європи адміністративної юстиції — особливого виду судової діяльності, пов'язаного із захистом прав громадян за їхньою скаргою від свавілля влади. На території нашої держави право скарги було законодавчо закріплене у другій половині XIX століття.

У сучасній Україні право на звернення громадян до органів влади закріплено основним законом держави — статтею 40 Конституції України (з 1996 року). Для його втілення на практиці було прийнято Закон України «Про звернення громадян» та інші нормативні акти, які так чи інакше стосуються цього питання.

Історії успіху

Олевськ, Житомирська область

Завдяки запиту на публічну інформацію громадяни дізналися, що міська рада Олевська не надавала дозволів на розроблення піщаного кар'єру та видобуток копалин біля села Рудня-Бистра в Олевському районі Житомирщини. Це стало важливим поштовхом для подальшого громадського розслідування та боротьби з корупцією на місцевому рівні щодо незаконного видобутку корисних копалин. Наразі справа перебуває в суді.

Свидовець, Закарпатська область

Запити допомогли отримати інформацію про те, що Держлісагентство не погоджувало вирубування лісу під будівництво курорту «Свидовець». Ці запити є частиною великої кампанії громадян та активістів проти будівництва нового курорту на Закарпатті, яке супроводжується вирубуванням лісу.

Кременчук, Полтавська область

Окремо варто згадати цікавий кейс захисту права на публічну інформацію. Журналістка надіслала запит до Кременчуцької міської ради із проханням надати документи щодо ремонтів у дитсадках міста, на що отримала відмову. Після цього вона за підтримки містян оскаржила відмову в

Полтавському окружному адміністративному суді, який розглянув позов за скороченою процедурою й ухвалив рішення на користь позивачки, захистивши право на отримання публічної інформації.

м. Київ

Розповсюдженим прикладом використання інструменту звернень громадян є питання перейменування об'єктів топоніміки населених пунктів. Наприклад, стосовно перейменування вулиці Миколи Кузнецова у Святошинському районі Києва на вулицю Олесья Бабія або перейменування вулиці Російської в Дарницькому районі Києва на вулицю Юрія Литвинського.

м. Одеса

Група громадян звернулася до Міністерства культури та інформаційної політики із проханням зупинити будівельні роботи на місці одеської «Друкарні Фесенка» для збереження культурної спадщини. Міністерство відреагувало та видало заборонний припис щодо будівництва.

8. Громадська рада

Відео для перегляду

<https://youtu.be/TjEWvB3QsEM>

Громадські ради — це інструмент, що дає змогу системно впливати на прийняття рішень, важливих для суспільства. Такі ради можуть створюватися при різних державних органах та органах місцевого самоврядування (обласних державних адміністраціях, міністерствах, різних інших центральних органах виконавчої влади, державних службах, агентствах).

Досвід інших країн показує, що розвиток і стабільність демократичних держав неможливі без взаємодії громадянського суспільства та державних органів. У сучасному світі громадські ради існують у більшості правових держав. Їх створюють у різних формах і сферах суспільного життя для підвищення ефективності державного управління, якості розроблюваних політик та рішень.

Організація економічного співробітництва та розвитку (OECD) рекомендує ще більше залучати громадян до всіх етапів політичного циклу в країні. Це можуть бути як форми громадських рад при органах влади, так і більш глобальні ініціативи на кшталт громадянських асамблей чи місцевих об'єднань. У результаті громадяни будуть здатні краще орієнтуватися у порядку денному, зможуть якісніше представляти свої інтереси, а рівень довіри до влади зросте.

Як з'явилися громадські ради в Україні?

Сьогодні громадські ради сформовані та працюють при більшості органів виконавчої влади в Україні. Водночас ще на початку 2000-х їх кількість була дуже незначною, а ефективність взаємодії між громадською радою та органом влади повністю залежала від останнього, який і формував раду.

Обов'язкове створення громадських рад при центральних і місцевих органах влади запровадили пізніше Постановою Кабінету Міністрів України від 15.10.2004 року №1378.

У документі зафіксували й офіційне визначення громадянської ради як «консультативно-дорадчого органа, який утворюється при міністерстві, іншому центральному органі виконавчої влади, Раді міністрів Автономної Республіки Крим, місцевій державній адміністрації для здійснення координації заходів, пов'язаних із забезпеченням проведення консультацій з громадськістю з питань формування та реалізації державної політики».

Суттєво розширила права та можливості громадських рад Постанова КМУ від 03.11.2010 року №99б «Про забезпечення участі громадськості у формуванні та реалізації державної політики». Вона дала право громадським радам подавати пропозиції щодо підготовки проєктів нормативно-правових актів, розгляд яких є обов'язковим, а також здійснювати контроль за діяльністю органа влади.

Важливо, що в постанові 2010 року визначено, що формувати громадські ради покликана сама громадськість.

Проте цей документ не встановлював чітких рекомендацій про кількісний склад громадської ради, тож траплялися випадки, коли вона могла нараховувати до 150 членів.

У травні 2019 року Уряд вніс зміни до Постанови №99б, оновивши спосіб і принцип формування громадських рад. Завдяки цьому рішення з'явилася можливість обирати склад громадської ради шляхом онлайн-голосування. Це суттєво підвищило прозорість самого процесу. Також було визначено конкретні вимоги до осіб, які можуть входити до складу громадських рад.

Зокрема, було встановлено вимоги до організацій, які делегують представника до громадської ради, та з'явилася норма до самих кандидатів про подання мотиваційних листів із описом бачення своєї діяльності в раді.

Історії успіху

Громадська рада при Національному агентстві з питань запобігання корупції

Її діяльність справді можна назвати історією успіху, адже останні вибори до Громадської ради при НАЗК вперше відбулися шляхом відкритого рейтингового онлайн-голосування громадян, які проживають на території України (відповідно до Постанови КМУ від 20 листопада 2019 р. № 952). Тоді у конкурсі взяли участь 39 кандидатів, а до голосування долучилися 5790 громадян. За підсумками рейтингового інтернет-голосування до складу Громадської ради при НАЗК увійшли 15 членів.

До переліку їхніх завдань внесено:

- забезпечення прозорості та громадського контролю за діяльністю НАЗК;
- сприяння взаємодії органу з громадськістю;
- урахування громадської думки під час виконання Агентством своїх завдань.

За рік роботи Громадська рада при НАЗК надала пропозиції до 10 нормативно-правових актів НАЗК, брала участь у напрацюванні Антикорупційної стратегії, стала частиною Комісії з оцінювання корупційних ризиків у діяльності НАЗК, проводила антикорупційну експертизу нормативно-правових актів НАЗК, брала участь у конкурсній та дисциплінарній комісії тощо.

Рада громадського контролю при Національному антикорупційному бюро України

.Вона створена для забезпечення прозорості та цивільного контролю за діяльністю НАБУ. Рада громадського контролю НАБУ, яку створено після Революції Гідності, має специфічно більші повноваження порівняно зі звичайною національною практикою. РГК бере повноцінну участь у конкурсних і дисциплінарній комісії НАБУ, що дає прямо впливати на кадрову політику Бюро з боку громадськості.

Рада складається з 15 представників антикорупційних громадських організацій, які обираються на 1 рік шляхом відкритого інтернет-голосування з-поміж жителів України.

Члени її сьомого скликання, каденція якого завершилась 2022 року, взяли участь у 14 засіданнях та сприяли винесенню 12 дисциплінарних стягнень, а також взяли участь у 32 конкурсних комісіях із відбору 250 майбутніх працівників НАБУ.

9. Громадський бюджет

Відео для перегляду:

https://youtu.be/3l_dozVPjFY

Бюджет участі (можна зустріти різні назви: партисипативний, громадський бюджет). Це демократичний механізм взаємодії між громадою та місцевою владою. Він спрямований на залучення громадян до процесів управління коштами місцевого бюджету, їх розподілом у громаді через подання відповідних проєктів та проведення відкритого громадського голосування за них.

Тож бюджет участі (далі — БУ) — це одне з утілень принципу безпосереднього розв'язання громадянами питань місцевого значення (тобто питань, що мають локально-територіальний характер та стосуються задоволення потреб членів громади).

Сама модель цього інструмента не є новою. З'явилась вона в Бразилії ще 1987 року. Протягом 10 років її тестували в різних містах Бразилії.

У 1997–2000 рр. ідея участі громадян у розподілі бюджетних коштів поширилася Латинською Америкою, а з 2000 р. досягла країн Північної Америки, Європи, Африки, Азії та Австралії. Від моменту виникнення в Південній Америці такий інструмент безпосередньої демократії поширився на сотні громад зі всього світу. Однак механізми застосування різняться залежно від національного контексту.

А як в Україні?

У нашій державі вперше БУ було впроваджено 2015 року в трьох містах: Чернігові, Черкасах та Полтаві. Відтак цей інструмент почав набирати великих обертів із перебігом реформи децентралізації.

Станом на 2020 рік його запровадили вже понад 380 міст та громад України.

Історії успіху

м. Київ, проєкт «Реаніметро»

Однією з найяскравіших історій успіху БУ в Україні став проєкт «Реаніметро». Це громадська ініціатива щодо встановлення дефібриляторів у метро та навчання працівників метрополітену першої допомоги, яка стала одним із переможців Громадського бюджету 2019 року в місті Києві, зібравши понад 8 тисяч голосів киян.

м. Славутич, Київська область

У Славутичі в межах БУ було облаштовано та відкрито Вільний молодіжний простір. Тепер молодь м. Славутича отримала місце, де можна збиратись, розвиватись та ставати щодня кращою. Кінопокази, дискотеки, благодійні акції, тренінги, зустрічі з успішними людьми, танці, чаювання, толоки, вуличне та «домашнє» піаніно, місце для зустрічей за інтересами, — все це про Вільний молодіжний простір у м. Славутичі.

Сатанівська громада, Хмельницька область

Цікава історія успіху відбулась у Сатанівській громаді на Хмельниччині, де 2019 року влада прийняла рішення про запровадження БУ у громаді. Викликом було те, що люди майже не знали, що таке бюджет і як писати проєкти. Тому місцеві активісти почали проводити тренінги щодо бюджету участі для місцевих жителів, розповідали про нього більше громадянам, заохочували брати участь та подавати проєкти.

Одразу на цих тренінгах активісти об'єднували громадян в певні групи за інтересами, де вони одразу почали придумувати та розробляти проєкти, які можна було б подати на бюджет участі. Загалом, завдяки цим тренінгам та просвіті місцевого населення, було подано 12 проєктів. Вже у 2020 році було успішно реалізовано 5 проєктів-переможців, які вже змінили громаду на краще. 3-поміж цих проєктів є ті, які націлені на сучасне облаштування простору в школі. Також це облаштування парку відпочинку.

Були два спортивні проєкти: встановлено вуличні тренажери, облаштовано спортивні майданчики. Тому важливо не лише прийняти дієве рішення, а й якісно донести його до громадян і пояснити їм принципи функціонування та переваги, які дають змогу реалізувати інструменти громадської участі, саме тоді воно приносить відчутну користь як людям, громаді, так і країні загалом.

ВАЖЛИВО!

Для більш детального ознайомлення з кожним інструментом рекомендуємо зазирнути на курс від Офісу доброчесності НАЗК «Змінюй громаду та країну» (для перегляду контенту необхідно зареєструватись):

<https://study.nazk.gov.ua/courses/course-v1:NACP+ak004+2022-10/a/about/>

КРОК 3

Обговоріть із підлітками, чому важливо брати участь у житті громади / країни? Які наслідки може мати пасивна громадянська позиція?

Методичний коментар:

Авторка — Анастасія Каліманська, практикуюча юристка, співзасновниця громадської організації «ІЮДА», стажерка Офісу доброчесності НАЗК (2024 рік).

Після знайомства з інструментами громадської участі, котрі ви оберете для розгляду з учнівством, обговоріть разом із підлітками, чому важливо брати участь у житті громади / країни? Які наслідки може мати пасивна громадянська позиція? У цьому вам може допомогти інтерактивна вправа «4 кути».

У чотирьох кутках класу розмістіть чотири аркуші з написами «Погоджуюсь», «Не погоджуюсь», «Частково погоджуюсь» та «Частково не погоджуюсь». Учні та учениці мають переміститися в той кут, який відповідає їхній відповіді на поставлене запитання.

Обов'язково приділіть час рефлексії та обґрунтуванню обраних варіантів, особливо у випадках, коли думки у класі розходяться — це може стати чудовим підґрунтям для подальших дискусій.

Також ви можете використати питання нижче для більш глибокого обговорення кожного з розглянутих вами на уроці інструментів громадської участі, або залишити їх на самостійне опрацювання учнівством у форматі есе.

Перелік запитань / тез для формату

«Громадський бюджет»:

- Чи є процедура обрання проєкту на отримання фінансування є прозорою та добросовісною? Обґрунтуйте відповідь. Зверніть увагу на те, які ризики добросовісності процедури можуть бути, та поміркуйте, як їх уникнути?
- Чи чули ви раніше про можливість участі у громадському бюджеті? Якщо так — звідки ви дізнались про цей формат, якщо ні — які методи поширення інформації будуть ефективними для того щоб якомога більше людей дізнались про такий формат громадянської участі?

Перелік запитань / тез для формату

«Громадські слухання»:

- Чи погоджуєтесь ви із твердженням, що під час громадських слухань в рівній мірі забезпечуються інтереси громади, бізнесу та влади?
- Контроль за виконанням прийнятих рішень залишається за громадянськістю: чи підвищує це рівень добросовісного виконання рішення?

Перелік запитань / тез для формату

«Місцеві ініціативи»:

- Чи відчуває громадянин / громадянка свою цінність, коли бере участь в місцевих ініціативах?
- Чи залежить від місцевих ініціатив добробут громади? Яким чином?
- Чи буде збір підписів в ініціативній групі завжди чесним?
- Як мінімізувати можливі прояви недобросовісності в цьому процесі?

Перелік запитань / тез для формату

«Електронні петиції»:

- Чи вважаєте ви, що прозорість електронних петицій є перевагою у розвитку демократичного суспільства?
- Як часто ви зустрічаєте прохання у соцмережах підписати електронну петицію? В чому перевага такого інструменту?

Перелік запитань / тез для формату

«Загальні збори громадян»:

- Чи є процес скликання загальних зборів складною процедурою? Якщо так — як би ви могли запропонувати спростити його?
- Що отримують учасники зборів в кінцевому результаті?

Перелік запитань / тез для формату

«Громадська експертиза»:

- Чи може громадська експертиза робити оцінку ефективності прийнятих органом виконавчої влади рішень?
- Як ви думаєте наскільки важливою є відкрита комунікація громади з інститутом громадянського суспільства, особливо в контексті проведення громадської експертизи?

Перелік запитань / тез для формату

«Консультації з громадянськістю»:

- Чи можна забезпечити повну гласність, відкритість та прозорість у консультаціях? З якими ризиками можна зіштовхнутись в процесі? Як їх мінімізувати?
- Чи підвищує даний метод залучення громадянської якості підготовки та прийняття рішень з важливих питань місцевого рівня?
- Чи дає процес обговорення громадян відчуття впливу щодо прийняття суспільно важливих рішень та чи формує довіру до органів влади? Чому це важливо?

Перелік запитань / тез для формату

«Запити на отримання публічної інформації / звернення громадян»:

- Чому важливо мати доступ до публічної інформації, усім, хто про це запитує?
- Чи буде добросовісним вчинок, якщо громадянин звернеться до двох розпорядників одночасно з однаковою запитом?

Перелік запитань / тез для формату

«Громадська рада»:

- Чи є громадська рада дорадчим органом, який має значно більший вплив ніж інші формати участі? Обґрунтуйте свою відповідь.
- Чи можуть члени громадської ради зловживати службовим становищем, наприклад «просуваючи» свої власні ідеї? Чи буде це відповідально і добросовісно з їхнього боку?

Цінність: Доброчесність, справедливість
Предмет для інтеграції: Всесвітня історія
Орієнтовна тема для інтеграції:
 Передумови Другої світової війни

КРОК 1

Ознайомтеся спільно з учнівством із джерелами, котрі висвітлюють мету створення Ліги Націй, причини неефективності політики цієї організації. Найкраще дати учнівству завдання ознайомитися з діяльністю цієї організації як домашнє завдання, аби подальший час на уроці присвятити дискусії.

Для цього ви можете скористатись своїми джерелами, або переглянути такі:

Відео Всеукраїнської школи онлайн про Паризьку мирну конференцію та утворення Ліги Націй

https://youtu.be/NJDPM8oyo_c?si=6FHNifZDdRCInvoe

Матеріали, підготовлені Київським національним університетом імені Тараса Шевченка

<http://kimo.univ.kiev.ua/MVZP/47.htm>

Матеріали, підготовлені Ужгородським національним університетом

<https://dspace.uzhnu.edu.ua>

Особливо рекомендуємо скористатися англomовними джерелами.

Наприклад:

https://www.researchgate.net/publication/267943692_The_Failure_of_Collective_Security_in_the_Post_World_Wars_I_and_II_International_System

Ви можете скористатися онлайн-перекладачами для підготовки матеріалів. Наприклад: Google Translate, DeepL.

КРОК 2

Спільно з учнівством обговоріть у форматі дискусії відповіді на такі запитання:

- Яка мета створення Ліги Націй?
- Які сильні та слабкі позиції діяльності Ліги Націй?
- Чому Ліга Націй не впоралася із завданням забезпечити колективну безпеку?

- Чи доречно залишати міжнародну систему колективної безпеки?
- Які уроки варто винести з діяльності Ліги Націй?
- Які паралелі можна провести із сучасною діяльністю Організації Об'єднаних Націй?

Методичні рекомендації:

Важливо звернути увагу учнівства на те, як конфлікт інтересів* впливав на діяльність Ліги Націй, та обговорити, який ще негативний вплив він може мати на державному та міжнародному рівнях.

* Конфлікт інтересів — це суперечність між приватним і публічним інтересом, що може впливати на прийняття рішення.

Цінність: Доброчесність, довіра, чесність
Предмет для інтеграції: Всесвітня історія
Орієнтовна тема для інтеграції:
 Передумови Другої світової війни

КРОК 1

Спільно з учнівством ознайомтеся з відеороликом про «політику умиротворення агресора» напередодні Другої світової війни. Покликання на відео:

<https://youtu.be/RLzi75bHSig>

Ви також можете переглянути відео про Мюнхенську змову за покликанням нижче

Відео про Мюнхенську змову

<https://youtu.be/o-rTuS52u6k?feature=shared>

Зверніть увагу, відео титрується 18+, тому ви можете поділитися з учнівством самостійно лише окремими фактами чи / та фрагментами з відео на ваш розсуд.

КРОК 2

Об'єднайте учнівство у групи. Кожна з груп представлятиме інтереси окремої країни — учасниці Мюнхенської змови: Німеччину (Райх), Італію, Францію, Велику Британію. Протягом відведеного часу команди за допомогою будь-яких додаткових джерел мають сформувати переговорну позицію держав, котрі вони представляють.

КРОК 3

Після завершення відведеного для підготовки часу запропонуйте учнівству оприлюднити підготовлені позиції.

Спільно обговоріть:

- Чи могли лідери держав попередити Другу Світову війну, не вдавшись до політики стримування?
- Чи могли світові лідери за тодішніх історичних обставин передбачити наслідки своїх дій?
- Чи коректною була політика щодо Чехословаччини «без нас про нас»?
- Чи виправдовує мета засоби? Зокрема: чи можна пожертвувати кимось слабшим, аби задовольнити власні інтереси?

Методичний коментар:

Важливо звернути увагу учнівства, що в будь-якій ситуації, починаючи від міжнародних відносин і закінчуючи побутовими ситуаціями, вирішення долі третьої сторони без урахування її прав, інтересів та бажань є неприпустимим.

Обговоріть, які ще приклади подібних ситуацій (історичні або побутові) учні та учениці можуть пригадати.

12. 11 клас ★ 20 хв

Цінність: Добросесність, антикорупція **Предмет для інтеграції:** Історія України **Орієнтовна тема для інтеграції:** Україна в період системної кризи радянського ладу

КРОК 1

Обговоріть з учнівством, чи знають вони, що означає поняття «корупція»?

Запропонуйте висловити свої припущення щодо визначення.

Надайте визначення корупції:

Корупція — це зловживання довіреною владою задля отримання особистої вигоди.

КРОК 2

Зверніть увагу учнівства на те, що попри гучні заяви радянської влади та пропаганди про те, що «в СРСР не було корупції», це не відповідає дійсності.

Не було, бо термін «корупція» умисно не вживали партійні лідери. Натомість вони використовували терміни «хабарництво» та «зловживання службовим становищем», що фактично і є корупційними проявами.

Тим не менше, після розпаду союзу, країни, що входили до його складу, отримали чималу корупційну спадщину, з якою досі борються. І про деякі її особливості розповімо в цьому блозі.

КРОК 3

Відео від фахівців НАБУ щодо корупції в СРСР

<https://youtu.be/zDLecfjv47c?feature=shared>

КРОК 4

Обговоріть з учнями та ученицями:

- До яких наслідків може призвести суспільне унормування проявів корупції?
- Які висновки варто зробити сучасній Україні?

13. 11 клас ★★ 30 хв

Цінність: Добросесність, відповідальність **Предмет для інтеграції:** Історія України **Орієнтовна тема для інтеграції:** Розвиток України як незалежної держави

КРОК 1

Запропонуйте учнівству в парах ознайомитися з матеріалами статті про конфлікт на о. Тузла у 2003 році:

https://www.pravda.com.ua/articles/2023/09/28/7421696/index_amp

КРОК 2

Спільно з учнівством обговоріть перебіг основних подій, відповідно до матеріалу.

КРОК 3

Спільно в класі подискутуйте:

- Хто з головних героїв цієї події проявив справжній патріотизм та звитягу? У чому це знайшло своє відображення?
- Чому тодішній Президент України не зміг вчасно відреагувати на загрозу?
- Які висновки варто зробити з цієї події для сучасності?

На розсуд вчителя / вчительки ви можете спільно переглянути відео про події на о. Тузла:

https://youtu.be/oki3h_h-Jg?feature=shared

Після перегляду відео попросіть учнівство поділитися своїми думками та тими висновками, котрі українці мають винести з цієї історії.

10 вправ

15–40 ХВИЛИН

5–11 класи

Математична освітня галузь потребує виняткової зосередженості та задіяності учнівства.

Щоправда, крім сформованих математичних компетентностей, відповідно до Державного стандарту, на уроках математичної галузі учнівство має навчитись:

- ✓ висловлювати власну думку, слухати і чути інших осіб, оцінювати аргументи та змінювати думку на основі наведених аргументів;
- ✓ аналізувати і критично оцінювати соціально-економічні події у державі на основі статистичних даних;
- ✓ урахувати правові, етичні і соціальні наслідки прийняття рішень;
- ✓ розпізнавати інформаційні маніпуляції;
- ✓ співпрацювати в команді для розв'язання проблеми;
- ✓ аргументувати та обстоювати власну позицію;
- ✓ приймати аргументовані рішення на основі аналізу всіх даних та формування причинно-наслідкових зв'язків проблемної ситуації;
- ✓ робити споживчий вибір послуг і товарів на основі чітких критеріїв, використовуючи математичні вміння.

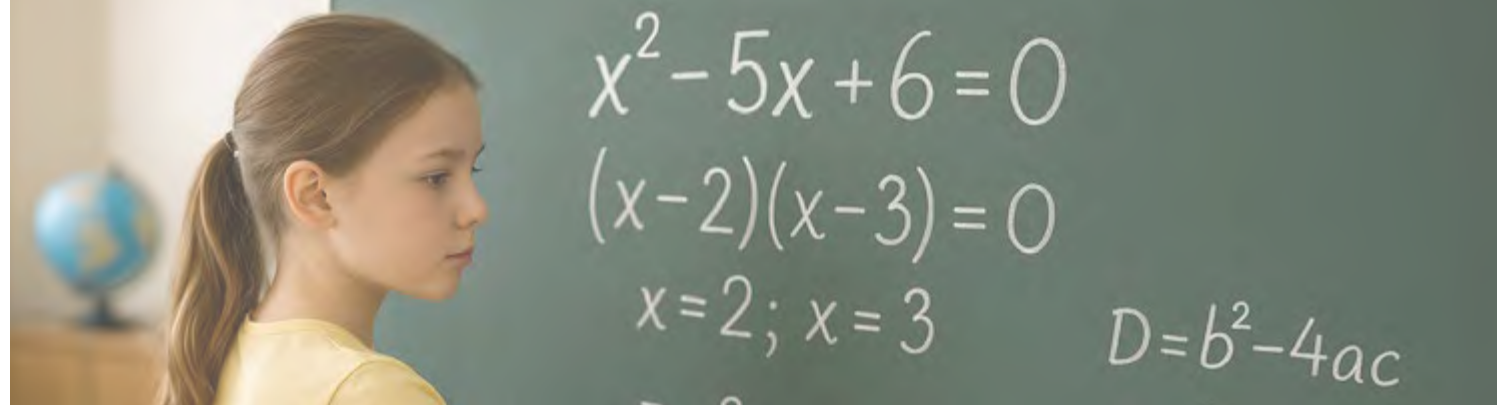
Окрім того, що окреслено в стандарті, у зміст уроків математики, алгебри та геометрії варто внести трохи більше, а саме — складники і цінності доброчесності. І зробити це колегам та учням допоможе

Наталія БІЛЬ,

учителька математики,
директорка ЗОШ № 55 Херсонської
міської ради, тренерка проєкту
«Освіта без корупції».

**Суспільна доброчесність
починається із кожного з нас**

№. Назва розділу для інтеграції	Навчальний предмет	Цінності	Клас	Складність	Тривалість
1. Середнє арифметичне	Математика	Чесність, порядність, відповідальність, справедливість	5	☆☆	30
2. Знаходження відсотків від числа	Математика	Чесність, порядність, відповідальність, справедливість	5	☆☆	30
3. Діаграми	Математика	Чесність, відповідальність, справедливість, антикорупція	6	☆☆	25
4. Графіки	Математика	Чесність, відповідальність, антикорупція	6	☆☆	20
5. Розв'язування задач за допомогою лінійних рівнянь	Алгебра	Відповідальність, чесність, академічна доброчесність	7	☆	25
6. Площі многокутників	Геометрія	Чесність, відповідальність, антикорупція	8	☆	15
7. Геометрична прогресія	Математика	Чесність, відповідальність, справедливість	9	☆☆☆	30
8. Математична статистика. Графіки. Діаграми	Алгебра	Відповідальність, антикорупція, небайдужість	9	☆☆	25
9. Історія доведення Великої теореми Ферма	Алгебра	Чесність, відповідальність, академічна доброчесність	10	☆☆	40
10. Визначений інтеграл	Алгебра	Відповідальність, вміння працювати разом та довіряти один одному	11	☆	25

1. 5 клас ★★ 30 хв

Цінність: Чесність; порядність; відповідальність; справедливість

Предмет для інтеграції: Математика

Орієнтовна тема для інтеграції:

Середнє арифметичне

КРОК 1

Насамперед, важливо сформувати в учнівства найпростіше розуміння роботи банківської системи, оскільки щоденно ми використовуємо банківські картки для розрахунків, здійснюємо оплату комунальних послуг, оплату кредитів, отримуємо заробітну плату та пенсії.

Головними видами діяльності банків із громадянами є відкриття депозитних рахунків та надання кредитів.

Також варто наголосити, що є банки, в яких велика кількість клієнтів, а є банки, які мають меншу кількість клієнтів. І це пов'язано з політикою установи: відкритість до клієнта, доброзичливість персоналу, чесні та вчасні виплати у відсотках, гарні відгуки клієнтів, високі відсотки на депозити та низькі — на кредити.

КРОК 2

Запропонуйте індивідуально розв'язати задачу:

Банк «Епсилон» мав у 2018 році 18 000 клієнтів, у 2019-му — на 20% більше, у 2020-му — 21 000, а в 2021-му — на 10% менше, ніж у 2020-му. Яку середню кількість клієнтів мав банк за 2018–2021 роки?

Через недоброчесну політику банку вкладникам вчасно не виплачували відсотки за вкладами, тому кількість клієнтів банку почала зменшуватися. У 2022 році зменшилася на 36%, а у 2023 році — на 25% порівняно з попередніми роками. Яку середню кількість клієнтів мав банк за 2022–2023 роки?

КРОК 3

Після перевірки розв'язання задачі спільно з учнівством обговоріть відповіді на такі запитання:

- На скільки зменшилася середня кількість клієнтів банку «Епсилон» за 2018–2021 та 2022–2023 роки?
- Що, на вашу думку, підриває довіру клієнтів до банків?
- Чому важливо завжди бути чесними із клієнтами?
- Наскільки, на вашу думку, важливо дотримуватися умов, які визначені у договорах банку з клієнтом?
- Уявімо, що ви працівники банку. Що ви запропонуєте, щоб відновити довіру до клієнтів?
- Уявімо, що ви клієнти банку. Що ви очікуєте від банку, щоб довірити йому свої кошти?

КРОК 4

Перед початком роботи спільно ознайомтеся з кожним поняттям і визначте, як учнівство їх розуміє:

чесність

відповідальність

порядність

ефективність

фокус на потреби клієнтів

відкритість

розвиток

ініціативність

професіоналізм

У парах запропонуйте учнівству скласти ранжований список цінностей, які, на їхню думку, мають бути притаманними банку з гарною репутацією (від найбільш значущої до найменш значущої).

2. 5 клас ★★ 30 хв

Цінність: Чесність; порядність;

відповідальність; справедливість

Предмет для інтеграції: Математика

Орієнтовна тема для інтеграції:

Знаходження відсотків від числа

КРОК 1

Спершу доцільно пояснити учням принципи створення бюджету.

У цьому вам може допомогти матеріал журналу «Джміль»:

<https://jmil.com.ua/2019-2/economika>

Також важливо пояснити, що податки — це обов'язкові платежі, які держава стягує із громадян, підприємств, організацій до бюджету, та як вони нараховуються.

КРОК 2

Об'єднайте учнів у групи (можна об'єднати учнів у дві групи — експерти з відрахувань по кожному з підприємств).

Протягом відведеного часу в групах учні та учениці мають розв'язати таку задачу:

Бюджет міста Х складається на 75% із податкових відрахувань двох великих підприємств — «Альфа» і «Бета». У 2022 році ці підприємства отримали прибутки, подані в таблиці.

Місяць	Помісячний прибуток підприємств	
	«Альфа», млн грн	«Бета», млн грн
Січень	6,6	12,7
Лютий	6,4	13,5
Березень	7,2	15,65
Квітень	7,8	14,38
Травень	8,5	15,4
Червень	8,1	15,95
Липень	5,6	16,75
Серпень	3,6	12,9
Вересень	6,7	11,8
Жовтень	8,8	17,7
Листопад	9,55	18,5
Грудень	8,7	19,2

Податок на прибуток підприємств становить 18%.

Визначте розмір надходжень до бюджету міста Х від кожного з підприємств.

КРОК 3

Після знаходження податкових відрахувань кожна група презентує свої результати і записує їх на дошці.

Далі спільно визначте розмір бюджету міста Х у 2022 році.

КРОК 4

Спільно в класі обговоріть:

- Чи важливо сплачувати податки в повному обсязі і вчасно? Чому?
- Уявімо, що підприємство «Альфа» не сплатить податки до бюджету міста за перший квартал. Як це вплине на бюджет? Скільки недоотримає бюджет міста Х?
- 10% з бюджету міста іде на місцеву школу, ще 20% — на оновлення майданчиків у скверах і парків. Скільки недоотримають школа та компанія з благоустрою парків, якщо підприємство «Бета» не сплатить податки у третьому кварталі?
- Як ви гадаєте, чи добросовісно ухилятися від сплати податків? Поясніть свою думку.
- Як приховування реальних прибутків впливає на бюджет міста?
- Чи повинна держава притягувати до відповідальності недобросовісних платників податків?

3. 6 клас ★★ 25 хв

Цінність: Чесність; відповідальність; справедливість, антикорупція

Предмет для інтеграції: Математика

Орієнтовна тема для інтеграції: Діаграми

КРОК 1

Обговоріть спільно з учнівством, що їм відомо про корупцію.

- Яка з картинок найбільше, на вашу думку, відображає ваше розуміння корупції? Чому?
- Як суспільство має оцінювати таке явище?
- Чи є це проявом недобросовісної поведінки?

Методичний коментар:

Подайте учнівству визначення понять «недобросовісність», «корупція»:

Недобросовісність — порушення або свідоме нехтування особою моральними й етичними нормами поведінки.

Корупція (від лат. *corrumpere* — псувати) — негативне суспільне явище, яке проявляється в злочинному використанні службовими особами, громадськими й політичними діячами їхніх прав і посадових можливостей для особистого збагачення.

КРОК 2

Об'єднайте учнівство у групи та запропонуйте спільно попрацювати над завданням.

Україна за підсумками 2023 року отримала 36 балів зі 100 можливих в Індексі сприйняття корупції. У 2013 році отримала 25 балів, у 2014-му — 26 балів, у 2015-му — 27 балів, у 2016-му — 29 балів, у 2017-му — 30 балів, у 2018-му — 32 бали, у 2019-му — 30 балів, у 2020-му — 33 бали, у 2021-му — 30 балів, у 2022-му — 33 бали. Складіть таблицю значень та створіть стовпчикову діаграму, яка відображає зміну Індексу сприйняття корупції в Україні за 10 років.

КРОК 3

Після презентації результатів роботи обговоріть:

- У якому році Україна отримала найнижчий бал в Індексі сприйняття корупції?
- У якому році Україна отримала найвищий бал в Індексі сприйняття корупції?
- Скільки відсотків становить найвищий бал за стобальною шкалою?
- Яка динаміка змін щодо Індексу сприйняття корупції в Україні?
- Який її темп?

КРОК 4

Запропонуйте учнівству ознайомитись з іншим видом діаграм: наприклад, діаграма із сайту Реанімаційного пакету реформ, матеріал 2016 р.

Індивідуально запропонуйте учнівству зобразити у своєму зошиті коло довільного радіуса і зафарбуйте його кольором, який найточніше відображає ваше ставлення до повідомлень про корупцію (синій, блакитний, жовтий, помаранчевий).

Також складіть таблицю значень за даними діаграми та запишіть її в зошит.

4.

6 клас

☆☆

20 хв

Цінність:

Чесність; відповідальність; антикорупція

Предмет для інтеграції: Математика

Орієнтовна тема для інтеграції: Графіки

КРОК 1

Ознайомте учнівство зі змістом поняття «корупція».

Методичний коментар:

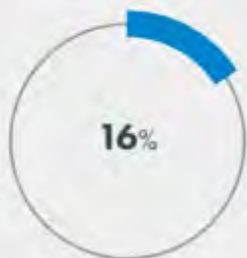
*Термін корупція походить від сполучення латинських слів *correi* — обов'язкова причетність декількох представників однієї із сторін до однієї справи, та *rupture* — порушувати, ламати, пошкоджувати, скасовувати. Так утворився самостійний термін — *corrupture*, що означає участь у діяльності декількох осіб, мета яких полягає у «псуванні», «пошкодженні» процесу керування справами суспільства. У Короткому словнику іншомовних слів «корупція» — це підкуп, продажність громадських і політичних діячів, посадових осіб, які використовують посаду, що вони обіймають, з метою особистого збагачення.*

Економічні втрати від корупції можна розподілити на дві категорії: безпосередні та опосередковані. Безпосередні втрати від корупції — це недобір доходу бюджету внаслідок корупції та неефективне витрачання бюджетних коштів.

За матеріалами Камлик М. І., Невмержицький Є. В. Корупція в Україні. Київ: Знання, 1998. 187 с..

СТАВЛЕННЯ ГРОМАДЯН ДО ПОВІДОМЛЕНЬ ПРО ВИПАДКИ КОРУПЦІЇ:

Готові повідомляти

Віряють, що можуть щось змінити

Готові присвятити день для надання свідчень

Не віряють, що можуть щось змінити

КРОК 2

Об'єднайте учнівство у групи та роздайте два аркуші: з таблицею, в яку внесено дані та шаблон для побудови графіка.

Завдання для роботи в групах:

Побудуйте графік залежності рівня тіньової економіки від Індексу сприйняття корупції в Україні за 2013–2017 роки.

Роки	Рівень тіньової економіки, % від ВВП	Індекс сприйняття корупції, бали
2013	35	25
2014	43	26
2015	40	27
2016	35	29
2017	33	30

Після побудови графіків кожна пара прикріплює результати роботи на дошці. Розгляньте їх.

КРОК 3

Спільно обговоріть з учнівством відповіді на такі запитання:

- Який вид залежності між величинами ви помітили після 2014 року?
- Як змінюється рівень тіньової економіки зі збільшенням Індексу сприйняття корупції?
- Як буде змінюватися бюджет України зі зниженням рівня тіньової економіки?
- Чому тіньова економіка завдає шкоди? Як вона впливає на кожного громадянина та на вас конкретно?

5. **7 клас** ★ **25 хв**

Цінність: Відповідальність; чесність; академічна доброчесність

Предмет для інтеграції: Алгебра

Орієнтовна тема для інтеграції: Розв'язування задач за допомогою лінійних рівнянь

КРОК 1

Обговоріть, чи відоме учнівству поняття «академічна недоброчесність»?

Чи може порушення академічної доброчесності мати фінансову ціну?

КРОК 2

Запропонуйте учнівству спільно розв'язати задачу, котра продемонструє істинність твердження, що академічна недоброчесність може мати й фінансову ціну.

Задача:

Дохід сім'ї становить 23 750 грн. на місяць. Причому заробітна плата батька, матері та стипендія сина відносяться як 12:6:1 відповідно. Через порушення академічної доброчесності під час складання іспиту з математичного аналізу сина позбавили стипендії.

Який дохід приносить кожний член сім'ї на місяць? Яких витрат зазнає бюджет сім'ї через порушення академічної доброчесності сина?

КРОК 3

Після розв'язання задачі спільно обговоріть:

- Що є порушенням академічної доброчесності у школі?
- Яку відповідальність має понести учень / учениця 7 класу, якщо було порушення академічної доброчесності?
- Чи відомі вам випадки притягнення до відповідальності учнів за порушення академічної доброчесності?

Методичний коментар:

Після розв'язання задачі та обговорення вчителю / вчительці доцільно наголосити на важливості дотримання академічної доброчесності у школі. Нагадати про відповідальність за порушення академічної доброчесності, використовуючи Положення про академічну доброчесність, розроблене закладом. На прикладі Національного університету КПІ ім. Ігоря Сікорського, який очолює рейтинг найкращих закладів вищої освіти України, можна ознайомити учнів з видами відповідальності за порушення академічної доброчесності у вищих навчальних закладах, зокрема відрахування із закладу чи позбавлення кваліфікації.

Академічна доброчесність є лише одним із складників доброчесності, яку можна описати через такі чесноти:

відповідальність

справедливість

небайдужість

взаємна повага та вміння дискутувати

чесність

гідність

повага до правил та їх дотримання

вміння працювати разом та довіряти одне одному

Цінність:

Чесність; відповідальність; антикорупція

Предмет для інтеграції: Геометрія

Орієнтовна тема для інтеграції:

Площі многокутників

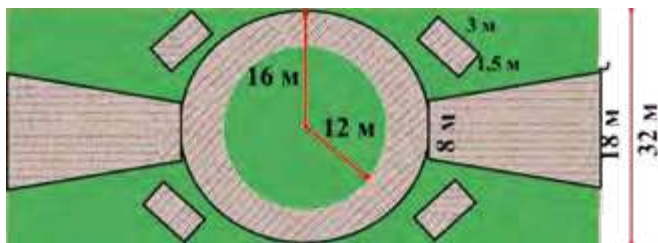
КРОК 1

Обговоріть з учнівством їхню думку: чи погоджуються вони із твердженням «Висока ціна — висока якість».

КРОК 2

Запропонуйте учнівству розв'язати задачу:

Компанія «Сигма» виконала роботи з укладання тротуарною плиткою зони відпочинку. План зони зображено на рисунку.

Послуги компанії коштували бюджету громади 2,2 млн грн. Знайдіть вартість 1 м кв роботи, яку виконала компанія «Сигма». Зіставте вартість послуги компанії «Сигма», якщо середня ринкова вартість таких робіт становить 800 грн за 1 м кв. Результат округліть до цілих.

КРОК 3

Фронтально обговоріть відповіді на запитання:

- Наскільки відрізняється вартість робіт, виконаних компанією «Сигма», від середньоринкової?
- У скільки разів вартість робіт, виконаних компанією «Сигма», вища від середньоринкової?
- На вашу думку, ціна послуги реальна чи завищена? Чому?
- Які втрати має бюджет громади через завищення цін?
- Як можна було б використати ці кошти на користь громади? Наведіть приклади.

Зауважте, що завищення цін має ознаки корупційних діянь. Для боротьби з недоброчесними продавцями, завищенням цін в Україні запроваджено відкриті тендерні торги.

Для перемоги в тендері учасники мають запропонувати замовникові кращі умови та нижчі ціни. Це дасть змогу споживачам мати вищу якість товарів чи послуг за нижчою вартістю.

Цінність: Чесність; відповідальність; справедливість

Предмет для інтеграції: Алгебра

Орієнтовна тема для інтеграції:

Геометрична прогресія

КРОК 1

Обговоріть з учнівством, чи відоме їм поняття «фінансова піраміда»? Як вони розуміють це поняття?

Методичний коментар

Фінансова піраміда — це спосіб отримання її учасниками прибутку з допомогою постійного залучення нових фінансових ресурсів. Творці пірамід, як правило, реєструють їх як інвестиційні комерційні підприємства, діяльність яких спрямована на отримання коштів задля розвитку якогось проекту.

Протягом усього терміну діяльності фінансової піраміди обіцяний дохід встигають отримати ті, хто увійшов до складу організації на початковому етапі проекту. Після того як коштів перестав вистачати на виплату дивідендів решті членів співтовариства, підприємство оголошує себе банкрутом і зникає з ринку.

КРОК 2

Запропонуйте учнівству фронтально розв'язати таку задачу: Фінансовий інвестиційний проєкт «Дельта» обіцяє вкладникам за умови внесення початкового вкладу розміром 2 800 доларів та залучення 3 осіб із таким самим вкладом отримання щомісячних дивідендів у розмірі 10% від залучених коштів. Виплата дивідендів стане доступною за умови, що фінансовий ресурс досягне 3 060 400 доларів, а він уже майже досяг цього рівня й становить 3 050 000. Тому інвесторам пропонують якнайшвидше долучитися до проєкту та запрошувати партнерів, і виплати стануть можливими уже з наступного місяця.

Чи можна довіряти такому проєкту й робити інвестиції?

Для розв'язання рухайтесь спільно покроково:

1. Складаємо математичну модель задачі (геометрична прогресія).
2. Визначаємо перший член, знаменник геометричної прогресії.
3. Визначаємо суму членів геометричної прогресії (кількість вкладників піраміди).
4. Визначаємо кількість рівнів піраміди (число n -геометричної прогресії).
5. Чи справді зможуть усі інвестори отримувати дивіденди?

- Скільки потрібно буде залучати щомісячно нових вкладників, щоб можна було виплачувати дивіденди вкладникам?
- Візуалізуйте результати дослідження за допомогою рисунка.

КРОК 3

Об'єднайте учнівство в три групи та попросіть підготувати мініпрезентації за результатами роботи в групах.

Завдання для роботи в групах:

- I група — шукає в мережі Інтернет інформацію про першу фінансову піраміду та її автора.
- II група — шукає в мережі Інтернет інформацію про найбільшу фінансову піраміду у США та її авторів.
- III група — шукає в мережі Інтернет інформацію про найбільшу фінансову піраміду в Україні та її авторів.

КРОК 4

- Після презентації обговоріть, які спільні ознаки мають фінансові піраміди.
- На що потрібно звернути увагу, аби не потрапити в пастку недоброчесних осіб у такому випадку?

8. **9 клас** ★★ **25 хв**

Цінність: Відповідальність, антикорупція, небайдужість

Предмет для інтеграції: Алгебра

Орієнтовна тема для інтеграції:

Математична статистика / графіки / діаграми

КРОК 1

Розгляньте з учнівством карикатуру .

Обговоріть з учнівством:

- Які асоціації у вас викликає карикатура?
- Яке, на вашу думку, суспільне явище зображено?
- Чи є хабарництво проявом корупції?
- Хто повинен понести більшу відповідальність: хабарник чи хабародавець?

Методичний коментар:

До початку виконання завдання вчителю доцільно пояснити учням, що хабарництво та хабародавство є кримінальним злочином і карається ст. 368, 369 Кримінального кодексу України.

КРОК 2

Об'єднайте учнівство в четвірки та запропонуйте до розв'язання завдання.

За даними таблиці про розгляд кримінальних проваджень у судах першої інстанції за хабарництво та хабародавство складіть дві гістограми:

- За абсолютними показниками (за кількістю справ).
- За відносними показниками (у відсотковому співвідношенні) за роками.

	Хабарництво	Хабародавство
2018	842	732
2019	780	926
2020	563	1125
2021	573	1376
2022	418	1385

За результатами роботи в четвірках учнівство має підготувати дві гістограми.

КРОК 3

Після завершення перевірки правильності виконання завдання спільно обговоріть:

- Яку тенденцію щодо хабарництва та хабародавства ви спостерігаєте?
- Із чим, на вашу думку, пов'язане зменшення кримінальних проваджень за хабарництво?
- Яка, на вашу думку, модель подолання хабарництва буде більш ефективною: не давати хабаря чи не брати хабар? Чому?

Цінність: Чесність; відповідальність; академічна доброчесність

Предмет для інтеграції: Алгебра

Орієнтовна тема для інтеграції:

Історія доведення Великої теореми Ферма

КРОК 1

Ознайомте учнівство з теоремою Ферма.

Усім відома теорема Піфагора: у будь-якому прямокутному трикутнику квадрат гіпотенузи дорівнює сумі квадратів катетів:

$$x^2 + y^2 = z^2.$$

Це — фундаментальна теорема математики.

Але незважаючи на те, що теорема Піфагора доступна розумінню десятирічних, вона є натхненним початком проблеми, під час розв'язання якої зазнали фіаско найвидатніші вчені в історії математики. Чи має таке рівняння розв'язки в натуральних числах? Звісно, ми знаємо піфагорійські трійки.

А якщо в теоремі Піфагора замінити показник степеня 2 на n , отримаємо рівняння:

$$x^n + y^n = z^n.$$

Це рівняння виявилось надзвичайно складним для розв'язання. Чи має це рівняння розв'язки в цілих числах?

Великий математик XVII століття француз П'єр де Ферма зробив дивовижний висновок: він стверджував, що знає, чому нікому не вдалося знайти розв'язок загальних рівнянь у цілих числах. За його словами, причина полягала в тому, що такого розв'язку не існує. Самого доведення Ферма не залишив.

Вдалося довести Велику теорему Ферма аж наприкінці XX сторіччя.

КРОК 2

Об'єднайте учнівство в групи та запропонуйте дослідити спроби доведення Великої теореми Ферма відомими математиками за таким алгоритмом:

1. Стисла біографічна довідка про вчених.
2. Де було презентовано їхні дослідження?
3. Основні ідеї дослідження.

Запропоновані дослідники

П'єр Ферма

Пауль Ейлер

Софі Жермен

Габріель Ламі

Пауль Вольфскель

Ютака Таніяма

Ендрю Джон Вайлс

КРОК 3

Після того як учнівство поділиться результатами роботи, поділіться з учнівством такою історією:

Коли Вайлс для себе прийняв важливе рішення довести Велику теорему Ферма, він намірився працювати в повній ізоляції та секретності. У сучасній світовій математиці склалася культура кооперації та співробітництва, тому прийняте Вайлсом рішення могло здатися трохи дивакуватим. У цьому він трохи був схожий на самого Ферма.

Своє рішення працювати в обстановці повної секретності Вайлс частково пояснює бажанням працювати без перешкод, не відволікаючись від основного завдання: «Я розумів, що все, що має якість відношення до Великої теореми Ферма, викликає занадто великий інтерес.

Не можна як слід зосередитися на розв'язанні важливого завдання, якщо повністю не відволіктися від усього стороннього. Занадто багато глядачів свідомо заважають досягненню мети».

Але ще одним мотивом обраного Вайлсом курсу на самостійність і секретність була його жага до слави. Вайлс побоювався, що коли він виконає основну частину доведення, але йому не буде діставати заключного елемента, інформація проникне у професійні кола — і ніщо не завадить якомусь супернику з числа колег-математиків скористатися уже проведеним дослідженням. І в результаті — завершити своє доведення раніше і викрасти нагороду.

Щоб не викликати підозр у колег-математиків, Вайлс діяв за певною стратегією. На початку 1980-х років він виконав велике дослідження одного конкретного типу еліптичної кривої та вже зібрався було опублікувати його повністю, але відкриття Рібета і Фрея змусили його змінити наміри. Вайлс вирішив публікувати своє дослідження «шматочками», по одній невеликій статті кожні півроку. Це повинно було переконати його колег у тому, що він все ще продовжує своє звичайне дослідження. І протягом цього часу він зможе продовжувати без перешкод досліджувати предмет своєї істинної пристрасті, не повідомляючи нікому про отримані результати.

На початку січня 1993 року Вайлс усе ж таки вирішив, що необхідно довіритися кому-небудь, хто розбирається в тій геометричній техніці, яку він винайшов для розрахунків. Експерта він обирає дуже ретельно: адже Вайлсу треба було довірити йому свою таємницю і бути впевненим в тому, що той не розголосить її. Так першим ознайомився із його доведенням Нік Катц.

*Дві статті з доведенням загальним обсягом у 130 сторінок було піддано найретельнішому аналізу, якому коли-небудь піддавалися математичні рукописи за всю історію людства, і в травні 1995 року було опубліковано в журналі *Annals of Mathematics*. 2016 року Ендрю Вайлса було нагороджено премією Абеля.*

КРОК 4

Обговоріть спільно з учнівством:

- Чи міг Ендрю Вайлс втратити премію за доведення Великої теореми Ферма?
- Якби велику частину результатів своїх досліджень Вайлс публікував раніше, чи могли б їх використати математики?
- Чи можна було би вважати це плагиатом?
- Чи відомі вам факти про плагиат у математиці?

Методичний коментар

Найчастіше у математиці можна натрапити на плагіат під час дослідження еквівалентних рівнянь. Математики країн, що розвиваються, люблять знаходити нові еквівалентні розв'язки. Вони застосовують еквівалентні перетворення до рівнянь — тобто отримують із них рівняння, які виглядають інакше, але мають ті ж або еквівалентні розв'язки, — і видають їх за новий результат.

Так можна отримати скільки завгодно «нових» результатів.

(<https://theukrainians.org/iryna-yehorchenko/>)

10.

11 клас

25 хв

Цінність: Відповідальність; вміння працювати разом та довіряти одне одному

Предмет для інтеграції: Алгебра

Орієнтовна тема для інтеграції:

Визначений інтеграл

КРОК 1

Обговоріть з учнівством:

- Чи доводилося вам вагатися під час прийняття рішення? Наведіть приклади.
- Назвіть кілька факторів (внутрішніх емоційних станів тощо), які впливали на вас під час прийняття рішення.

КРОК 2

Успіх будь-якої компанії залежить від уміння старанно аналізувати ринок і від того, яку власне позицію займає компанія: стратегічно продуману чи таку, що за найменших затрат принесе прибуток.

Уміння ефективно й відповідально приймати рішення, які спираються на доведені факти, математичні розрахунки, є важливим і цінним активом для людини як у бізнесі, так і в приватному житті.

КРОК 3

Спільно з учнівством опрацюйте задачу.

Компанія має обрати одну із двох можливих стратегій розвитку:

- вкласти 10 млн гривень у нове обладнання й одержувати 3 млн гривень прибутку кожного року упродовж 10 років;
- закупити на 15 млн гривень більш досконале обладнання, яке дасть змогу отримувати 5 млн гривень прибутку щорічно упродовж 7 років.

Яку стратегію розвитку обрати?

Методичний коментар

Поняття визначеного інтеграла широко використовується в економіці.

Економічним змістом визначеного інтеграла є обсяг виробленої продукції підприємством з відомою продуктивністю праці $f = f(t)$ за інтервал часу $[0; T]$.

Нехай $V(x)$ — функція загальних витрат на виробництво x одиниць продукції, $V'(x)$ — функція граничних витрат.

Тоді визначений інтеграл

$$\int_a^b V'(x) dx = V(x) \Big|_a^b = V(b) - V(a),$$

дорівнює зміні загальних витрат при зростанні кількості виробленої продукції від a до b .

Для розв'язування цієї задачі можна застосувати визначений інтеграл й обчислити прибутки компанії для різних стратегій.

Для розв'язання цієї задачі використаємо факт, що якщо $f(t)$ є прибутком за час t і $r = \frac{R}{100}$ є номінальна облікова ставка, то дійсне значення прибутку за час між $t = 0$ і $t = T$ дорівнює: $\int_0^T f(t) e^{-rt} dt$. При $R = 10$ маємо $r = 0.1$.

Тому для **першої стратегії** дійсне значення прибутку за 10 років становитиме:

$$P_1 = \int_0^{10} 3e^{-0.1t} dt - 10 = (-30e^{-0.1t}) \Big|_0^{10} - 10 = = 30(1 - e^{-1}) - 10 = 8,964 \text{ (млн. грн.)}$$

Для **другої стратегії** дійсне значення прибутку за 10 років буде становити:

$$P_2 = \int_0^7 5e^{-0.1t} dt - 15 = 50(1 - e^{-0.7}) - 15 = = 10,17 \text{ (млн. грн.)}$$

Отже, як бачимо, **друга стратегія ефективніша за першу**, саме тому її доцільно обрати для подальшого розвитку компанії.

Використані матеріали:

<https://krok-vpered.com/> <https://www.pdau.edu.ua/>

КРОК 4

Обговоріть з учнівством відповіді на такі запитання:

- Яку стратегію варто обрати?
- Чи допомогли вам математичні розрахунки обрати стратегію розвитку компанії?
- Чи довіряєте ви отриманим результатам?

13 вправ

10–40 хвилин

6–11 класи

Відповідно до Державного стандарту базової середньої освіти, випускник / випусниця мають навчитись:

- ✓ виробляти активну позицію у творенні естетичного середовища;
- ✓ ефективно взаємодіяти для реалізації громадських мистецьких проєктів;
- ✓ критично аналізувати й оцінювати мистецькі явища як засіб впливу на формування громадянського суспільства;
- ✓ брати участь у культурному житті України, бути причетним до соціокультурних, суспільних та історичних процесів;
- ✓ шанувати національну ідентичність через пізнання українського мистецтва у світовому контексті;
- ✓ усвідомлювати причетність до соціокультурних, суспільних та історичних процесів;
- ✓ розуміти значення загальнолюдських цінностей;
- ✓ дбайливо ставитися до народних мистецьких традицій рідного краю та виявляти повагу до надбань інших культур;
- ✓ виявляти активну громадянську позицію у збереженні культурного різноманіття, в утвердженні рівності як основи демократії та визнання особливостей різних культур;
- ✓ шанувати досягнення українців у мистецькій і науково-дослідницькій діяльності.

Як з-поміж цих умінь, знань і навичок допомогти учнівству також зрозуміти, що таке доброчесність?

Допоможе поєднати мистецтво та доброчесність

Тамара ДРАЛОВА,

учителька мистецтва
Херсонської школи № 55

№. Назва розділу для інтеграції	Навчальний предмет	Цінності	Клас	Складність	Тривалість
1. Жанри образотворчого мистецтва: анімалістичний та побутовий	Мистецтво	Чесність, академічна доброчесність	6	★	10
2. Стилi музичного мистецтва	Музичне мистецтво	Повага одне до одного, дотримання правил, вміння дискутувати	7	★★	30
3. Музичне мистецтво України. Жанри	Музичне мистецтво	Доброчесність, академічна доброчесність	7	★★	30
4. Модернізм. Мистецькі течії	Мистецтво	Чесність, цілісність	9	★	20
5. Український кінематограф. Його значення в європейському кіномистецтві	Мистецтво	Чесність, гідність, академічна доброчесність	9	★★	30
6. Модернізм. Український митець Іван Кавалерідзе	Мистецтво	Чесність, гідність	9	★	20
7. Творчість художника Т. Г. Шевченка та композитора М. В. Лисенка	Мистецтво	Доброчесність, критичне мислення	9	★	20
8. Збереження культурної спадщини	Мистецтво	Гідність, взаємодопомога	9	★	40
9. Політкультурність	Мистецтво	Повага, гідність	9	★★	25
10. Постмодернізм	Мистецтво	Доброчесність, академічна доброчесність	9	★	15
11. Збереження, презентація та популяризація мистецької спадщини	Мистецтво	Гідність	9	★★	30
12. Збереження культурної спадщини	Мистецтво	Повага. Дотримання правил	9	★★	25
13. Мистецтво архітектури європейського культурного регіону	Мистецтво	Академічна доброчесність	11	★★★	40

Цінність: Чесність, академічна доброчесність

Предмет для інтеграції: Мистецтво

Орієнтовна тема для інтеграції:

Жанри образотворчого мистецтва: анімалістичний та побутовий

КРОК 1

Після ознайомлення учнівства з поняттям «анімалістичний жанр мистецтва» попросить пригадати українських художників та художниць, що творили у цьому стилі.

Заслухавши відповіді, запропонуйте переглянути такі картини і поцікавтесь, чи впізнали вони їх.

Якщо так — хто автор / авторка? За яких обставин учнівство натрапляло на ці картини (на виставці, на муралі, в Інтернеті чи, можливо, на зошитах / футболках / сумках)?

Зверніть увагу на особливості цих картин. Обговоріть, у чому їхня художня та культурна цінність.

КРОК 2

Розкажіть учнівству про дві ситуації, коли картини Марії Примаченко використовувались дизайнерами.

Історія 1

Дизайнерський дім *Maritekko* без дозволу використав картину «Щур у дорозі» як прототип для принту на літаку авіакомпанії *Finnair*.

Марія Примаченко.
«Щур у дорозі»

Зображення
на літаку *Finnair*

Визнавши свою провину, компанія прибрала зображення з літака.

Історія 2

Польський бренд *Medicine* створив колекцію, натхненну картинами української художниці Марії Примаченко.

У кампейні знялася онучка художниці Анастасія. Частину коштів із продажу спрямують на резиденцію Марії Примаченко.

Обговоріть з учнівством, що відрізняє ці два випадки? Чому вони ідентифікують перший із них як недоброчесний приклад використання мистецтва, а другий — навпаки?

Підказки:

- бренд *Medicine* вказує безпосередньо навіть на продукції, що це картини Марії Примаченко;
- бренд співпрацює із правонаступницею пані Марії — її онукою;
- кошти спрямовуються не лише на заробіток бренду, а й на підтримку резиденції Примаченко;
- деякі зображення «за мотивами», а не є безпосередньою копією.

Інформація:

Як захоплювались та наслідували художницю Марію Примаченко

Картини Марії Примаченко надихнули польських дизайнерів на створення колекції

Цінність:

Доброчесність, академічна доброчесність

Предмет для інтеграції: Мистецтво

Орієнтовна тема для інтеграції:

Музичне мистецтво України. Жанри

КРОК 1

Проговоріть з учнівством зміст поняття «плагіат». Чи правда, що плагіат можна прирівняти до крадіжки? Якщо так — чому?

КРОК 2

Запропонуйте учнівству ознайомитися з уривками з українських творів та порівняти їх з іншими творами.

Обговоріть:

- Чи схожі ці твори один на одного?
- Чи доброчесно вчинили композитори? Як варто було б вчинити, аби музичний твір не вважали плагіатом?
- Які наслідки має плагіат у музиці?

Приклади до обговорення:

1. Українська народна пісня «В саду осіннім айстри білі» та пісня «Ой хто-то с горочки спустився»

<https://youtu.be/aGMtUoO3gyo>

2. Українська народна пісня «Ой що ж то за шум учинився» та пісня «Как родная мать меня провожала»

<https://www.youtube.com/watch?v=JUK4VhLbFBo&t=55s>

3. Українська народна пісня «Ой мороз, мороз не студи мене», котра була повністю скопійована росіянами

https://youtu.be/Hws8BZX_3pc?feature=shared

4. Більше матеріалів за цією темою у журналістському розслідуванні: «Колекція краденої Росією музики»

<https://espreso.tv/kolektsiya-kradenoi-rosieyu-muziki-dovedeni-fakti-plagiatu>

КРОК 3

Об'єднайте учнівство у групи. Запропонуйте віднайти ще приклади музичного плагіату та по завершенню відведеного для роботи часу попросіть представити результати роботи всьому класу.

Для пошуку можна скористатися пошуковою системою Google, або ж віднайти приклади в мережі YouTube.

Цінність: Повага одне до одного, дотримання правил, вміння дискутувати

Предмет для інтеграції: Мистецтво

Орієнтовна тема для інтеграції: Стили музичного мистецтва

КРОК 1

Обговоріть з учнівством: яке місце в житті людини посідає музика? Конкретно в житті кожного учня / учениці??

КРОК 2

Перегляньте разом з учнівством приклади різних стилів музики (рок, поп, джаз, фолк, реп тощо). Дайте можливість учнівству відрефлексувати, кому який стиль сподобався більше.

КРОК 3

Об'єднайте учнівство у групи та запропонуйте їм скласти плейлист на шкільну дискотеку, враховуючи музичні вподобання кожного учасника та кожної учасниці групи.

КРОК 4

Після завершення роботи в групах запросіть учнівство поділитись своїми списками (за бажання — з музичною демонстрацією фрагментів).

Відрефлексуйте, що було найскладнішим у цій справі. Наголосіть, що всі мають різні музичні смаки, проте це жодним чином не впливає на почуття гідності людини. Різноманіття музичних смаків збагачує кожного та кожену.

На підтвердження цієї тези запропонуйте учнівству поміркувати, яка композиція нетипового (незвичного для них) стилю музики їм дуже сподобалась (наприклад, учень / учениця завжди слухають рок-музику, але є джазова композиція, котра дуже подобається).

Цінність: Чесність, цілісність

Предмет для інтеграції: Мистецтво

Орієнтовна тема для інтеграції:

Модернізм. Мистецькі течії

КРОК 1

Запропонуйте учнівству розглянути картини Пабло Пікассо — яскравого та самобутнього представника модернізму.

Поцікавтеся, чи чули учні та учениці про Пабло Пікассо раніше?

Які ще його картини вони бачили? Чим вони вразили?

КРОК 2

Обговоріть з учнівством — що, на їхню думку, є одним із секретів успіху Пікассо? У чому секрет його популярності?

Розкажіть стисло про Пабло Пікассо як особистість та те, яких цінностей він дотримувався у своєму творчому житті.

Для деяких художників «успіх» — це лайливе слово. Воно може означати компрометацію чесності або приниження вродженого творчого потенціалу. Пабло Пікассо, однак, не погоджувався з цим.

«Часто кажуть, що художник має працювати для себе, заради "любви до мистецтва", і що він повинен зневажати успіх. Неправда!» — сказав він своєму другові й колезі-художнику Брассаю в 1944 році. Пікассо, звісно, говорив із власного досвіду.

Він починав зі скромних позицій, працював невтомно й відмовлявся йти на компроміс зі своїм мистецьким баченням, незважаючи на тенденції чи критику. У процесі роботи він досягнув творчого задоволення, широкої популярності та ве-

личезного багатства. Він сподівався, що стане взірцем рішучості й творчого ризику, а також збереження доброчесності та власних чеснот. Він був також кмітливим бізнесменом, як зазначив Джон Бергер у біографії «Успіх і невдача Пабло Пікассо» (1965), і регулярно роздавав поради менш проникливим друзям-художникам щодо переваг маркетингу та продажу своїх робіт.

КРОК 3

Обговоріть, який аспект доброчесності розглядав Пабло Пікассо у своєму житті та творчості?

Підказка

Ви можете також виокремити такі складники доброчесності, як:

- *чесність (перед іншими та перед самим собою, адже Пікассо вів бізнес чесно),*
- *цілісність (як особистість та стійкість, адже Пікассо не зраджував своєму творчому баченню, попри критику в його бік),*
- *взаємоповага (Пікассо хотів бути взірцем для інших, а тому ділився досвідом та підтримував інших митців).*

Цінність:

Чесність, гідність, академічна доброчесність

Предмет для інтеграції: Мистецтво

Орієнтовна тема для інтеграції: Український кінематограф і його значення в європейському кіномистецтві

КРОК 1

Запропонуйте учнівству ознайомитися з рейтингом «100 найкращих фільмів в історії українського кіно», котрий було складено 2021 року в результаті опитування представників національної та міжнародної кінокритичної спільнот Національним центром Олександра Довженка.

«100 найкращих фільмів в історії українського кіно»

<https://dovzhenkocentre.org/top-100-all/>

Обговоріть:

1. Про які з цих фільмів учнівство чуло?
2. Які з них бачило?
3. Які залишилися враження?

КРОК 2

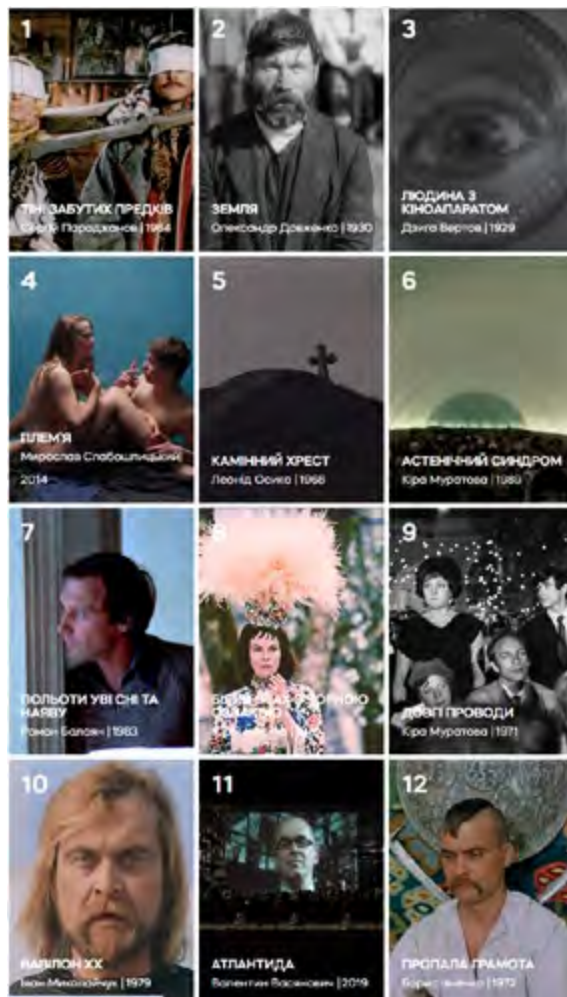
Зверніть увагу учнівства на те, наскільки можна довіряти цьому рейтингу? Чи є він об'єктивним? Чи трапляються випадки, коли укладачі рейтингів маніпулюють ними, чинячи недоброчесно? Обговоріть, у чому може бути причина таких маніпуляцій.

Запропонуйте учням надати критерії, за якими рейтинг можна вважати таким, якому можна довіряти.

Методичний коментар:

Можна назвати такі критерії: рейтинг підготовлено інформаційним ресурсом, що має хорошу репутацію; описана об'єктивна методологія збирання даних та їх опрацювання.

Примітка. Якщо йдеться про рейтинг від Центру Олександра Довженка, то його можна вважати об'єктивним, оскільки вони звернулися до Спілки кінокритиків України та незалежних кіноекспертів із проханням скласти власний рейтинг топових українських фільмів у період від створення кінематографа до нашого часу.

Початок списку 100 найкращих фільмів українського кіно із сайту Національного центру Олександра Довженка

Під час визначення результатів враховано кількість згадувань та місце у списках респондентів. Найкращим фільмом опитування визначено фільм, який отримав найбільшу кількість згадувань і найвище місце в рейтингах.

КРОК 3

Об'єднайте учнівство у групи. Кожна із груп має підготувати власний рейтинг «топових кінострічок».

Після відведеного для роботи часу попросіть учнівство обміняти своїми думками, які рейтинги вийшли в кожній із груп.

Обговоріть:

1. Чи легко було скласти рейтинг? Якщо виникли труднощі — які?
2. Якими характеристиками стрічки послуговувались учасники «експертної групи», формуючи свій топ-5?
3. Чи легко було домовитись про правила складання рейтингу?

Цінність: Чесність, гідність
Предмет для інтеграції: Мистецтво
Орієнтовна тема для інтеграції: Модернізм.
 Український митець Іван Кавалерідзе

КРОК 1

1887 — народився Іван Кавалерідзе, скульптор і кінорежисер:

<https://uinp.gov.ua/istorychnyy-kalendar/kviten/13/1887-narodyv-sya-ivan-kavaleridze-skulptor-ta-kinorezhyser>

Поділіться з учнівством історією з життя Івана Кавалерідзе:

«За часів німецької окупації Києва деякий час очолював відділ культури Київської міської управи. Це давало змогу рятувати ув'язнених у Сирецькому концтаборі митців, надати притулок єврейським сім'ям у селах Київської області, рятувати молодь від вивезення до Німеччини, підтримати київську інтелігенцію, зберегти від пограбування культурні цінності. Одного разу на пропозицію гостя в есеївській формі створити бюст Гітлера відповів, що ліпить лише з натури».

Іван Кавалерідзе під час окупації

http://archive-ktm.ukma.edu.ua/show_content.php?id=552

Обговоріть з учнівством:

- Чи добродібно чинив Іван Кавалерідзе? Обґрунтуйте свою думку.
- Як вони думають, чому скульптор у відповідь на пропозицію зліпити погруддя Гітлера відповів, що ліпить лише з натури?

Іван Кавалерідзе монтує фільм.
 Фото: архів ВУФКУ

КРОК 2

Наголосіть, що Іван Кавалерідзе був не лише скульптором, а й талановитим кінематографістом.

Запропонуйте учнівству в групах ознайомитися з історією фільму «Прометей».

«Прометей» — понівечений фільм Івана Кавалерідзе

<https://detector.media/withoutsection/article/182837/2020-11-26-pr-ometey-ponivechenyy-film-ivana-kavaleridze/>

Після ознайомлення з текстом обговоріть спільно у класі:

- Що таке цензура? Чи може вона існувати в демократичному суспільстві?
- Яку шкоду приносить цензура розвитку культури та творчого потенціалу?

КРОК 3

Пофантазуйте, яких вершин міг би досягти Іван Кавалерідзе, якби не цензура та обмеження радянської влади.

Меморіальна дошка Івану Кавалерідзе на будівлі кіностудії ім. Олександра Довженка у Києві.
 Фото: Вікіпедія

Цінність: Доброчесність, критичне мислення

Предмет для інтеграції: Мистецтво

Орієнтовна тема для інтеграції:

Творчість художника Т. Г. Шевченка та композитора М. В. Лисенка

КРОК 1

Обговоріть з учнівством, як вони розуміють зміст понять «факт», «судження» та «фейк». У чому відмінність цих понять? Попросіть учнівство навести приклади фактів, фейків та суджень.

КРОК 2

Об'єднайте учнівство у групи по 4–5 осіб і попросіть ознайомитись з інформацією про Т. Г. Шевченка та М. В. Лисенка у таблиці, відмітивши, яка із запропонованої інформації про митців є фактом, яка судженням, а яка — фейком.

КРОК 3

Попросіть учнівство поділитися із класом своїми результатами.

Організувати це можна таким чином: «група-добровольець» презентує, решта — доповнюють або ж висловлюють незгоду та позицію своєї групи.

КРОК 4

Обговоріть з учнями та ученицями, чому важливо відрізняти факти від суджень.

Які є правила виявлення фейків? Наприклад, можна скористатися практичними кроками, наведеними в матеріалі нижче.

Як розпізнати фейк:
5 практичних кроків

<https://www.village.com.ua/village/knowledge/mediahramotnist/338225-yak-rozpiznati-feyk-5-praktichnih-krokov/>

Тарас Шевченко

Микола Лисенко

	Факт	Судження	Фейк
1. М. Лисенко отримав освіту в Москві та Лондоні			
2. М. Старицький — брат М. Лисенка			
3. «Паненя з козачим серцем» — писав дядько про М. Лисенка			
4. М. Лисенко захоплювався біологією та захистив дисертацію «Розмноження гнидкових водоростей»			
5. Опера «Травнева ніч» належить М. Лисенку			
6. Т. Шевченко був викуплений з кріпацтва за кошти виручені від продажу картини І. Рєпіна «Запорожці пишуть листа турецькому султану»			
7. «Т. Шевченко досить було однієї людини, щоб урятувати цілу націю» (О. Вишня)			
8. Т. Шевченко — автор картини «Портрет В. Жуковського»			
9. Збереглося 835 картин Т. Г. Шевченка			
10. Т. Г. Шевченко був академіком Академії мистецтв у петербурзі			

Цінність: Повага, дотримання правил

Предмет для інтеграції: Мистецтво

Орієнтовна тема для інтеграції:

Збереження культурної спадщини

КРОК 1

Обговоріть з учнівством, що таке «мурал». Чи бачили вони такі зображення на вулицях рідного міста? Чим, на думку учнівства, мурал відрізняється від графіті?

КРОК 2

Запропонуйте учнівству в групах, використовуючи інформаційні технології, зробити перелік топових муралів з усієї України.

По завершенню роботи в групах попросіть учнівство поділитися з класом своїми знахідками та зіставити складені списки. Чи збіглися вони? Якщо ні — чому?

КРОК 3

Попросіть учнівство подискутувати, чи можна створювати мурали, навіть дуже красиві та важливі, на стінах будинків-пам'яток чи цілих комплексів, визнаних пам'ятками архітектури?

Як приклад можна навести будівлю корпусу КПІ (не є пам'яткою сама по собі, але вся територія Університету — є), збудованого в модерністському стилі, або ж пам'ятку архітектури в м. Хмельницькому на вул. Проскурівській, де вже створено мурал. Ви також можете підготувати приклад зі своєї місцевості.

КРОК 4

Обговоріть з учнівством їхню думку, чи потрібно узгоджувати створення муралів із місцевою владою, істориками, архітекторами та митцями?

Якщо так — чому? Якщо ні — також попросіть обґрунтувати думку.

КРОК 5

Створіть із класом список правил, яких варто дотримуватися, створюючи мурал на стінах в місті / селищі. Можна звірити свій варіант із варіантом легального стріарту, котрий склали журналісти.

Як намалювати мурал,
щоб вас не зненавиділи

[https://rubryka.com/article/
yak-namalyuvaty-mural/](https://rubryka.com/article/yak-namalyuvaty-mural/)

Цінність: Повага, гідність

Предмет для інтеграції: Мистецтво

Орієнтовна тема для інтеграції:

Політкультурність

КРОК 1

Обговоріть з учнівством зміст поняття «політкультурність» — що це? Чи є Україна політкультурною державою? Які ознаки цього?

КРОК 2

Проведіть з учнями / ученицями гру, котра допоможе їм порухатися та визначити спільне й відмінне між ними. Для гри потрібен буде простір, тож подбайте про це заздалегідь. Запропонуйте учням / ученицям, котрі погоджуються із твердженням, згрупуватися у дальньому правому куті, котрі не погоджуються — у ближньому лівому куті (визначте місця самостійно, відповідно до можливостей вашої аудиторії).

Твердження:

1. Я люблю слухати рок-музику.
2. Я віддаю перевагу фентезі та фантастиці.
3. Я люблю грати у відеоігри.
4. Я віддаю перевагу проведенню часу на самоті, читаючи книгу чи малюючи, ніж шумній компанії.
5. Я люблю більше собак, ніж котів.
6. Мені подобаються уроки мистецтва (назвіть назву вашого курсу).

За бажання, ви можете додати свої запитання, котрі будуть більш специфіковані саме для ваших учнів та учениць.

Після завершення гри запропонуйте учням та ученицям зайняти свої місця. Наголосіть, що у всіх нас є щось спільне і щось відмінне — те, що робить нас унікальними.

Так само це релевантно й для людей різних національностей, культур, релігій тощо.

КРОК 3

Об'єднайте учнівство у групи.

Попросіть підготувати невеличкі записки за такими запитаннями:

- Храми яких конфесій є у вашому місті?
- Які історичні пам'ятки (будинки, парки), розташовані у вашому місті / селищі, та з якими національностями / історичними подіями вони пов'язані?
- Меморіальні місця (пам'ятники, площі, кладовища та ін.).

- Відомі українці та представники інших національностей, які жили й творили у вашому регіоні.

КРОК 4

Обговоріть з учнівством, які переваги надає полікультурність (зокрема, йдеться про власне культурне збагачення, розвиток).

10.

9 клас

☆☆

25 хв

Цінність: Доброчесність, академічна доброчесність

Предмет для інтеграції: Мистецтво

Орієнтовна тема для інтеграції: Постмодернізм

КРОК 1

Запитайте в учнівства, чи відомо йому щось про творчість Андрія Варгола? Можливо припустити, що учні не чули про такого митця.

Запропонуйте переглянути картини внизу цієї сторінки. Чи знайомі вони учнівству? Якщо так — хто автор цих творів мистецтва?

Автор цих творів — відомий американський митець Енді Воргол (ім'я при народженні — Андрій Варгола, адже походить він із сім'ї русинів греко-католиків, котрі емігрували з території тодішньої Австро-Угорщини).

КРОК 2

Поділіться з учнівством історіями з життя та творчості Енді Воргола.

Історія 1

Енді Воргола вважають одним із засновників культури попарту. Його роботи запропонували нові форми вираження, які пов'язали мистецтво з рекламною індустрією та культурою знаменитостей. Через видатну позицію в індустрії викриття його плагіату стало шоком для світу.

Andy Warhol

1964 року художник випустив нову серію, відому під назвою «Квіти», яка штурмувала індустрію. Робота складалася із прекрасного квіткового дизайну, надрукованого на різних шовкографіях. Однак незабаром з'ясувалося, що, замість того, щоб створити оригінальний портрет квітів, Воргол використав фотографію художника,

Воргол використав фотографію художниці Патриції Колфілд, яку було опубліковано у випуску журналу *Modern Photography* за 1964 рік. Ця помилка призвела до першого судового позову до Воргола, оскільки Патриція подала офіційну скаргу 1966 року.

Історія 2

Хоча деякі роботи Воргола було створено на замовлення приватних осіб або компаній, більшу частину образів він привласнив у інших художників, фотографів та брендів. Дві його найвідоміші роботи, «Диптих Мерилін» і колекція бляшанок з-під супу *Campbell's*, є прикладами його звички до апропріації. Для серії «Мерилін» Воргол узяв рекламну фотографію Мерилін Монро і переніс її на шовкографію, використовуючи різні кольори. Він не був власником рекламної фотографії, яку використав, і не мав дозволу на її використання. Робота, що вийшла в результаті, була достатньо трансформаційною, щоб сьогодні можна було навести вагомі аргументи на користь добросовісного використання, але привласнення Воргола не викликає сумнівів. Так само Воргол використовував логотип *Campbell's Soup* без дозволу компанії для десятків шовкографічних принтів. Зрештою, *Campbell's Soup* мовчазно схвалив його використання через безкоштовний маркетинг, який вони отримували, але використання їхнього логотипу без початкового дозволу все одно було привласненням.

КРОК 3

Обговоріть з учнівством, чим відрізняється плагіат від «творчого переосмислення». Чи добродієними були дії митця? Які наслідки може мати порушення добродієності в мистецтві (зокрема, йдеться про судові позови та юридичні наслідки).

Цінність: Гідність, взаємодопомога
Предмет для інтеграції: Мистецтво
Орієнтовна тема для інтеграції:
 Збереження культурної спадщини

КРОК 1

Перегляньте з учнівством відео про українських меценатів.

Богдан та Варвара Ханенки:

<https://youtu.be/-VprVZEpGsl?feature=shared>

Олексій та Христина Алчевські:

<https://youtu.be/OoHpmirxLh0?feature=shared>

Микола Терещенко:

<https://youtu.be/VYSKH0OGP44?feature=shared>

Петро Могила:

<https://youtu.be/KjsYgdZvHWI?feature=shared>

Сім'я Симиренків:

<https://youtu.be/QHUkyfR81bk?feature=shared>

Костянтин Острозький:

<https://youtu.be/9g4Nbqf5q04?feature=shared>

Ви можете також запропонувати учнівству переглянути ці мультфільми в групах і після перегляду презентувати класу інформацію, яку вони почули.

КРОК 2

Обговоріть, як учнівство думає, що спонукало цих меценатів чинити саме так задля збереження культури? Чому ці люди не були байдужі до української культури? Які з їхніх вчинків надихнули учнівство і чому?

Цінність: Гідність
Предмет для інтеграції: Мистецтво
Орієнтовна тема для інтеграції:
 Збереження / презентація та популяризація мистецької спадщини

КРОК 1

Перегляньте разом з учнівством невеликий відеоролик про музей у Пархомівці:

<https://youtu.be/6nfzRmwuhUo?feature=shared>

Обговоріть з учнівством, чим цей музей такий видатний, що в ньому особливого? Чи чули вони про нього раніше?

Музей у с. Пархомівка, загальний вигляд.
 Фото із сайту музею

Музей у с. Пархомівка, експозиція.
 Фото із сайту музею

КРОК 2

Обговоріть, яка була мотивація Панаса Федоровича Луньова у створенні такого музею? (Підказка: небайдужість до рідного краю, любов до мистецтва, бажання сприяти розвитку громади.)

КРОК 3

Об'єднайте учнівство у групи та запропонуйте поміркувати, який музей вони створили б у своїй школі / селищі / місті. Яка була б тематика? Яка була б мета створення такого музею?

Цінність: Академічна доброчесність

Предмет для інтеграції: Мистецтво

Орієнтовна тема для інтеграції:

Мистецтво архітектури європейського культурного регіону

КРОК 1

Об'єднайте учнівство у групи та запропонуйте кожній із груп ознайомитись, використовуючи додаткові джерела, із різноманітними пам'ятками архітектури України (кожна група може аналізувати окремих приклад):

- *Чернівецький національний університет ім. Ю. Федьковича;*
- *Культова споруда Зарваниця, що на Тернопільщині;*
- *Залізничний віадук у селі Плебанівка (Тернопільщина);*
- *Вітряки у селі Водяники (Черкащина);*
- *Акерманська фортеця Білгород-Дністровський (Одещина);*
- *Мертве море Калуш (Івано-Франківська обл.).*

КРОК 2

Попросіть учнів та учениць у тих самих групах підготувати двохвилинну доповідь про пам'ятку, котру вони досліджували, зазначивши, на який зразок загальноєвропейської архітектури вона схожа.

По завершенню відведеного для підготовки часу попросіть учнівство представити результати своєї роботи.

КРОК 3

Обговоріть з учнями відмінність таких понять, як «викрасти, сплагіатити» та «надихнутись, послатись» в контексті мистецтва.

Поміркуйте, чи може бути в мистецтві таке явище як «посилання, схожість» тощо. Які можуть бути наслідки плагіату в архітектурі? А запозичення окремих характерних елементів?

14 вправ

12–45 хвилин

5–11 класи

Відповідно до Державного стандарту, в межах мовно-літературної галузі учнівство має з-поміж іншого навчитись:

- ✓ критично оцінювати інформацію з різних джерел,
- ✓ формувати та обстоювати особистісні ціннісні орієнтири, спираючись на цінності українського народу, його історико-культурні надбання;
- ✓ конструктивно спілкуватися в різних соціальних середовищах із дотриманням принципів свободи особистості;
- ✓ використовувати ефективні комунікативні стратегії для співпраці в групі;
- ✓ використовувати мову ненасильницького спілкування.

Проте на уроках української мови доцільною є й розмова про правила, доброчесність, академічну доброчесність, зокрема.

Як це зробити в межах освітнього процесу, майстерно демонструє на прикладі своїх вправ

**Наталія
БОГДАНЕЦЬ-
БІЛОСКАЛЕНКО,**

українська науковиця, докторка педагогічних наук, завідувачка відділу навчання мов національних меншин і зарубіжної літератури Інституту педагогіки Національної академії педагогічних наук України.

Уроки розроблено на основі підручників

Н. Голуб, О. Горошкіна Українська мова. 5, 6, 7, 8, 9 класи.

Київ: Видавничий дім «Освіта»

№. Назва розділу для інтеграції	Навчальний предмет	Цінності	Клас	Складність	Тривалість
1. Текст	Українська мова	Академічна доброчесність	5	★	45
2. Вступ. Фрагмент уроку: Роль академічної доброчесності у процесі навчання	Українська література	Доброчесність, самостійність, відповідальність	5	★★	30
3. Числівник	Українська мова	Академічна доброчесність, відповідальність.	6	★	20
4. Текст	Українська мова	Етична поведінка, доброчесність	6	★★	30
5. Розвиток мовлення. Текст	Українська мова	Академічна доброчесність, критичне мислення	7	★	20
6. Прислівник	Українська мова	Доброчесність, чесність	7	★	15
7. Просте речення	Українська мова	Доброчесність, чесність, повага	8	★	15
8. Синтаксис і пунктуація. Просте речення. Вставні словосполучення і речення	Українська мова	Академічна доброчесність	8	★★	25
9. Синтаксис і пунктуація. Складне речення	Українська мова	Академічна доброчесність, критичне мислення	9	★	20
10. Синтаксис і пунктуація. Складне речення	Українська мова	Академічна доброчесність	9	★	20
11. Синтаксис і пунктуація. Складне речення. Складносурядне речення	Українська мова	Академічна доброчесність	9	★	15
12. Лексикологія	Українська мова	Критичне мислення	10	★	15
13. Морфологія (Прислівник)	Українська мова	Академічна доброчесність, повага	10	★★	30
14. Речення як основна синтаксична і комунікативна одиниця	Українська мова	Відповідальність	11	★★	25

Цінність: Академічна доброчесність

Предмет для інтеграції: Українська мова

Орієнтовна тема для інтеграції: Текст

КРОК 1

Запропонуйте учнівству ознайомитися самостійно з текстом за «Довідником з академічної доброчесності для школярів».

Слово «плагіат» давно вже ввійшло до лексики сучасної людини. І сьогодні нам видається, що ми знаємо про нього все. Проте чи справді це так?

Чи знаєш ти, що списування домашніх завдань — це теж плагіат? Ти знаходиш цікаву інформацію та ділишся нею в соціальних мережах. У цьому немає нічого непристойного, якщо ти використаєш її у своєму пості й отримаєш «уподобайки». У школі зовсім інша ситуація: вчителі запитують, звідки інформація, яку ти використав у рефераті чи проєкті, це твоя думка чи ти використав ідеї інших авторів? Бо це вже плагіат!

Якщо ти будеш використовувати чужі думки без покликань, списувати й видавати їх за свої, це може призвести до незадовільних оцінок, низьких балів під час ЗНО.

Після прочитання, спільно обговоріть:

- Ви ознайомилися з відомостями про плагіат. Уявіть, що ви розказуєте про це молодшому братові чи сестрі. Намагайтеся це зробити так, щоб вони зрозуміли.
- Знайдіть у тексті слова іншомовного походження. Підрахуйте в них кількість букв і звуків. У яких галузях використовують ці слова?
- Чи доводилося вам списувати домашні завдання? Що до цього спонукало? Які відчуття у вас виникали після цього?
- Чи доводилось вам переписувати завдання, яке спеціально для вас виконали хтось із батьків (братів, сестер)? Чому ви це робили? Чи буде доброчесним таке виконання домашнього завдання?
- Уявіть ситуацію: ви підготували певне завдання. Ваш друг чи подруга списали й подали його вчителеві раніше. Оцініть ситуацію.

КРОК 2

Ознайомте учнівство зі змістом поняття «етичний кодекс».

Етичні кодекси старі, як світ. Для багатьох груп людей — державних службовців, лікарів — кодекс є точкою відліку, основою, на якій будується професія. Це розлогі набори принципів, завдання яких — інформувати. Вони призначені не для «поганих» людей, а для тих, хто хоче діяти етично.

Обговоріть з учнівством, чи відомо їм про етичні кодекси*, в яких професіях вони функціонують та яка їхня мета.

* Кодекс — це зведення правил в офіційному документі.

КРОК 3

Об'єднайте учнівство у групи та запропонуйте сформулювати 3–4 положення, якими можна розширити шкільний кодекс доброчесності.

Після роботи в групах запропонуйте групам поділитись напрацюваннями та сформулювати спільну пропозицію.

Цінність:

Доброчесність, самостійність, відповідальність

Предмет для інтеграції:

Українська література / зарубіжна література

Орієнтовна тема для інтеграції:

Вступ. Фрагмент уроку: Роль академічної доброчесності у процесі навчання

КРОК 1

У групах опрацюйте пам'ятку з академічної доброчесності. Об'єднайте учнівство у групи та запропонуйте кожній з груп опрацювати 1–2 принципи за таким алгоритмом: яка сутність цього принципу, чому він важливий в освітньому процесі, як цей принцип проявляється в освітньому процесі на практиці.

Пам'ятка для опрацювання:

Академічна доброчесність — це правила, яких потрібно дотримуватися у процесі навчання.

Основні правила академічної доброчесності:

- старанність, самостійність у навчанні;
- відповідальність за власні вчинки та чесне отримання оцінок;
- толерантне ставлення до співрозмовників / співрозмовниць;
- відмова від списування;

- *справедливе оцінювання результатів інших учнів та учениць;*
- *правильне оформлення цитат, праць (покликань на думки та ідеї інших авторів / авторок);*
- *гідна поведінка під час освітнього процесу та поза ним;*
- *підтримання однокласників та однокласниць, повага до їхніх навчальних здобутків».*

Запропонуйте групам презентувати свої напрацювання.

КРОК 2

Спільно обговоріть з учнівством, як вони зрозуміли поняття «академічна доброчесність». Запропонуйте створити хмарину слів, які асоціюються в учнівства з цим поняттям (або з використанням інтерактивних онлайн-платформ, наприклад sli.do, або за допомогою стікерів на дошці). Розгляньте сформовану вами спільно хмарину й з'ясуйте, чого бракує.

КРОК 3

На завершення уроку сформулюйте усно і запишіть у зошиті продовження речення:

Дотримання правил академічної доброчесності важливо для ...

1. **6 клас** ★ **20 хв**

Цінність: Доброчесність, відповідальність

Предмет для інтеграції:

Українська мова

Орієнтовна тема для інтеграції: Числівник

КРОК 1

Запропонуйте учнівству ознайомитися з текстом. Прочитайте текст вголос у ролях:

Учень / учениця 1:

Одинадцятирічна Софія Марія Джорджа Чепічі, яка навчається в 6 класі школи в Мілані, розповідає, що в її класі не поширене списування. Дівчина говорить, що з 16 учнів списують лише четверо. Здебільшого всі відмінники, добре навчаються й у них не виникає потреби списувати.

Учень / учениця 2:

Тим, хто порушує правила й навчається недоброчесно, можуть знижувати оцінки. «Якщо вчитель бачить, що ти списуєш, він робить тобі позначку в зошиті. І тоді ти більше не можеш продовжити свою роботу — відповідно, отримаєш низьку оцінку», — каже дівчина.

Учень / учениця 3:

Ще один різновид покарання — заборона учневі відвідувати урок. Це стається, якщо учень отримав від учителя чотири зауваження поспіль за списування.

Проте таке відбувається вкрай рідко. Якщо ж це сталося й учень відстав, то пізніше вчитель може відповісти на запитання за темою.

Учень / учениця 4:

Під час дистанційного навчання, за словами Софії, з'явилися нові можливості для списування, якими користуються учні. Наприклад, під час контрольної роботи в кожного учня на гаджеті відкритий модуль із завданнями. Учитель бачить у режимі реального часу, що і як пише учень. Деякі учні закривають модуль, який бачить учитель, відкривають новий і заповнюють відповіді, коли вже підглянули рішення.

Учень / учениця 5:

Учителі здогадуються про нечесну поведінку дітей під час тестів, проте спіймати на гарячому у процесі дистанційки майже неможливо, тому вчителі намагаються варіювати завдання, аби ускладнити можливість списати.

За матеріалами медіа
«Нова українська школа»

<https://nus.org.ua/2021/05/13/bo-ne-mozhna-chy-bo-ne-chesno-yak-u-zakordonnyh-shkolah-boryutsya-zi-spysuvannyam-ta-nedobrochesnistyu/>

Запитання та завдання до тексту:

- Скільки числівників використано в тексті? З якою метою? Які числівники за будовою переважають у тексті?
- Визначте, до яких частин мови належать виділені слова, укажіть їхні граматичні ознаки.
- Поясніть значення фразеологізму «спіймати на гарячому».
- Яку проблему порушено в тексті?
- Чому в усьому світі борються зі списуванням? Що вам відомо про це?
- Яких заходів, на вашу думку, треба вжити у вашій школі, щоб уникати проявів нечесної поведінки?

КРОК 2

Запропонуйте учнівству прочитати речення, вписати числівники, визначити їхні граматичні ознаки:

«Шукаючи людей, щоби найняти на роботу, звертайте увагу на три якості: доброчесність (integrity), інтелект та енергію. Якщо в них немає першої, дві інші вб'ють вас». (Воррен Баффетт*)

Обговоріть спільно, чи погоджуються учні та учениці з цим висловленням. Відповідь обґрунтуйте.

Воррен Баффет — американський інвестор, філантроп. Один із найуспішніших та найбагатших інвесторів, статки якого на жовтень 2021 року становлять 101,1 млрд дол. США, що робить його десятою найбагатшою людиною у світі.

За матеріалами Вікіпедії:

https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%92%D0%BE%D1%80%D1%80%D0%B5%D0%BD_%D0%91%D0%B0%D1%84%D1%84%D0%B5%D1%82

КРОК 3

Запропонуйте учнівству для домашнього опрацювання таке завдання: Знайдіть у відкритих джерелах матеріали про академічну доброчесність. Запишіть 4 речення із теми академічної доброчесності із числівниками. Визначте граматичні ознаки числівників у вписаних реченнях. Не забудьте вказати, з яких джерел ви вписали речення.

4.

6 клас

30 хв

Цінність: Етична поведінка, доброчесність

Предмет для інтеграції: Українська мова

Орієнтовна тема для інтеграції: Текст

КРОК 1

Запропонуйте учнівству ознайомитися з текстом і дати відповідь на такі запитання: яке ваше ставлення до думок, висловлених у тексті: із чим ви погоджуєтесь, з чим — ні?

Текст для ознайомлення:

Доброчесність у навчанні — це передусім повага до себе та інших учасників освітнього процесу. Мабуть, приємно, коли тебе оточують культурні й виховані однокласники, однокласниці та друзі, які поведуться чесно й завжди дотримують свого слова. З такими людьми хочеться спілкуватися, з ними легко та зручно, на них можна покластися, їм можна довіряти.

У реальному житті, на жаль, так буває не завжди. Наприклад, у класі є дівчинка-відмінниця, у якої інші учні постійно списують. Дівчинці це не подобається, але коли вона відмовляється давати списувати, її починають ображати і припиняють з нею спілкуватися. Що відчуває ця дівчинка? Мабуть, їй дуже неприємно, а, може, і боляче. Вона теж хоче дружити, а виявляється, що дружбу треба «заслужити» таким нечесним способом.

Хоч як дивно, але давати списувати — теж нечесно. Учні, що так учиняють, «допомагають» своїм однокласникам ухилитися від самостійної роботи та творчого пошуку. Якщо ж подивитися на поведінку однокласників дівчинки, то вони не лише привласнюють її думки, а й намагаються маніпулювати її вчинками. Хіба таких людей можна вважати друзями?

Цей приклад ілюструє недоброчесне ставлення та неповагу до інших. Щоб уникнути таких ситуацій у колективі, треба ставитися до інших так, як хочеш, щоб ставилися до тебе». (За довідником з академічної доброчесності для школярів.)

Після ознайомлення з текстом обговоріть / опрацюйте спільно:

- Чому слова «допомагають», «заслужити» у тексті подано в лапках? Доберіть фразеологізм, що позначає подібну «допомогу».
- На вашу думку, що відчуває дівчинка?
- Визначте стиль, тип мовлення й основну думку.
- Складіть план тексту, визначте його вид.
- Усно перекажіть текст.

КРОК 2

Об'єднайте учнівство у групи та запропонуйте попрацювати над складанням «Принципів доброчесності» для учнівства. Після роботи в групах представник кожної із груп зачитує свій варіант, усі разом оцінюють його, вносять корективи.

У такий спосіб учнівство об'єднує найкращі напрацювання всіх груп у єдиний документ (без повторень), оформлюють його, згодом роздруковують, щоб кожен учень мав змогу вклеїти в зошит.

Цінність: Доброчесність, інтелектуальний капітал, уміння працювати з інформацією
Предмет для інтеграції: Українська мова
Орієнтовна тема для інтеграції: Розвиток мовлення. Текст

КРОК 1

Прослухайте текст. Яка його основна думка? Визначте адресанта. Назвіть мовні засоби, за допомогою яких автори впливають на читача (одни-на замість множини, повтори тощо).

Капітал — це не лише гроші, це все те, що можна використати для досягнення твоїх цілей. Наприклад, для того, щоб отримати гарну роботу, стати учасником авторитетного проекту тощо. Інтелектуальний капітал людини визначає її статус та ставлення до неї в суспільстві.

Якщо ти, наприклад, знаєш дві іноземні мови та був переможцем / переможницею олімпіад, у тебе більше шансів взяти участь у престижній міжнародній програмі для учнів, ніж у твого друга чи подруги, який / яка знає лише одну іноземну мову та не брав / не брала участі в олімпіадах.

До того ж ідеться зовсім не про те, що треба тримати в голові якомога більше фактів, формул, назв, імен тощо. Адже запам'ятати все неможливо. Ми живемо в інформаційному суспільстві. Кількість інформації зростає з кожною хвилиною. Саме тому важливо вміти орієнтуватися в цьому інформаційному просторі, виявляти найбільш об'єктивні джерела інформації та критично працювати з ними.

Коли ми використовуємо лише одне або два джерела для вивчення того чи того явища, ризикуємо сформулювати хибну думку про нього. Саме тому потрібно вчитися аналізувати інформацію, яку ми здобуваємо, робити власні висновки та формувати власні думки.

Прагнення уникнути плагіату вчить тебе формулювати та викладати свої ідеї краще. Коли ти звертаєшся до одного джерела, то починаєш думати, що автор уже сказав так багато з цієї теми, що тобі тільки й залишається просто перефразувати його слова. І врешті-решт потрапляєш у пастку плагіату. Але коли ти шукаєш інформацію з різних джерел, то отримуєш більше унікальних способів запропонувати свої ідеї замість того, щоб плагіатити.

За «Довідником з академічної доброчесності для школярів»

Запитання та завдання:

- Складіть план тексту.
- Перекажіть текст (письмово), дотримуючись стилю й типу мовлення.

Рефлексія:

- Проаналізуйте свою роботу на уроці.
- Чим збагатили себе сьогодні? Наскільки цей матеріал важливий для вас?

Цінність: Доброчесність, чесність
Предмет для інтеграції: Українська мова
Орієнтовна тема для інтеграції: Прислівник

КРОК 1

Прочитайте текст. Про що в ньому йдеться? Випишіть прислівники. З'ясуйте, яким способом їх утворено. Поясніть значення виділених слів.

Кожен учасник освітнього процесу дуже хоче, щоб його поважали, цінували думку. Кожен хоче мати гарний імідж, що допоможе йому в майбутньому. Але над створенням такого іміджу треба наполегливо й завзято працювати!

По-перше, треба поважати оточення і ставитися до нього так, як ти очікуєш від нього. Але якщо учень списує контрольну роботу або домашнє завдання, це є виявом неповаги до однокласників, у яких він списує. Адже контрольна робота чи завдання — результати їхньої інтелектуальної праці! Звісно, це не наукові монографії й не відкриття світового рівня. Відомо, що кожне велике відкриття завжди починається з малого. Саме тому списування та інші види плагіату (навіть у невеликих масштабах) — це вияв неповаги до людей, які над ними самостійно працювали.

Людина, яка списує, навряд чи користуватиметься повагою учнів та педагогів. Швидше за все ця людина не матиме авторитету в колективі, її репутація буде далеко не найкращою.

За «Довідником з академічної доброчесності для школярів»

Завдання й запитання для учнів:

Висловіть згоду або незгоду з авторами тексту. Відповідь обґрунтуйте. Яку працю можна назвати інтелектуальною?

Запропонуйте визначення поняття «інтелектуальна власність». Інтелектуальна власність — результат інтелектуальної, творчої діяльності однієї людини (автора, композитора, виконавця, винахідника тощо) або групи осіб.

Чи можна назвати інтелектуальною власністю проєкт, твір, малюнок?

КРОК 2

Використовуючи прислівники, створіть продовження речень:

- Імідж та репутація — категорії...
- Для того щоб мати добру репутацію, треба...
- Ми маємо засуджувати прояви академічної недоброчесності
- Щоб у класі всім було комфортно ...

Цінність: Доброчесність, чесність, повага

Предмет для інтеграції: Українська мова

Орієнтовна тема для інтеграції:

Просте речення

КРОК 1

Запропонуйте учнівству таке завдання.

Прочитайте речення. Назвіть у них граматичні основи. Зробіть висновок: які речення називають односкладними, а які — двоскладними.

Згрупуйте окремо речення двоскладні й однокладні. Які речення переважають?

1. У нашому класі домашні завдання не списують.
2. Списування нікому не допоможе.
3. Списування — наче кримінал.
4. Списувати в нашій школі не прийнято.
5. Використовую гугл-транслейт.
6. Під час написання творчих робіт застосовую штучний інтелект.
7. Етична поведінка — норма для кожного учня.
8. Перед початком нового навчального року учні купують збірники готових домашніх завдань.
9. Їх не повинні видавати.

КРОК 2

Додатково усно опрацюйте відповіді на такі запитання:

- Якою темою об'єднані речення?
- Розкажіть про використання штучного інтелекту в процесі навчання. У яких випадках, на вашу думку, його доцільно застосовувати?
- Чи вважається використання штучного інтелекту плагіатом?
- Розкажіть про ваше ставлення до збірників готових домашніх завдань.

КРОК 3

Для домашнього завдання запропонуйте учнівству підготувати есе:

«Чесність не тільки перший крок до величі, вона — сама велич».

Крістіан Боуві

Цінність: Академічна доброчесність

Предмет для інтеграції: Українська мова

Орієнтовна тема для інтеграції:

Синтаксис і пунктуація. Просте речення. Вставні словосполучення і речення

КРОК 1

Попрацюйте спільно в класі.

Запропонуйте учнівству індивідуально ознайомитися з текстом та опрацювати завдання до нього. Спільно обговоріть відповіді на запитання.

Завдання для опрацювання:

Прочитайте речення. Зверніть увагу на особливості інтонації зі вставними словосполученнями й реченнями.

1. Відповідно до Закону України «Про освіту», академічний плагіат являє собою порушення академічної доброчесності та визначається як оприлюднення наукових результатів, отриманих іншими особами як результати власних досліджень або відтворення опублікованих текстів інших авторів без зазначення авторства (О. Бойчук-Товста).
2. Наприклад, у Великій Британії виявлено, що кількість вчинених правопорушень в академічній сфері становить 50 тисяч випадків упродовж трьох років.
3. Цікаво, що в Європі немає консенсусу стосовно того, що є плагіатом.
4. Як бачимо, проблема академічної доброчесності є актуальною не лише для України, а й для розвинених європейських країн (І. Андрощук).

Завдання й запитання для учнів:

1. Схарактеризуйте вставні слова та словосполучення за планом.
2. З'ясуйте, що саме ускладнює речення (вставне слово, вставне словосполучення, вставне речення).
3. Визначте, що означає вставна конструкція (упевненість, невпевненість, припущення, вказівка на джерело повідомлення, послідовність викладу думок, емоційне ставлення мовця до змісту висловленого, звернення до співрозмовника).
4. Складіть речення, використавши подані словосполучення та речення як вставні.
  - на мою думку,
  - я пригадую,
  - і попереджали нас,
  - без сумніву.

КРОК 2

Об'єднайте учнівство в групи та запропонуйте спільно попрацювати над завданням на картках. Після завершення часу для роботи перевірте правильність виконання завдання й обговоріть думки учнівства щодо відповіді на поставлене до завдання запитання.

Завдання для картки:

Відредагуйте текст. З'ясуйте, у яких випадках вставні слова та словосполучення зайві. Зробіть висновок, у яких випадках надмірне вживання вставних слів є шкідливим.

Наш клас, по-перше, дружний хоч куди, по-друге, значить, дуже зібраний. Розумієш, друзів, як кажуть, у біді не кидають. Кому треба, звісно, допоможуть, дадуть списати. Таким чином, знаєте, виходить, що всі дбають одне про одного. На мою думку, отже, у цьому й виявляється справжня турбота.

Завдання й запитання для учнів:

- Чи згодні ви з думкою автора тексту? Відповідь обґрунтуйте.

КРОК 3

Для домашнього завдання запропонуйте учнівству уявити себе блогерами, котрі вирішили створити текст про те, як учні та учениці дотримуються академічної доброчесності.

Обсяг тексту — 1000 знаків (пів сторінки А4).

За бажання учнівство може опублікувати цей допис у своїх соціальних мережах та поділитись покликанням на публікацію (на оцінювання факт публікації не має впливати).

9. **9 клас** ★ **20 хв**

Цінність:

Академічна доброчесність, критичне мислення

Предмет для інтеграції: Українська мова

Орієнтовна тема для інтеграції:

Синтаксис і пунктуація. Складне речення

КРОК 1

Запропонуйте учнівству індивідуально письмово виконати таке завдання.

Випишіть речення в такому порядку:

1. прості речення;
2. складні речення зі сполучниками сурядності;
3. складні речення зі сполучниками підрядності;
4. складні речення без сполучників.

У складних реченнях укажіть граматичні основи та сполучники, що поєднують прості речення.

Речення для опрацювання:

1. Сучасний інформаційний простір дає змогу користуватися інформацією без обмежень.
2. Необмежена інформація та невміння нею користуватися призводить до різного роду порушень доброчесності та плагіату.
3. Важливо, щоб норми академічної доброчесності формувалися ще у школі.
4. Проблема академічної доброчесності не є новою, й актуальна вона не тільки для нашої країни.
5. Дослідники визнають, що академічна доброчесність є явищем системним, здатним переходити з нижчого на вищий освітній рівень.
6. Диджиталізація суспільних процесів посилила можливості академічної недоброчесності в освітньому просторі: списати або замовити роботу та видати її за свою можна, не витрачаючи значних зусиль.
7. Академічна доброчесність є важливим складником сучасного світу, що впливає на репутацію закладу освіти.
8. Зазначимо, що порушенням академічної доброчесності вважаються академічний плагіат, самоплагіат, фабрикування, фальсифікація, обман, хабарництво, необ'єктивне оцінювання.
9. Академічна доброчесність, чесне здобуття якісної освіти є ключем до успіху нашої країни, а молодь готова зробити крок назустріч змінам і почуватися більш комфортно, висловлюючи власну думку, здобуваючи якісну освіту та будуючи кар'єру, покладаючись на власні сили.
10. Зазвичай з-поміж молоді довіру викликає інформація, розміщена у всесвітній мережі. У результаті здобувачі освіти дедалі рідше використовують підручники й частіше звертаються до медіаресурсів.

За матеріалами збірника есе
«Академічна доброчесність: виклики сучасності».

КРОК 2

Обговоріть у класі відповіді на такі запитання:

- Поясніть уживання розділових знаків у восьмому реченні.
- Доберіть синоніми до слів «комфортно», «сучасний».
- Поясніть написання виділених слів.

Цінність: Академічна доброчесність
Предмет для інтеграції: Українська мова
Орієнтовна тема для інтеграції:
 Синтаксис і пунктуація. Складне речення

КРОК 1

Запропонуйте учнівству дописати подані речення, використовуючи сполучники сурядності і підрядності. Визначте смислові відношення між частинами складносурядних і складнопідрядних речень. Поясніть уживання розділових знаків. Виконайте синтаксичний розбір речення (за власним вибором).

1. Доброчесність — це насамперед моральна категорія, ...
2. Про наслідки крадіжки матеріальних цінностей відомо практично всім, ...
3. Про наслідки крадіжки результатів інтелектуальної праці мало хто замислюється, ...
4. Часто батьки виконують завдання за учнів, ...
5. Інтернет є швидким помічником у написанні творчих робіт.

КРОК 2

Запропонуйте учнівству прочитати текст та виконати завдання до нього:

- доберіть заголовки,
- з'ясуйте стиль мовлення,
- визначте пізнавальну цінність прочитаного,
- доведіть правильність висловленої в тексті думки власно дібраними прикладами.

У системі середньої освіти широко розповсюджена практика «написання» рефератів учнями. У більшості випадків учні беруть інформацію з інтернету, змінюють прізвище автора на своє, не вказують джерело інформації, здають такий реферат і отримують високі бали. За мовчазною згодою це означає, що все добре, все зроблено правильно. Коли такий учень приходиться до закладу вищої освіти, він має певні навички написання наукової або творчої роботи. Вже на першому курсі навчальним планом передбачено написання курсової роботи. Звісно, що він намагається її написати так само, як реферат у школі... А саме: гугл...тема...пошук...результат.

Але отримує зауваження і незрозуміння, чому результат поганий. (За О. Козинець, Н. Ципляк.)

Цінність: Академічна доброчесність
Предмет для інтеграції: Українська мова
Орієнтовна тема для інтеграції:
 Синтаксис і пунктуація. Складне речення.
 Складносурядне речення

КРОК 1

Запропонуйте учнівству парами виконати таке завдання. Після завершення часу, відведеного для роботи, перевірте правильність виконання та обговоріть поставлене до завдання запитання.

Завдання для опрацювання:

I. Спишіть речення, розставляючи розділові знаки. Знайдіть сполучники в складносурядних реченнях, укажіть, до яких груп вони належать. Підкресліть сполучники сурядності, що з'єднують однорідні члени речення, однією лінією, а такі, що з'єднують прості речення в складному, — двома.

1. Проблема запозичення привласнення чужого була в усі часи, але останнім часом вона загострилася з огляду на інформаційні можливості інтернету.
2. Деякі учні однією із причин плагиату називають страх за невиконане або неправильно виконане завдання, а то й вважають, що краще скористатися чужими думками.
3. В освіті довго не зважали на цінність чесності, і в результаті стала неминучою недоброчесність.
4. У школі учні використовують готовий матеріал під час написання рефератів, есе, а в закладах вищої освіти намагаються продовжити цю практику.

II. Яку актуальну проблему порушено в реченнях? Висловіть власні міркування з порушеної проблеми.

КРОК 2

Порівняйте дві схеми.

- Які речення схематично зображено?
- Яку роль виконують сполучники сурядності в цих реченнях? Запропонуйте учнівству скласти 3–4 речення за цими схемами з теми «Академічна доброчесність».

Зачитайте речення, котрі вийшли.

1

2

Цінність: Критичне мислення
Предмет для інтеграції: Українська мова
Орієнтовна тема для інтеграції: Лексикологія

КРОК 1

Обговоріть спільно з учнівством такі запитання:

- Дослідники відзначають, що останнім часом з'являється багато нових слів. Поміркуйте, з чим це пов'язано. Наведіть приклади таких слів.
- Чому останнім часом значну увагу приділяють боротьбі із плагиатом?
- У перекладі з латинської плагиат означає крадіжка. На вашу думку, до яких наслідків може призвести крадіжка інтелектуального продукту?
- Чи погоджуєтеся ви з думкою українського дослідника Пилипа Селігея: «Іноді запозичення вкорінюються з міркувань моди, щоб створити видимість чогось нового чи незвичайного?»

КРОК 2

Запропонуйте учнівству попрацювати в парах: прочитати текст та опрацювати завдання:

1. Прочитайте текст, выпишіть із нього нові для вас слова. У якій сфері їх використовують?
2. Ці слова доцільно віднести до запозичень чи до іншомовних? У яких словниках можна з'ясувати їхнє значення?

Сервіси для перевірки текстів на унікальність працюють, як правило, за однаковим алгоритмом. Документ транслюється текстовим редактором у текст формату .txt і проходить перевірку.

Перевірка та пошук збігів здійснюється методом шинглу, тобто розбивки тексту. Шингл — структурно-логічний фрагмент тексту, що складається з послідовності кількох слів. Пошук в Інтернеті здійснюється кількома пошуковими системами. У результаті візуалізується відсоток оригінальності тексту та список сайтів з відсотком збігу відповідними кольорами залежно від застосованих пошукових алгоритмів.

За матеріалами збірника «Академічна доброчесність: виклики сучасності»

Запитання та завдання для учнівства:

- Чи можна в тексті уникнути слів іншомовного походження? Відповідь обґрунтуйте.
- Чи доводилося вам користуватися такими сервісами? Якщо так, розкажіть про свій досвід.
- Для чого, на вашу думку, потрібні такі програми?
- Складіть словникові статті до слова «шингл» для тлумачного та орфографічного словників.
- Поясніть значення словосполучень «відсоток оригінальності тексту», «відсоток збігу».

13. 10 клас (профільний) ★ 30 хв

Цінність: Академічна доброчесність, повага

Предмет для інтеграції: Українська мова

Орієнтовна тема для інтеграції:

Морфологія (прислівник)

КРОК 1

Запропонуйте індивідуально попрацювати над завданням:

- Прочитайте текст, выпишіть із нього прислівники, визначте їх розряди й синтаксичну роль.
- З якою метою використано прислівники в тексті?
- Чи зрозумілим і чітким буде текст без прислівників?

Інколи тобі може здаватися, що краще запозичити думки та вислови із книжок, бо вони написані правильно й красиво, а ти сам не можеш так написати. І в цьому є доля правди. Адже формування власного стилю — це копіткий і тривалий процес. Неможливо навчитися гарно писати за короткий період. Цей процес вимагає терпіння та зусиль. Але результати варті цих зусиль. Коли ти сформуєш власний стиль, його почнуть упізнавати. А це означає, що почнуть пізнавати й тебе як власника цього стилю. Що ж потрібно, щоб відшукати свій стиль, свою манеру письма?

КРОК 2

Об'єднайте учнівство у групи. Одні групи добиратимуть аргументи «за» за пропонуванням вами вислів, інші — «проти». Після відведеного часу для роботи в групах запропонуйте командам обмінятися аргументами та дійти до спільного висновку — чи вбиває спливання креативність?

Вислів для дискусії:

Списування дає змогу заощадити час, але не дає змоги розвиватися креативності.

14. 11 клас (профільний) ★★ 25 хв

Цінність: Академічна доброчесність, повага

Предмет для інтеграції: Українська мова

Орієнтовна тема для інтеграції: Речення як основна синтаксична і комунікативна одиниця

КРОК 1

Прочитайте текст. Проаналізуйте речення:

1. за будовою;
2. за інтонацією.

Обґрунтуйте вживання розділових знаків. Випишіть два прості речення. Підкресліть слова, на які падає логічний наголос.

Мрій! І крок за кроком іди до своєї мети. Сьогодні твої мрії можуть здаватися нездійсненними, але життя повне несподіванок.

Ніхто, крім тебе самого, не здійснить твою мрію, ніхто не зможе працювати та навчатися замість тебе. Саме тому на шляху до мети ти маєш бути самостійним!

Самостійність — ознака сильної та впевненої в собі особистості. Самостійна людина не змушуватиме інших робити за неї те, з чим може вправитися сама.

За довідником з академічної доброчесності для школярів

КРОК 2

Об'єднайте учнівство у групи.

У групах обговоріть і підготуйте повідомлення «Ознаки самостійності». Уживайте прості речення різних типів. Прокоментуйте синтаксичні функції другорядних членів речення.

12 вправ

15–40 хвилин

5–10 класи

У контексті навчальних предметів природничої освітньої галузі перед педагогом стоїть виклик — не лише надати учнівству інформацію в межах кожного предмета, а й навчити:

- ✓ поширювати важливу для суспільства інформацію природничого змісту;
- ✓ брати участь у розв'язанні локальних проблем довкілля й залучати до цього громаду;
- ✓ дотримуватися норм законодавства з охорони природи;
- ✓ обстоювати власну позицію щодо прийняття рішень у справі збереження та охорони довкілля, брати участь у природоохоронних заходах;
- ✓ визнавати існування різних думок і поглядів на проблеми, дотримуватися принципів демократії під час їх розв'язання;
- ✓ співпрацювати в групі під час розв'язання проблем, досліджень природи, реалізації проєктів;
- ✓ застосовувати набутий досвід проведення досліджень і природоохоронної діяльності для збереження власного здоров'я і здоров'я інших осіб;
- ✓ усвідомлювати переваги конструктивної співпраці для розв'язання проблем.

Навчити всього цього через призму цінності доброчесності допоможе

**Дар'я
ДЕМЧУК-МАРИГІНА,**

експертка проєкту «Реальне навчання», учителька географії, заступниця директора з навчальної роботи спеціалізованої школи № 207 міста Києва

№. Назва розділу для інтеграції	Навчальний предмет	Цінності	Клас	Складність	Тривалість
1. Світлові явища	Природознавство	Суспільні правила, відповідальність, чесність	5	☆☆	40
2. Фізичні речовини та їх вимірювання	Пізнаємо природу, фізика	Відповідальність, повага до правил.	5, 7	☆☆☆	30
3. Одомашнення тварин і рослин	Пізнаємо природу, Біологія	Небайдужість, відповідальність	5, 9	☆☆	30
4. Харчові добавки	Пізнаємо природу, хімія	Відповідальність, повага до правил.	5, 10	☆☆	25
5. Мій екологічний слід	Пізнаємо себе і світ	Суспільні правила, відповідальність	6	☆☆	15
6. Узагальнення	Географія	Відповідальність	7	☆☆☆	40
7. Будова та функції м'язів людини	Біологія	Небайдужість, відповідальність	8	☆☆	30
8. Третинний сектор економіки. Транснаціональні корпорації	Географія	Академічна доброчесність	9	☆☆	15
9. Третинний сектор економіки. Транспорт	Географія	Повага до суспільних правил, відповідальність.	9	☆☆☆	25
10. Отруйність метанолу та етанолу	Хімія	Відповідальність, небайдужість	9, 10	☆☆	30
11. Америка: Країни Америки. США	Географія	Повага до правил	10	☆☆	20
12. Екологічна проблема Сахелю	Географія	Відповідальність, небайдужість	10	☆☆☆	30

1. 5 клас ★★ 40 хв

Цінність:

Суспільні правила, відповідальність, чесність

Предмет для інтеграції:

Пізнаємо природу

Орієнтовна тема для інтеграції:

Світлові явища

КРОК 1

Розпочніть із невеликої притчі для учнівства:

Колись давно старий дід повідав своєму онуку життєву істину.

— Розумієш, в кожній людині йде боротьба. Ця боротьба дуже схожа на бій двох вовків. Один вовк — чорний. Він символізує різне зло: заздрість, лють, ревності, жаль, егоїзм, жадібність, брехню... Інший вовк — білий. Він представляє добро: мир, дружбу, любов, надію, турботу, доброту, вірність, правду та інші чесноти.

Онук, зворушений до глибини душі словами діда, надовго задумався. А потім запитав:

— Діду! А який вовк у кінці перемагає? Злий чи добрий? Старий ледь помітно посміхнувся й відповів:

— Запам'ятай: завжди перемагає той вовк, якого ти годуєш.

КРОК 2

Обговоріть, як учні зрозуміли останню фразу притчі? Як можна «годувати вовка»?

Поміркуйте разом, як можна «годувати» кожного з цих «вовків»?

КРОК 3

Запропонуйте учнівству виготовити фігури для театру тіней за цією притчею.

Ви можете також заздалегідь підготувати фігурки з різних матеріалів та дослідити, чи кожен із них підходить для театру тіней. Якщо ні — чому та яке явище учні можуть спостерігати?

2. 5, 7 клас ★★★ 30 хв

Цінність: Відповідальність, повага до правил

Предмет для інтеграції:

Пізнаємо природу, фізика

Орієнтовна тема для інтеграції:

Фізичні речовини та їх вимірювання

КРОК 1

Розкажіть учнівству інформацію про еталон маси.

Найстарша на сьогоднішній день матеріальна одиниця виміру — еталон маси.

Таким еталоном є тіло, маса якого дорівнює 1 кг. Донедавна міжнародним еталоном був циліндр металевого сплаву. Його копія зберігається в Національному науковому центрі «Інститут метрології» у м. Харкові.

Новий еталон діє з 20 травня 2019 року, адже перевірки показали, що за 100 років маси копії еталону відрізняються від головного приблизно на 50 мікрограмів.

КРОК 2

Запропонуйте учнівству в парах виготовити найпростіші ваги — важільні терези.

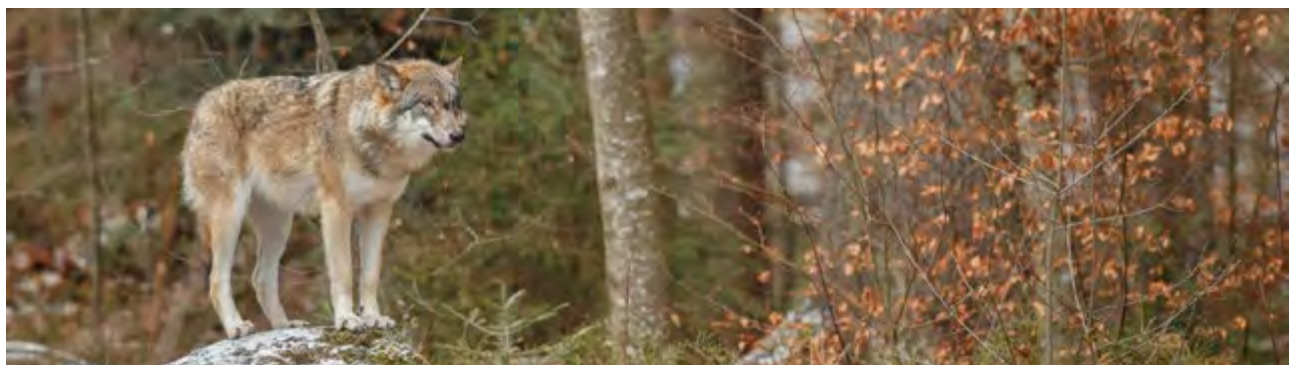
Можна скористатись схемою, запропонованою у відео:

<https://youtu.be/gNVVMBXjS4A>

КРОК 3

Обговоріть, наскільки точними для вимірювання вийшли ваги? Де важливо дотримуватись точності під час зважування (у яких професіях, видах діяльності)?

Обговоріть спільно з учнівством, які наслідки може мати недотримання правил та недоброчесне зважування в кожній із названих ними професій або видів діяльності.

3. 5, 9 клас ★★ 40 хв

Цінність: Небайдужість, відповідальність

Предмет для інтеграції:

Пізнаємо природу, біологія

Орієнтовна тема для інтеграції:

Одомашнення тварин і рослин

КРОК 1

Об'єднайте учнівство у групи та запропонуйте їм розробити правила догляду за хатньою твариною. Кожна із груп може самостійно обрати собі тварину, важливо лише, щоб вони не повторювались у класі.

КРОК 2

По завершенню роботи в групах запропонуйте учнівству оприлюднити класу розроблені правила та, за потреби, доповнити їх. Обговоріть, які наслідки може мати недотримання встановлених правил догляду за тваринами.

КРОК 3

Ознайомте учнівство з відповідальністю за жорстоке поводження із тваринами, котре передбачено на законодавчому рівні.

КРОК 4

Спільно складіть перелік правил відповідального поводження з одомашненими тваринами.

4. 5, 9 клас ★★ 30 хв

Цінність:

Відповідальність, повага до правил

Предмет для інтеграції:

Пізнаємо природу, хімія

Орієнтовна тема для інтеграції:

Харчові добавки

КРОК 1

Після ознайомлення з поняттям «харчові добавки» запропонуйте учнівству дослідити, які добавки безпечні, які — небезпечні та чому.

Зробити це можна, скориставшись сайтом, де наведена таблиця харчових добавок E:

<https://uk.dobavkam.net/additives>

Наголосіть, що подекуди недобросовісні виробники не зазначають на етикетці реальний склад продукту або ж уникають деталізації, які самі E містяться у продукті. Обговоріть, до яких наслідків це може призвести.

КРОК 2

Запропонуйте учнівству спільно скласти п'ять найбільш улюблених харчових продуктів класу (туди можуть входити цукерки, чипси тощо).

КРОК 3

Об'єднавши учнівство у групи, попросіть дослідити безпечність улюблених продуктів.

Зробити це можна, також скориставшись сайтом:

<https://uk.dobavkam.net/food>

Після роботи в групах обговоріть, наскільки безпечними у використанні хімічних добавок виявились їхні фаворити? Які є безпечні альтернативи?

Додатково: ви можете підготуватись завчасно та принести декілька порожніх упаковок / етикеток від харчових продуктів і запропонувати учнівству проаналізувати їхню безпечність, використовуючи вже запропоновані ресурси.

5.

6 клас

15 хв

Цінність: суспільні правила, відповідальність
Предмет для інтеграції: Пізнаємо себе і світ
Орієнтовна тема для інтеграції:
 Мій екологічний слід

КРОК 1

Обговоріть з учнями поняття «екологічний слід», з'ясуйте, як вони його розуміють?

КРОК 2

За допомогою калькулятора екологічного сліду запропонуйте кожному учневі і кожній учениці індивідуально вирахувати свій екологічний слід.

Для цього можна скористатись цим калькулятором екологічного сліду:

<https://e-comon.org.ua/calc/ecoslid/index.php>

КРОК 3

Обговоріть з учнівством отримані результати. Поміркуйте, чому необхідно зменшувати свій екологічний слід.

Обговоріть, чому це добродісно — сортувати сміття, вимикати освітлювальні прибори, не використовувати зайву воду тощо.

КРОК 4

Запропонуйте учнівству на клейких аркушах паперу написати 1–2 дії, котрі вони робитимуть щодня для того, аби зменшити свій екологічний слід.

Після цього сформуєте «хмаринку класу» про те, як усі разом ви зменшите свій екологічний слід.

6.

7 клас

40 хв

Цінність: Відповідальність
Предмет для інтеграції: Географія
Орієнтовна тема для інтеграції: Узагальнення

КРОК 1

Запропонуйте учням узагальнити та систематизувати знання за рік у незвичний спосіб — завдяки методу «Світового кафе».

Методичний коментар:

«Світове кафе» (World cafe) — всесвітньо відомий метод фасилітації, створений Девідом Айзексом та Хуанітою Браун. Його сенс полягає у формуванні декількох комунікативних майданчиків, які працюють над певним завданням із заздалегідь визначеної теми.

КРОК 2

Об'єднайте учнівство у групи. Кожна із груп розпочне працювати біля окремого столика. Кожен столик — це один із материків: Євразія, Північна Америка, Південна Америка, Антарктида, Африка, Австралія.

Завдання кожної групи на аркуші паперу (ватман) записати 2–3 цікаві факти про материк.

Робота за кожним столиком — 3 хвилини на обговорення.

Перед початком учні сідають за столи, щоб рівномірно розподілитися між материками. Вчитель дає відлік часу, учні мають обговорити в команді свій материк та записати кожен по факту. По команді учасники мають змінити свій столик.

КРОК 3

По завершенню вправи та презентації кожного з материків запропонуйте учнівству скористатись мережею Інтернет та індивідуально дослідити, яка країна на кожному материкау має найнижчий рівень корупції за даними CPI.

Можна скористатись сайтом, де оприлюднено індекс сприйняття корупції

<https://cpi.ti-ukraine.org/>

7.

8 клас

30 хв

Цінність: Небайдужість, відповідальність**Предмет для інтеграції:** Біологія**Орієнтовна тема для інтеграції:**

Будова та функції м'язів людини

КРОК 1

Дослідіть, які м'язи задіюються в тілі людини під час бігу, нахилів, присідання.

КРОК 2

Ознайомте учнівство зі змістом нового терміна «плогінг».

Глибше ознайомитися з цим поняттям можна під час спільного перегляду відео:

<https://www.radiosvoboda.org/a/29142058.html>

«Плогінг» або «плогг» — це всесвітній рух за прибирання під час пробіжок. Фото: Вікіпедія

КРОК 3

Об'єднайте учнівство у групи. Запропонуйте у групах сформувати два списки: «Користь плоггу для природи» та «Користь плоггу для людини».

КРОК 4

Розробіть спільно маршрут поблизу вашої школи, котрий був би найкращим для поширення плогінгу.

8.

9 клас

15 хв

Цінність: Академічна доброчесність**Предмет для інтеграції:** Географія**Орієнтовна тема для інтеграції:**

Третинний сектор економіки.

Транснаціональні корпорації

КРОК 1

Запропонуйте учнівству взяти участь у грі — наскільки вони обізнані з логотипами відомих компаній.

Взяти участь у вікторині можна, скориставшись ресурсом:

<https://www.jetpunk.com/user-quizzes/139806/brand-logos-quiz-1>

Запропонуйте також спільно визначити, до якого сектора економіки відносяться компанії, що «заховалася» за логотипами.

КРОК 2

Продемонструйте учнівству ще деякі, на перший погляд, аж надто схожі логотипи:

- чи відомі ці компанії учням та ученицям?
- чи доброчесно вчинили бренди, створюючи дуже подібні логотипи?
- у чому може бути проблема для бізнесу, для споживачів у такому випадку?

Приклад 1. Unilever проти Swiat Zdrowia

Ось справді чудовий і досить впізнаваний логотип Unilever, який, очевидно, було вкрадено польською фармацевтичною компанією Swiat Zdrowia — вона лише змінила форму і колір — це занадто очевидно, а Unilever — одна з найбільших світових компаній, і від цього буде важко сховатися.

Приклад 2.**Протистояння кавових компаній**

А це приклад того, як великий транснаціональний бізнес хотів звинуватити корейську компанію у плагиаті, якого не було.

Обидві кавові компанії відкрили свої перші магазини в Кореї 1999 року, і Starbucks діяв швидко, намагаючись знищити свого конкурента, який працює під назвою Starpreya. Корейські суди винесли рішення на користь корейської компанії, головним чином тому, що за межами Америки Starbucks не була добре відома.

Однак Starbucks не здалася: вона продовжувала подавати апеляції до 2007 року, коли останню апеляцію було відхилено. Starpreya було дозволено продовжувати використовувати свій майже десятирічний логотип.

Приклад 3.**Шотландська рада мистецтв та Quark**

Quark — це величезна компанія, що роками постачає графічним дизайнерам програмне забезпечення для настільних видавничих систем. Здавалося б, вони мали б знати, що краще відверто не копіювати логотип невеликого, проте урядового офісу.

Ці логотипи занадто близькі, щоб бути збігом; насправді вони настільки схожі, що можна подумати, що Quark — це підрозділ Шотландської ради мистецтв.

9.

9 клас

★★

25 ХВ

Цінність:

Повага до суспільних правил, відповідальність

Предмет для інтеграції: Географія

Орієнтовна тема для інтеграції:

Третинний сектор економіки. Транспорт

КРОК 1

Обговоріть з учнями та ученицями, яким громадським транспортом вони найчастіше користуються.

КРОК 2

Об'єднайте учнівство у групи та запропонуйте придумати маршрут громадського транспорту, якого їм не вистачає / він був би на їхню думку зручним / популярним.

Запропонуйте учнівству попрацювати з Картами Google. Можливий приклад виконання наведено на сторінці справа.

КРОК 3

Попросіть кожну групу підготувати невеличку презентацію своєї роботи, включивши до виступу: який вид громадського транспорту вони обрали, обґрунтування доцільності маршруту, опис маршруту.

КРОК 4

По завершенню презентацій кожної групи поміркуйте спільно, яким чином можна реалізувати ідею такого маршруту.

Запропонуйте учнівству познайомитись із таким інструментом, як петиція, котру можуть підготувати жителі громади або ж місцеві ініціативи. Зробити це можна, продемонструвавши мультфільми про ці інструменти:

Інструмент №3.
«Місцеві ініціативи»

<https://youtu.be/j1KnYyeEfoo>

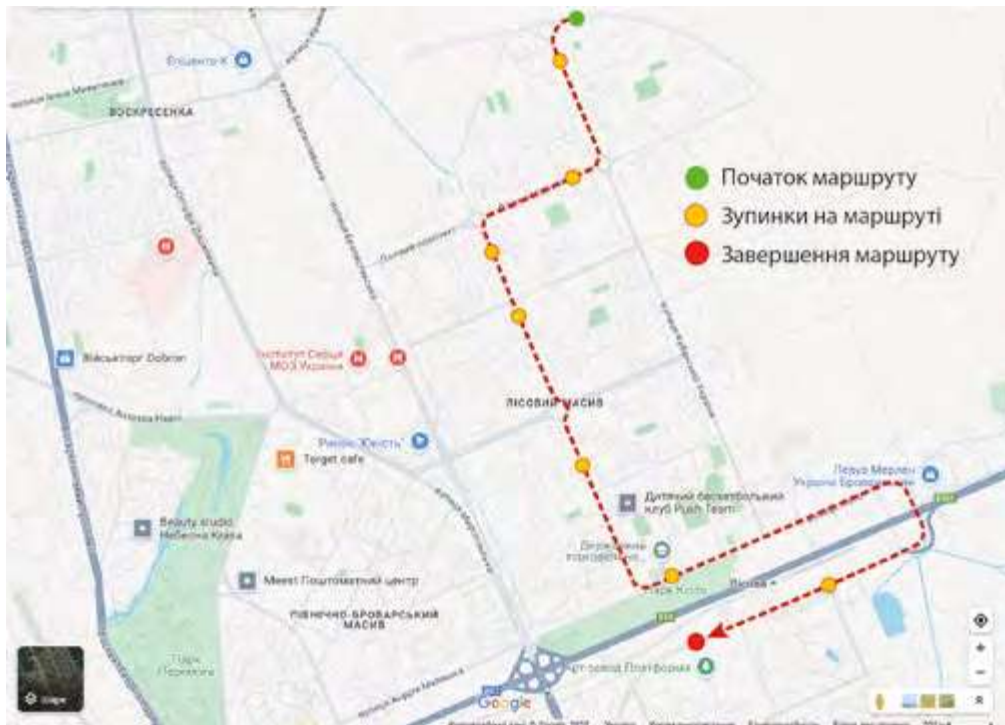
Інструмент №4.
«Електронні петиції»

<https://youtu.be/Y-jYhiZRns>

Методичний коментар

У контексті даної вправи також доречно обговорити, з чого формується вартість проїзду та чому важливо сплачувати за проїзд.

Приклад побудови бажаного маршруту громадського транспорту з використанням Карт Google

1. 9, 10 клас ★ 30 хв

Цінність:

Відповідальність, небайдужість

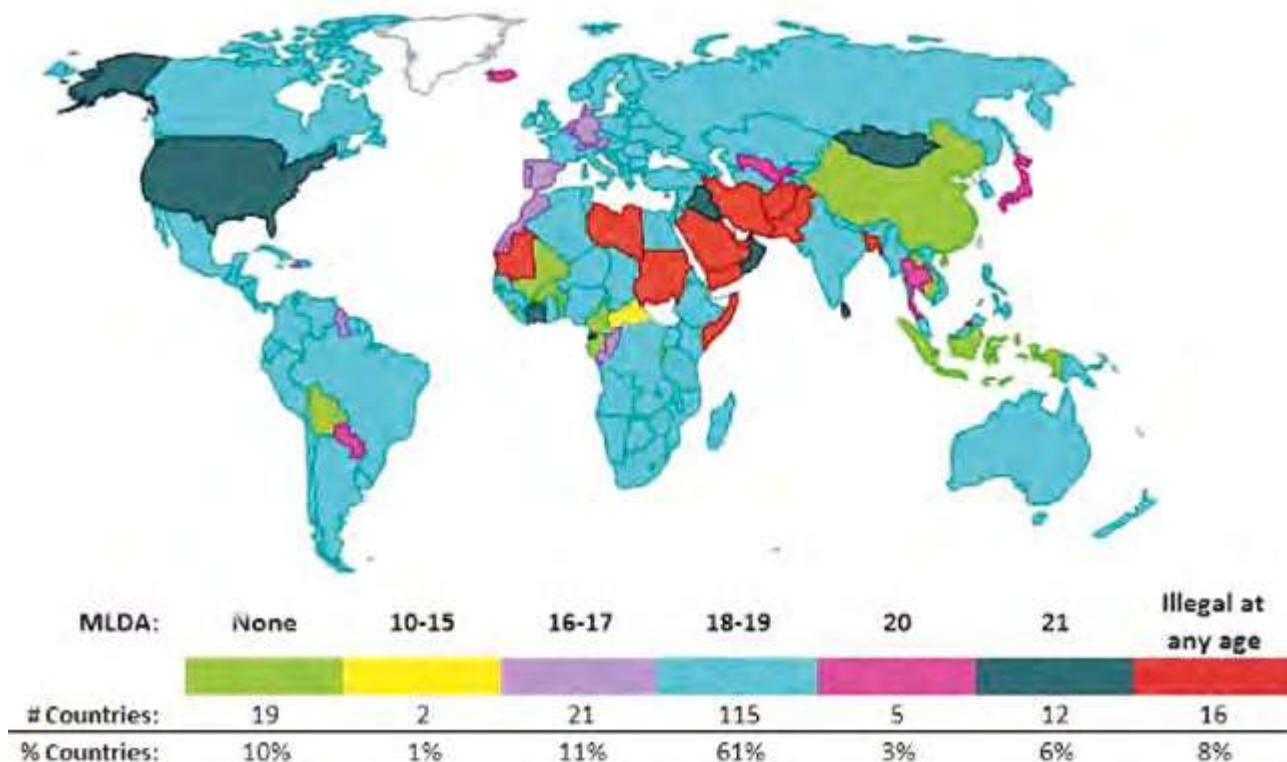
Предмет для інтеграції: Хімія

Орієнтовна тема для інтеграції:

Отруйність метанолу та етанолу

КРОК 1

Огляньте карту з віковими обмеженнями на продаж алкоголю у світі. Обговоріть з учнівством, як вони гадають, у чому, на їхню думку, причина встановлених обмежень? Які наслідки може спричинити недотримання встановлених обмежень?

КРОК 2

Обговоріть з учнівством три основні проблеми, пов'язані з недоброчесністю виробників алкоголю:

- *невідповідність нормативним еталонним стандартам (наприклад, вміст алкоголю, цукру);*
- *недозволене додавання незадекларованих сполук, таких як ароматизатори, барвники, органічні кислоти, підсолоджувачі та/або консерванти;*
- *неправильне маркування з неправдивим зазначенням ботанічного походження та/або категорії спирту та/або торгової марки (метою такої фальсифікації є надання преміальної ціни та цінності продуктам із низькою якістю).*

Обговоріть, які наслідки додатково до негативного впливу етанолу можуть мати такі недоброчесні вчинки виробників.

КРОК 3

Запропонуйте учнівству подискутувати щодо провокативної думки про «безпечну дозу алкоголю». Поцікавтесь, як вважають учні та учениці: безпечна доза — це скільки? Які позитивні наслідки для організму від «безпечної дози»?

Методичний коментар

Ця провокативна вправа дасть змогу вам більше дізнатись про те, які хибні переконання є в оточенні підлітків та дозволить вам краще пропрацювати їх.

Поділіться з учнівством такою інформацією від Міністерства охорони здоров'я України:

Нещодавно один із найавторитетніших медичних журналів The Lancet опублікував результати масштабного дослідження впливу алкоголю на здоров'я людини від науковців міжнародної колаборації Global Burden of Diseases.

Результати масштабного дослідження впливу алкоголю на здоров'я людини

<https://goo.gl/LQcP8D>

Висновок досліджень — безпечної дози алкоголю не існує. Незалежно від кількості, вживання алкоголю негативно впливає на організм.

Вчені проаналізували дані з 1990 до 2016 року, зі 195 країн та територій, для людей віком від 15 до 95 років. Загалом дослідження охопило 28 мільйонів людей. Результати дослідження суперечать багатьом рекомендаціям щодо переваг для здоров'я споживання алкоголю в помірних дозах. Хоч мінімальне вживання алкоголю трохи знижує ризики захворюваності на ішемічну хворобу серця, водночас його вживання несе в собі шкоду від інших хвороб у довгостроковій перспективі. Тобто всі можливі позитивні ефекти, які містить в собі алкоголь, зрештою поступаються його згубним властивостям.

11.

10 клас

20 хв

Цінність: Повага до правил

Предмет для інтеграції: Географія

Орієнтовна тема для інтеграції:

Америка. Країни Америки. США

КРОК 1

Попросіть учнівство віднайти в мережі Інтернет три незвичні закони США. Запропонуйте поділитися своїми знахідками.

КРОК 2

Обговоріть спільно, якою, на думку учнів та учениць, є причина виникнення таких законів у США?

КРОК 3

Запропонуйте учнівству обдумати відповідь на таке провокативне запитання: чи можна не дотримуватись правила / закону, якщо він видається нам дивним?

Об'єднайте учнівство у групи, запропонуйте визначити спільну позицію групи з обговорюваного питання та підготувати 5 аргументів для її підтвердження.

Аргументація має бути побудована за такою схемою: аргумент — приклад на його підтвердження.

КРОК 4

Після презентації позицій кожної групи наголошіть, що правила існують та створювались:

- *з метою безпеки;*
- *зادля можливості співіснування в громаді.*

Обговоріть, які є інструменти у громадян демократичних країн, аби висловити свою незгоду із встановленими правилами.

Цінність: Відповідальність, небайдужість

Предмет для інтеграції: Географія

Орієнтовна тема для інтеграції:

Екологічна проблема Сахелю

КРОК 1

Огляньте з учнівством межі пустелі Сахара.

З'ясувалося, що в період з 1910 по 2013 рік середній розмір території Сахари збільшився приблизно на 700 000 квадратних кілометрів або на 10%.

КРОК 2

Перегляньте з учнівством відео від DW, де розкрито проблему зміни клімату через глобальне потепління.

Відео від DW

https://www.youtube.com/watch?v=PCE_PjaUZnc

КРОК 3

Об'єднавши учнівство у групи, запропонуйте їм опрацювати та заповнити «рибу» проблем.

Після роботи в групах запропонуйте створити спільну «рибу» та обговорити додатково, які кроки необхідно зробити для того, щоб припинити екологічну катастрофу у світі.

Соціально та здоров'язбережувальна освітня галузь

14 вправ

20–40 хвилин

5–9 класи

Здавалося б, що на уроках соціальної та здоров'язбережувальної галузі треба й говорити про доброчесність.

Проте як це зробити, коли компетенцій і знань, котрі мають бути сформовані в учнів та учениць у межах цієї галузі, — численна кількість:

- ✓ вміти діяти як відповідальний громадянин, брати конструктивну участь у громадській діяльності, що стосується, зокрема, добробуту, здоров'я, безпеки;
- ✓ вміти виявляти закономірності в розвитку демократії та суспільної довіри;
- ✓ поважати права людини на сприйняття демократичних цінностей, усвідомлення потреби соціальної справедливості;
- ✓ нести відповідальність за особистий і суспільний добробут;
- ✓ навчитися працювати в команді, обстоювати інтереси особистого, сімейного і суспільного добробуту;
- ✓ навчитись конструктивно комунікувати в різних середовищах, діяти відповідально в різних життєвих ситуаціях, зокрема в небезпечних, надавати першу допомогу;
- ✓ дотримуватися правил безпечної, відповідальної та етичної поведінки;
- ✓ вміти поважати себе та інших осіб;
- ✓ бути готовим до співпраці, бути наполегливим, чесним, толерантним, чуйним.

Як з-поміж цього розмаїття також сприяти вихованню такої чесноти, як доброчесність?

З цим нам допоможе розібратись

Віталій ГЛАДУН,

старший викладач
Миколаївського обласного
інституту післядипломної
педагогічної освіти

№. Назва розділу для інтеграції	Навчальний предмет	Цінності	Клас	Складність	Тривалість
1. Моральні норми. Правила. Повага людини. Роль чеснот у житті людини	Етика	Повага до правил та їх дотримання. Чесність. Справедливість. Відповідальність	5	☆☆	40
2. У світі моральних цінностей. Роль цінностей у житті людини. Добробут	Етика. Вчимося жити разом. Здоров'я. Безпека та добробут	Справедливість, чесність. Відповідальність	5-6	☆☆	40
3. Моральні та людські чесноти. Людина з-поміж людей. Культура спілкування. Соціальні компетентності. Психічне та духовне здоров'я. Соціальне здоров'я	Етика. Вчимося жити разом. Здоров'я. Безпека та добробут	Відповідальність, справедливість, чесність, гідність, взаємна повага та вміння дискутувати, вміння працювати разом та довіряти одне одному, небайдужість	5-6	☆☆	20
4. Бути культурною людиною. Праця в житті людини. Визначення й досягнення мети. Підприємливість і волонтерство.	Етика. Вчимося жити разом. Здоров'я. Безпека та добробут	Повага до правил та їх дотримання; вміння працювати разом та довіряти одне одному, відповідальність, чесність, гідність, антикорупція	5-6	☆☆	20
5. Людина в колективі. Почути і бути почутим. Прийняття рішень. Конструктивне розв'язання конфліктів. Командна робота. Активна участь і лідерство. Добробут. Ухвалення рішень	Етика. Вчимося жити разом. Здоров'я. Безпека та добробут	Повага до правил та їх дотримання, відповідальність, справедливість, взаємна повага та вміння дискутувати, вміння працювати разом та довіряти одне одному, небайдужість, антикорупція	5-6	☆☆	30
6. Культура спілкування. Соціальні компетентності. Ефективне спілкування. Психічне та духовне здоров'я. Соціальне здоров'я. Умови ефективного спілкування	Етика. Вчимося жити разом. Здоров'я. Безпека та добробут	Повага до правил та їх дотримання, гідність, взаємна повага та вміння дискутувати, вміння працювати разом та довіряти одне одному	5-6	☆☆	30
7. Моральні та людські чесноти. Людина з-поміж людей. Культура спілкування. Соціальні компетентності. Цінності. Психічне та духовне здоров'я. Соціальне здоров'я	Етика. Вчимося жити разом. Здоров'я. Безпека та добробут	Академічна доброчесність. Повага до правил та їх дотримання. Відповідальність. Справедливість. Чесність. Гідність. Взаємна повага та вміння дискутувати, працювати разом та довіряти одне одному, антикорупція	5-6	☆☆	25
8. Людина з-поміж людей. Шкільна етика. Цінності. Роль цінностей у житті людини. Уміння вчитися. Мотивація до навчання. Вчимося вчитися. Вправа «Килим ідей»	Етика. Вчимося жити разом. Здоров'я. Безпека та добробут	Академічна доброчесність. Відповідальність	6	☆☆	30
9. Людина з-поміж людей. Шкільна етика. Цінності. Роль цінностей у житті людини. Уміння вчитися. Мотивація до навчання. Вчимося вчитися. Вправа «Капелюхи мислення»	Етика. Вчимося жити разом. Здоров'я. Безпека та добробут	Академічна доброчесність, відповідальність	6	☆☆	30
10. Етичні норми в правах дитини. «Права дитини і відповідальність»	Етика	Справедливість, чесність, гідність, відповідальність	6	☆☆	20
11. Прийняття рішень. Благодійність і волонтерство. Людина і природа. Екологічна відповідальність. Командна робота. Активна участь і лідерство. Технічний прогрес і здоров'я	Етика. Вчимося жити разом. Здоров'я. Безпека та добробут	Відповідальність, взаємна повага та вміння дискутувати, вміння працювати разом та довіряти одне одному, небайдужість	6	☆☆	35
12. Фінансова поведінка. Ролі людини: особистість, споживач, громадянин	Підприємництво і фінансова грамотність	Відповідальність, справедливість, вміння працювати разом та довіряти одне одному, антикорупція	8-9	☆☆	40
13. Планування та ведення сімейного бюджету	Підприємництво і фінансова грамотність	Відповідальність, справедливість, вміння працювати разом та довіряти одне одному, антикорупція	8-9	☆☆	20
14. Фінансова поведінка. Ролі людини: особистість, споживач, громадянин. Економічний спосіб мислення. Соціальна відповідальність бізнесу	Підприємництво і фінансова грамотність	Відповідальність, антикорупція, чесність	8-9	☆☆	20

Цінність: Повага до правил та їх дотримання; чесність, справедливість, відповідальність

Предмет для інтеграції:

Моральні норми: правила, повага людини, роль чеснот у житті людини

КРОК 1

Лаконічно поясніть учасникам та учасницям, що їм запропонують зіграти в гру, після якої група проговорить отриманий досвід.

КРОК 2

Об'єднайте учасників / учасниць у 4 групи. Поясніть правила:

- Кожна команда по чергово кидає м'ячик іншій команді та отримує за кидок 1 бал.
- Причому тільки вчитель знає правила, за які додаються чи віднімаються бали. Вчитель не пояснює правила, учні / учениці не можуть його про це запитати. Коли вони порушують правила, вони отримують «-1 бал».
- Мета гри — рахувати бали та визначити ті правила, які вони не порушували під час гри.

КРОК 3

Гра триває 7 хвилин. Перші 2 хвилини діють перші 2 правила. Кожну хвилину додається нове правило.

Правила такі:

- Кожен може грати в гру.
- Коли кидають хлопці, — 2 бали.
- Учні, чий імена починаються на «А», «О», не можуть кидати м'ячик.
- Кидати лише лівою рукою.
- Кидати мовчки.

КРОК 4

Після того, як гру закінчено, вчитель збирає учнів та обговорює з ними такі запитання:

- *Що ви думаєте про гру? Що погано? Добре? Чесно?*
- *Чи зрозуміли ви, якими були правила?*
- *Як ви себе почували, коли не знали змісту правил?*
- *Чому нам потрібні правила?*
- *Які критерії мають бути у правилах? Чесність, рівноправність, повага, справедливість тощо.*
- *Чи всі правила чесні для всіх?*
- *Що трапляється, якщо ми не дотримуємося правил?*

Методичні рекомендації

Правила можна дібрати з урахуванням свого класу, головне, щоб діти не змогли здогадатися.

Також можна після вправи дати як домашнє завдання:

Учні / учениці об'єднуються у групи по чотири особи. Вони розігрують ситуації рольової гри, в якій не дотримуються правил.

Ситуації для обговорення можуть бути такими:

- поведінка в класі,
- процес гри під час комп'ютерних ігор,
- поведінка на шкільному подвір'ї,
- розмови під час уроку.

Стосовно кожного порушеного правила учні / учениці занотують справжні наслідки або, якщо таких немає, — можливі наслідки.

1. Роздайте аркуші із запитаннями та ручки (Додаток 1).
2. Поясніть, що кожен учасник / учасниця має знайти партнера / партнерку і поставити одне із запитань.
3. Необхідно записати ключові слова-відповіді під конкретними запитаннями.
4. Після цього пари розходяться та шукають собі нових партнерів / партнерок. Мета гри — не просто відповісти на всі запитання, а й отримати відповіді від різних осіб. Хто першим з'єднає по вертикалі, горизонталі чи діагоналі – кричить «Бінго!». Цей учасник / учасниця є переможцем / переможницею.
5. Перейдіть до рефлексії:
  - Чого саме стосувалися запитання гри?
  - На які запитання було відповідати найскладніше? Чому?
  - Яке запитання було найбільш суперечливим?

Методичні рекомендації

Ви можете, не вагаючись, замінити будь-яке запитання на інше, щоб адаптувати вправу до інтересів та рівня вашої групи.

Занотуйте проблеми, що потребують більш глибокого розгляду, й залиште їх на кінець вправи. Учасники / учасниці нехай наводитимуть приклади своїх дій. Хоч би які були відмінності у поглядах та інтерпретації, кожен / кожна завжди має ставитися до поглядів, відмінних від його / її з повагою.

Можна не погоджуватися з позицією іншої людини, але необхідно в будь-якому разі поважати цю людину.

Візьміть одну або кілька відповідей, що викликали суперечності, та обговоріть наявні дилеми з реального життя, намагаючись паралельно сформулювати можливі варіанти.

Додаток 1. Аркуш із запитаннями

Я не піддаюся спокусам	Я роблю правильні речі, навіть коли ніхто не бачить	Регулярно займаюся спортом	Я завжди намагаюся робити те, що правильно, навіть якщо це матиме негативний вплив на мене
Добросовісно виконую домашні завдання	Хочу бути відповідальним / ою громадянином / кою	Я намагаюся не висміювати людей	Я дотримуюся правил
Я не брешу, не обманюю і не краду	Я завжди кажу правду	Повага до правил та законів нашої країни	Честь нашого роду і сім'ї — понад усе
Я люблю свою країну	Я завжди думаю й піклуюся про своїх рідних і близьких	Толерантність до інших культур	Щедрість і доброта для інших
Я поважаю свої традиції, культуру	Не приймаю насильства у розв'язанні проблем	Я довіряю людям	Мені подобається ця вправа

2. 5-6 класи ★ 40 хв

Цінність:

Справедливість, чесність, відповідальність

Предмет для інтеграції:

Етика: У світі моральних цінностей.

Вчимося жити разом. Цінності:

Роль цінностей у житті людини.

Здоров'я. Безпека та добробут: Добробут

КРОК 1

Об'єднайте учнів / учениць у 5 груп.

КРОК 2

Прочитайте чи продемонструйте ситуацію.

Якось, після закінчення шкільного дня, учень на ім'я Максим ішов додому і раптом побачив гроші на тротуарі.

Були це великі гроші, схоже, що хтось забув їх чи випустив із кишені. Максим збагнув, що гроші належать не йому, та спершу намагався з'ясувати, чи не хтось із оточення загубив їх. Почав запитувати присутніх голосно «хто загубив гроші»? Але не бачив, щоб хтось шукав загублені кошти.

Несподівано для себе Максим вирішив забрати гроші і підійшов до найближчого магазину, де придбав довгоочікувану нову книжку, про яку мріяв уже

давно. Почуваючись трохи винним, але й підхопивши ейфорію від покупки, Максим пішов додому.

Наступного дня власник грошей, яким виявився молодий хлопець на ім'я Ілля, прийшов до школи й став запитувати учнів, чи не бачили вони гроші на вулиці.

Максим відчув себе винним, проте вирішив не зізнаватися, оскільки боявся обвинувачення.

Однак, коли Ілля натрапив на Максима пізніше, вдень, він помітив, що у Максима є нова книжка, яку він також бачив у магазині й помітив, що вона коштувала дорого. Ілля роздумував, звідки у Максима з'явилися гроші на книжку й вирішив поговорити з його класним керівником.

Класна керівниця запросила Максима та Іллю на зустріч і почала вислуховувати обох учасників історії. Максим визнав, що справді знайшов гроші та витратив їх на книжку, але не спеціально, щоб їх забрати у хлопця.

КРОК 3

Запропонуйте групам обговорити ситуацію:

- Чи можна вважати Максима винним у крадіжці?

Перш ніж висловити своє ставлення до цієї ситуації, учнівство має дати відповідь на такі три запитання:

- Чи вчинив Максим нечесно?
- Чи свідомо взяв він те, що йому не належало?
- Чи мав він намір привласнювати чужі гроші?

КРОК 4

Якщо відповіді на всі запитання «так», тоді його треба вважати винним. Якщо ж учні відповіли хоча б одне «ні», то він не винен.

КРОК 5

Запитання до всіх груп «Яке покарання повинен понести Максим за свій вчинок?» Якщо учасники / учасниці вважають, що Максим не винен, яку позицію тоді зайняти в цій ситуації?

КРОК 6

Попросіть групи придумати кінцівку історії, але з повчальною метою.

КРОК 7

Розкажіть учням / ученицям закінчення історії:

Ілля відчував, що Максим може говорити правду, але був упевнений, що гроші належать йому, і хотів, щоб їх повернули.

Класна керівниця перепросила за дії Максима й запропонувала шлях розв'язання проблеми. Ілля розумів, що наміри Максима не були нечесними.

Максим повернув Іллі гроші та пообіцяв бути більш уважним у майбутньому, а Ілля зазначив, що також буде більш обережним у поведженні зі своїми грошима. Обидва хлопці зрозуміли, як важливо діяти чесно та спілкуватися, щоб уникнути непорозумінь і проблем у майбутньому.

КРОК 8

Рефлексія:

- Як би ви вчинили на місці Максима? Чому?
- Чи змінилася би ваша думка, якби сума була меншою чи ще більшою?
- Що ви можете сказати про такі випадки?
- Уявіть, що ви товариш Максима. Чи розповіли б Іллі про знайдені гроші?
- Хто несе відповідальність у таких ситуаціях?

Методичні рекомендації

Важливо підвести учнівство до висновку про моральні дилеми та наслідки їх прийняття. Учні / учениці можуть написати маленьке есе чи розповідь про ситуацію, в якій є моральна дилема, і вони прийняли відповідне рішення.

Адаптовано до вправи «Злодій» з посібника: «Перші кроки: посібник для початкового вивчення прав людини». Видання 2-ге, 2017. — С. 112-114.

3. 5-6 класи ★ 20 хв

Цінність: Відповідальність; справедливість; чесність; гідність; взаємна повага та вміння дискутувати; вміння працювати разом та довіряти одне одному; небайдужість

Предмет для інтеграції:

Етика: Моральні та людські чесноти. Людина з-поміж людей. Культура спілкування.

Вчимося жити разом:

Соціальні компетентності.

Здоров'я. Безпека та добробут: Психічне та духовне здоров'я. Соціальне здоров'я

КРОК 1

Об'єднайте учасників / учасниць у 4–5 груп.

- Продемонструйте малюнок сусідній сторінці (Додаток 1) і попросіть групи заповнити аркуш, поділений на 4 частини. Але четверту частину залиште порожньою, вона передбачена для підсумку вправи. Варіантів запропонувати мінімум чотири.
- Перша колонка: «Прочитайте» малюнок та дайте йому назву.
- Друга колонка: Які важливі теми порушує малюнок?
- Третя колонка: Складіть запитання до малюнка й задля обговорення. Групи записують свої варіанти на аркуші.

КРОК 2

Учасники / учасниці відповідають на запитання з Додатка 2 до вправи. Обговоріть свій вибір запитань із запитаннями у додатку. Чим ваш вибір і відповіді були схожі та відрізнялися?

Представлення результатів всіма групами.

Рефлексія: Які запитання видаються найцікавішими зі складених і записаних? Чому?

КРОК 3

Учасники груп заповнюють четверту колонку аркуша: записують три позиції, які вони з'ясували під час цього обміну думками. Обговорення думок.

Методичні рекомендації

Використання малюнків та процес заповнення запитальника може спровокувати жваву дискусію. Важливо змотивувати учасників / учасниць до дискусії. Майте на увазі, що малюнок — це лише «зображення», тож під час його обговорення не треба забувати про контекст.

Адаптовано до вправи «Обговорення малюнка» з посібника «Наскрізнi компетентності для демократії», 2021 — С. 69-71.

Додаток 1

Фото
згенероване
штучним
інтелектом

Додаток 2. Запитання до малюнку:

- Які три коробки обрали б ви?
- Яка була би вашою улюбленою коробкою?
- Чому ви їх загубили?
- Чому ці коробки такі цінні і незамінні?
- Яким був би вміст ваших трьох коробок?
- Яку коробку ви би проігнорували? Чому?
- Що людина, яка загубила одну з цих коробок, сказала би працівникові Бюро знахідок?
- Яка була би причина втрати коробки?
- Як би ви описали ставлення чи поведінку працівника Бюро знахідок?

4. 5-6 класи ★★ 20 хв

Цінність: Повага до правил та їх дотримання; вміння працювати разом та довіряти одне одному; відповідальність, чесність; гідність; антикорупція

Предмет для інтеграції:

Етика: Бути культурною людиною.

Праця в житті людини.

Вчимося жити разом: Психологічні компетентності.

Визначення й досягнення мети.

Здоров'я. Безпека та добробут.

Підприємивість і волонтерство .

ПЛАН УРОКУ

1. Об'єднайте учнівство по 4–5 осіб у групі.
2. Запитайте учнів / учениць, що для них означає слово «підприємець» і запишіть відповіді на дошці.
3. Попросіть групи подати приклади підприємців.
4. Розкажіть правила гри «Аукціон».
5. Розпродаж на аукціоні здійснює вчитель / вчителька.

6. На аукціон виставляють особисті риси, записані на окремих картках.
7. Кожен учасник / учасниця має можливість їх бачити.
8. Для купівлі використовують заготовлені по 20 у. о. на групу.
9. Для риси, яка продається, вчитель встановлює початкову ціну (до 3 у.о.).
10. Риси продаються доти, поки в учасників є гроші.
11. Спікери з кожної групи діляться враженнями; називають риси, які придбали; обґрунтовують свій вибір.

Рефлексія:

- Чи не шкодують учасники / учасниці про витрачені кошти?
- Чи справді підприємець не може обійтися без цих рис?
- Чи виявляються ці риси в учасників / учасниць аукціону?
- Які риси вони хотіли б запропонувати для аукціону?

Незалежні	Протидіють корупції	Вірять у власні сили і мають сильний характер
Інноваційні / новаторські	Ризикові	Жорсткі
Мотиваційні	Веселі	Розумні
Активні	Рішучі	Хитрі
Відповідальні	Ініціативні	Креативні
Працьовиті	Комунікабельні	Передбачливі
Справедливі	Енергійні	З почуттям гумору
Чесні	Товариські	Ощадливі

5. **5-6 класи** ★★★ **25 хв**

Цінність: повага до правил та їх дотримання; відповідальність; справедливість; взаємна повага та вміння дискутувати; вміння працювати разом та довіряти одне одному; небайдужість; антикорупція

Предмет для інтеграції:

Етика: Людина в колективі. Почути і бути почутим. Прийняття рішень.

Вчимося жити разом: Конструктивне розв'язання конфліктів. Командна робота. Активна участь і лідерство.

Здоров'я. Безпека та добробут: Добробут. Ухвалення рішень.

КРОК 1

Об'єднайте учнів / учениць у 5 груп.

Кожна з груп отримує інструкцію гри «30 тис. гривень»:

Сьогодні ви прийшли до школи та дізнались приємну й неочікувану новину. Громадська організація «Асоціація випускників» вирішила надати рідній школі як подарунок 30 тис. гривень готівкою. Є тільки одна умова отримання цього подарунку: потрібно в демократичний спосіб прийняти спільне рішення, на що витратити ці кошти. У школі дах не тече, вікна нещодавно замінили, туалети відремонтовано, спортзал укомплектовано, школа має комп'ютерний клас та проведений Wi-Fi.

Групі потрібно прийняти своє рішення і визначити 3–5 ідей, на які потреби школи витратити цей подарунок — 10 хв.

Всі учасники разом мають виробити й, бажано, прописати технічну процедуру прийняття спільного рішення.

Тобто алгоритм прийняття рішень, а не пропозиції. Вчитель може слідкувати, щоб обговорення було саме про спосіб.

Звернути увагу групи на організаційні моменти реалізації процедури:

- хто буде головувати?
- хто рахувати?
- хто вести протокол?

Якщо група не записує результати обговорення, можна запитати, як вони будуть слідкувати, чи виконуються домовленості.

Відповідно до раніше виробленої процедури, учасники / учасниці приймають рішення щодо використання коштів. Вчитель / вчителька не втручається, тільки нагадує про час, а також заготовує, що відбувалося, якісь фрази учасників / учасниць, звертає увагу, якщо порушується вироблена процедура.

КРОК 2

Запропонуйте учнівству відрефлексувати:

- Як ви себе почуваете?
- Хто задоволений / незадоволений рішенням?
- Який був рівень вашої участі у прийнятті рішень? Чи були враховані інтереси всіх учасників?
- Чому важливі процедури, а не тільки результат?
- Чому визначення процедури прийняття рішення є важливим?
- Що ви зробили б зараз по-іншому?

Цінність: Повага до правил та їх дотримання; гідність; взаємна повага та вміння дискутувати; вміння працювати разом та довіряти одне одному

Предмет для інтеграції:

Етика: Культура спілкування.

Вчимося жити разом: Соціальні компетентності. Ефективне спілкування.

Здоров'я, Безпека та добробут: Психічне та духовне здоров'я. Соціальне здоров'я. Умови ефективного спілкування.

КРОК 1

Розпочніть вправу з того, що ви класом пішли в похід, але заблукали. Інтернет не ловить, але є можливість зателефонувати знайомій / знайомому, який через GPS може вас вивести.

КРОК 2

Учасники / учасниці об'єднуються в пари. Для кожної пари потрібно підготувати два стільці так, щоб учасники / учасниці сиділи спиною одне до одного (вони не можуть дивитися одне на одного). Один учасник / учасниця виконуватиме роль провідника, а інший — того, хто заблукав/ заблукала.

Обоє отримують карту (карти — дзеркальне відображення одна одної, але учасники / учасниці цього не знають). На карті, яку отримує той, хто заблукав / заблукала, позначено розташування точки, звідки починати маршрут (А).

На карті провідника позначено розташування місця початку (А) та пункт призначення (В).

Провідник / провідниця має спрямовувати до пункту призначення. Між учасниками / учасницями не може бути зорового контакту, і вони не мають бачити карту іншої людини. Дозволено лише вербальне спілкування.

У ході гри партнери/партнерки усвідомлюють, що їхні карти не збігаються.

Заохочуйте їх адаптувати карти до карти партнера/партнерки, завдяки чому вони успішно зможуть знайти правильний маршрут. Щоб досягнути цього, їм доведеться ставити запитання, слухати партнера/партнерку та відповідно спілкуватися.

КРОК 3

Обговоріть з учнівством:

- Які ставлення та дії допомагали шукати вихід із ситуації, що склалася? Наприклад, уважне слухання, постановка запитань, повторювання того, що сказала партнерка, щоб переконатися, чи її правильно зрозуміли.

- Які аспекти перешкождали конструктивному спілкуванню (наприклад, підвищення голосу, спроби образити, нетерплячість)?
- Як ви почувалися, коли виконували цю вправу?
- Що ви вивчили завдяки цій вправі?

Методичні рекомендації

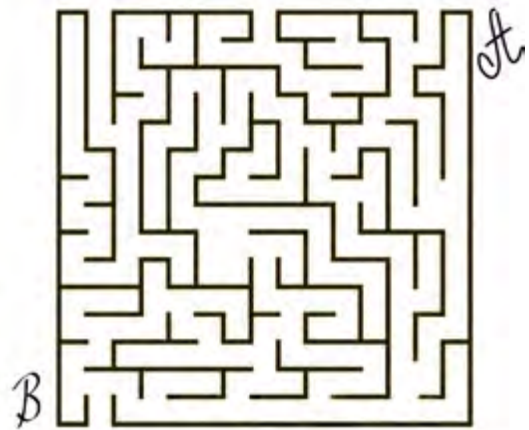
Підготуйте кімнату так, щоб учасники могли сісти парами, спиною одне до одного. Між парами має бути певна відстань, щоби групи під час виконання завдання не заважали одна одній. Ви можете видозмінити вправу й карту так, що гру можна буде грати, можна вибирати ті варіанти, що найбільше підходять учасникам.

Також, якщо буде час та доцільність, попросити учасників / учасниць спільно вибрати чотири найважливіші правила, яких треба дотримуватися, коли виконуєш таке завдання. Скласти їхній рейтинг. Кожне правило записати на окремій картці. Спільно вибрати дві реакції, які одночасно перешкоджатимуть конструктивному спілкуванню.

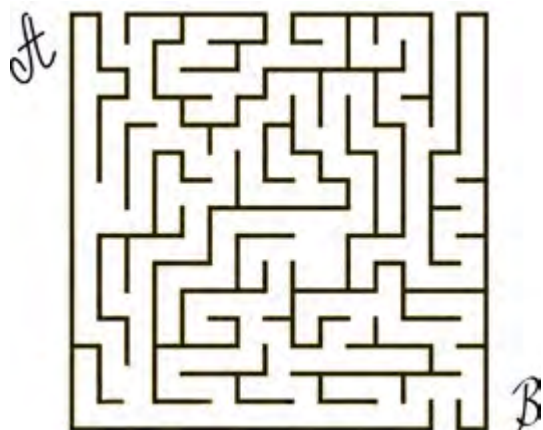
Адаптовано до вправи «Поїздка в таксі» з посібника «Наскрізнi компетентності для демократії», 2021 — С. 77-78.

Додаток 1

Карта провідника

Карта того, хто заблукав / заблукала

Цінність:

Академічна доброчесність; повага до правил та їх дотримання; відповідальність; справедливість; чесність; гідність; взаємна повага та вміння дискутувати; вміння працювати разом та довіряти одне одному; антикорупція

Предмет для інтеграції:

Етика: Моральні та людські чесноти.

Людина з-поміж людей. Культура спілкування. Вчимося жити разом: Соціальні компетентності. Цінності.

Здоров'я. Безпека та добробут: Психічне та духовне здоров'я. Соціальне здоров'я.

КРОК 1

Об'єднайте учасників / учасниць у 4–5 груп. Поясніть, учасникам / учасницям термін «доброчесність», який має свої цінності та чесноти.

КРОК 2

Роздайте кожній групі наведений нижче малюнок.

Завантажити малюнок
можна за посиланням

<https://surl.li/lgleuy>
або за QR-кодом

Поясніть, що на малюнку 18 зображень, кожне зображення символізує один із принципів та чеснот доброчесності. Група має встановити відповідність до картинок і термінів та на окремому папірці пояснити свій вибір.

Учасники / учасниці груп мають домовитися, які картини відповідають певним значенням. Після цього кожна із груп презентує свої напрацювання.

КРОК 3

Обговоріть з учнівством відповіді на питання:

- Як вам вправа?
- Що було найскладніше?
- Чи легко вдавалося вам домовитися?
- Яка картинка викликала найбільше суперечок? Чому?
- Яка чеснота для вас є поки що незрозумілою?
- Як можна використовувати набуті знання в майбутніх ситуаціях на переговорах?
- Які три найважливіші дії цієї вправи?

Методичні рекомендації

Доброчесність — це робити правильно, навіть коли ніхто не бачить.

Складники цінності доброчесність:

справедливість

небайдужість

гідність

антикорупція

відповідальність

чесність

повага до правил та їх дотримання

взаємна повага

вміння дискутувати

академічна доброчесність

взаємна довіра

вміння працювати разом

Ця гра моделює ситуацію конфлікту. Проблема або конфлікт виникає через зіткнення різних форм поглядів на малюнок. Важливо зрозуміти, що в грі немає правильної відповіді щодо картинок та термінів. Учні / учениці вчаться домовлятися та критично мислити, це найголовніше. Взагалі на кожен термін по 2 малюнки, але про це можна не говорити учням / ученицям, буде більш цікавий варіант розв'язання ситуації.

Є ще один цікавий варіант проведення цієї вправи — не повідомляти взагалі учнівству чесноти, нехай вони самі подумують, як би назвали ці картинки.

Цінність:

Академічна доброчесність; відповідальність

Предмет та орієнтовна тема для інтеграції:

Етика: Людина з-поміж людей. Шкільна етика

Вчимося жити разом:

Цінності. Роль цінностей у житті людини

Здоров'я. Безпека та добробут:

Уміння вчитися. Мотивація до навчання. Вчимося вчитися

КРОК 1

Об'єднайте учнів / учениць класу в 4–5 груп. На обговорення ідей під час кожного етапу виділяють 5 хвилин. Слідкуйте за чітким виконанням угодженого регламенту.

Розділіть аркуш А3 на 4 секції: 1–2–3–4 етапи. Використовуйте різні маркери на кожному з етапів: **чорний, червоний, синій, зелений.**

Перший етап: постановка проблеми

Чому учні списують або використовують так звані ГДЗ? На кожному аркуші чорним маркером написати проблему.

Другий етап: усвідомлення причинно-наслідкових зв'язків

Учитель пропонує відповісти на кілька запитань:

- Чому існує ця проблема?
- Які її причини?

Учасники / учасниці обговорюють свої думки всередині групи та занотують спільні припущення щодо причин проблеми відповідним маркером (наприклад, червоним). Як результат — кожна група має свій «килим ідей», який потрібно презентувати на клас.

Третій етап: пошук рішень

І знову запитання від учителя / учительки:

Що можна зробити, щоб мінімізувати або повністю розв'язати проблему?

Учасники / учасниці обговорюють питання у групах, пропонують рішення та записують ідеї відповідним маркером (синім).

Зосереджуйте увагу на конкретних ідеях, які можливо реалізувати. Після обговорення кожна група учнів презентує свої ідеї перед класом.

Четвертий етап: вибір

Запропонуйте подумати над ідеями розв'язання проблеми, що були запропоновані на попередньому етапі учасниками усіх груп.

На етапі індивідуальної роботи важливо критично їх переосмислити та обрати найбільш реальні та дієві на власний розсуд.

Кожен може обрати один варіант дії, який особисто він зможе втілити для розв'язання наявної проблеми.

П'ятий етап (за можливості)

Наприкінці всі індивідуальні ідеї можна записати на дошці та методом голосування обрати більш дієву, на думку всіх учасників.

КРОК 2

Обговоріть з учнівством:

- Чи варто робити домашні завдання для когось / чи варто давати списувати?
- Чи доречно отримувати (матеріальну) винагороду від однокласників / однокласниць за таку «допомогу»?
- Чи виправдовує причини недотримання академічної доброчесності?

Методичні рекомендації

«Килим ідей» — методика групової дискусії, під час якої учні вчать обговорювати ідеї, аргументовано оцінювати проблему та шукати способи її розв'язання. Цей прийом стане чудовим інструментом для переосмислення навчального матеріалу під час уроків. За його допомогою учні не лише напрацюють навичку командної роботи і зможуть навчитися переосмислювати причинно-наслідкові зв'язки виникнення проблемних ситуацій, а й навчатися шукати конструктивні шляхи їхнього розв'язання.

Важливо дотримуватися всіх правил цієї методики. У кінці доцільно створити кодекс доброчесної поведінки в освітньому процесі або дати завдання додому створити проєкт.

Цінність:

Академічна доброчесність; відповідальність

Предмет та орієнтовна тема для інтеграції:

Етика: Людина з-поміж людей. Шкільна етика

Вчимося жити разом:

Цінності. Роль цінностей у житті людини

Здоров'я. Безпека та добробут:

Уміння вчитися. Мотивація до навчання. Вчимося вчитися

КРОК 1

Об'єднайте учнів / учениць класу в шість груп. Якщо кількість учнів не дозволяє об'єднатися у шість повноцінних груп, учнівство може працювати індивідуально або в парах.

КРОК 2

Розповісти про регламент та правила роботи.

КРОК 3

Оголосити проблему: вплив штучного інтелекту на якість навчання.

КРОК 4

Розподіл на команди. Кожна команда має представляти капелюх певного кольору і має спиратися на певний тип мислення.

Білий капелюх: Під цим капелюхом заховано інформацію і факти про штучний інтелект. Думки тут базуються на об'єктивних даних, статистиці та історичних фактах.

Зелений капелюх: Капелюх творчості та креативності. Під ним можна висловити нові ідеї та думки поза межами і стимулювати творчий процес. Як правильно використовувати штучний інтелект, щоб не порушувати принцип доброчесності.

Чорний капелюх: Капелюх критика. Під час його використання увагу зосереджено на виявленні недоліків, ризиків і негативних аспектів використання штучного інтелекту під час підготовки домашнього завдання.

Жовтий капелюх: Це — позитивний капелюх. Тут думають про переваги, можливості та позитив від використання штучного інтелекту.

Червоний капелюх: Це капелюх емоцій та почуттів. Тут можна висловити свої інтуїтивні відчуття, емоції та переживання щодо використання штучного інтелекту в освіті.

Синій капелюх: Це капелюх контролера, який регулює актуальність цієї проблеми, основні висновки про стратегію використання.

КРОК 5

Обговорення ідей відповідно до капелюха — 10 хвилин.

КРОК 6

Презентація кожної із груп, час на кожен групу — по 2 хвилини.

КРОК 7**Рефлексія:**

- Чи важко було відповідати на запитання відповідно до конкретного капелюха? Обґрунтуйте свою думку.
- Що саме сподобалося під час виконання роботи?
- Які труднощі були під час роботи?
- Чому штучний інтелект зачіпає таке поняття, як доброчесність?

Методичні рекомендації

Метод «Шість капелюхів» — це психологічна рольова гра, сенс якої полягає в тому, щоб розглянути ту саму проблемну ситуацію з шести незалежних позицій. Це дає змогу сформувати найбільш повне уявлення про предмет дискусії та на логічному й емоційному рівнях оцінити переваги і недоліки.

За можливості оголосіть проблемне запитання і надайте час на підготовчий етап командного виступу. Або можна підготуватися до гри заздалегідь, на попередньому уроці узгодивши всі організаційні моменти, об'єднати клас на команди й попросити підготувати доповіді вдома.

Із залученням усіх учнів, ґрунтуючись на доповідях учасників, спільно зробіть висновок, чому важливо підходити до оцінювання предмету дискусії з різних позицій та оцініть разом переваги цього прийому в конкретних умовах.

Також важливо дотримуватися послідовності виступів. У процесі дискусії спочатку доцільно надати слово представникам **Білого** капелюха — перш ніж оцінити будь-яке проблемне питання, варто передусім ознайомитися з інформацією про предмет обговорення. Потім — **Зелений**, який висловить різноманітні творчі ідеї. **Чорний** — покритикує, а **Жовтий** — урівноважить думки, ідеї й оцінки. **Червоний** капелюх дозволить висловити свої емоції під час обговорення. Останнім потрібно вислухати **Синій** капелюх, який підіб'є підсумок обговорення.

Цінність: Справедливість, чесність, гідність, відповідальність

Предмет та орієнтовна тема для інтеграції:

Етичні норми в правах дитини:

Права дитини і відповідальність.

Цінності: Роль цінностей у житті людини

КРОК 1

Об'єднайте учасників та учасниць по 4 особи. Кожна група отримує список слів (Додаток 1).

Група має скласти історію — розповідь із використанням всіх слів. По закінченню кожна група читає свій текст.

КРОК 2

Обговоріть спільно з учнівством:

- У кого вийшло найбільш змістовно і цікаво?
- Що їм допомогло?
- Як було організовано спільну роботу групи?
- Які труднощі виникли під час роботи? Чому?

Методичні рекомендації

Перед початком роботи ознайомити учнів / учениць з методом сторителінгу та навести приклад. Зосередити увагу на тому, що розповідь має бути захопливою та цікавою.

Цей метод реалізує принцип міцності знань та емоційного навчання. Сторителінг є хорошим способом мотивації, переконування учнівства, який дає змогу надихнути їх на прояв ініціативи в освітньому процесі. Також ви можете самостійно визначати слова та їхню кількість.

Якщо є можливість, використайте кубики «Рорі» або інші засоби для створення історій. Тож пропонуємо такий варіант: кожна група кидає 5 кубиків із відповідними картинками й повинна продумати історію, але використовувати слова зі списку й орієнтуватися на картинки з кубиків.

Додаток 1

Відповідальність	Чесність	Гідність	Потреби
Цінності	Справедливість	Повага	Права дитини
Участь	Лідерство	Етика	Бажання
Добробут	Толерантність	Доброчинність	Безпека

Цінність: Відповідальність; взаємна повага та вміння дискутувати; вміння працювати разом та довіряти одне одному; небайдужість

Предмет та орієнтовна тема для інтеграції:

Етика:

Прийняття рішень. Благодійність і волонтерство. Людина і природа.

Вчимося жити разом:

Екологічна відповідальність. Командна робота. Активна участь і лідерство.

Здоров'я. Безпека та добробут:

Технічний прогрес і здоров'я.

КРОК 1

Запропонуйте учнівству створити «Проект небайдужості» задля покращення якого-небудь аспекту в їхньому навколишньому середовищі, школі чи спільноті. Обрати певну соціальну або екологічну проблему.

КРОК 2

Об'єднайте учнів / учениць в 4 групи. Кожній групі надайте можливість вибрати певну проблему або потребу, про яку вони хотіли б зробити свій проєкт небайдужості.

Попросіть учнівство розробити план дій для свого проєкту, що містить:

1. Опис проблеми та мети проєкту;
2. Конкретні кроки, які потрібно вжити для розв'язання проблеми;
3. Ресурси (людські, матеріальні, інформаційні) для реалізації проєкту;
4. Способи вимірювання успіху проєкту.

КРОК 3

Після завершення підготовки проєктів запросіть кожную групу презентувати свій проєкт небайдужості перед класом.

КРОК 4

Після кожної презентації проведіть обговорення, в якому учні можуть поставити запитання, поділитися своїми думками та ідеями.

Рефлексія:

- Що вам вдалося?
- Які результати мав проєкт?
- Що смішного / приємного / цікавого / несподіваного трапилося під час вашої роботи над проєктом?
- Як вам працювалося разом?
- Чого ви всі навчилися, реалізуючи цей проєкт?
- Чого несподіваного ви навчилися за час проєкту?

Методичні рекомендації

Надайте учням / ученицям достатньо часу для підготовки свого проєкту. Заохочуйте їх до досліджень, пошуку ідей та співпраці з іншими учасниками / учасницями.

Спонукайте учнівство до активної участі в реалізації проєктів та пропонуйте можливі способи підтримки їх ініціативи, наприклад, шляхом залучення шкільних або громадських ресурсів.

Ця вправа допоможе стимулювати небайдужість учнів до проблем свого оточення, розвинути лідерські та організаційні навички, а також відчуття власної важливості та впливу на довкілля й соціум. Вправа сприяє розвитку небайдужості, соціальної відповідальності, критичного мислення та активної громадянської позиції учнів. Вона також сприяє формуванню навичок дослідницької роботи, співпраці в групі та публічного виступу.

12. 8-9 класи ★★★ 40 хв

Цінність: Відповідальність; справедливість; вміння працювати разом та довіряти одне одному; антикорупція

Предмет для інтеграції:

Фінансова поведінка. Ролі людини: Особистість, споживач, громадянин

КРОК 1

Об'єднати учнівство в групи по 4–5 осіб. Кожна група отримує картки з ситуаціями дилем (Додаток 1).

Групи обирають свої перші ситуації та обговорюють, як би вони вчинили в кожній ситуації і чому, та заповнюють таблицю з розв'язанням ситуації (Додаток 2).

КРОК 2

Обговоріть спільно всі ситуації та прийняття рішень груп.

КРОК 3

Запропонуйте учнівству поміркувати над такими запитаннями:

- Чи вдалося встановлювати альтернативні варіанти для ситуацій?
- Які були проблеми?
- Чи були ситуації, в яких було важко вирішити, як правильно вчинити?
- Якщо в їхньому житті були ситуації, в яких вони стикалися з етичною дилемою, то в чому вона полягала і як вони її вирішили?

Методичні рекомендації

Ви самі визначаєте кількість ситуацій на кожну із груп, вони можуть бути для кожної різні чи однакові. Потрібно наголосити, щоб спочатку кожен учень / учениця розповідали, як би вони чинили.

Потім група має придумати дві альтернативи, як ситуація може відбуватися, потім придумують позитивні та негативні результати кожного рішення. Потім приймають рішення якесь одне. Вам треба заохочувати учасників / учасниць не соромитися говорити правду, якби вони чинили, оскільки це лише гра. НЕ дозволяйте ніяких подальших обговорень, оскільки учні / учениці можуть почати апелювати на особисті приклади.

Учитель / учителька спостерігає за роботою учнів, що дає йому / їй можливість оцінити рівень розвитку їхньої компетентності — співпраця й командна робота, управління часом, розуміння дилем, рівень рефлексії, аналіз і політичні судження. Він / вона не допомагає учнівству, якщо тільки вони не звернуться за допомогою; у таких випадках вчитель / вчителька не має пропонувати рішення, а має допомогти учням у пошуку відповідного підходу.

Вправу адаптовано з «What Would You Do? Ethical Dilemmas» із посібника «Education for Integrity. Teaching on Anti-Corruption, Values and the Rule of Law», с. 72-73.

Додаток 1

Ситуація 1

Ви знаходите на землі гаманець із 500 гривнями, копією водійського посвідчення власника та картою з номером мобільного телефону водія. Ви не знаєте цієї людини. Як ви вчините?

Ситуація 2

Ви купуєте мобільний телефон. Він має гарантію на місяць. Через три дні ви впускаєте його на землю. Він більше не працює, але зовні немає ждних слідів. Ви несете його до магазину, де купили. Ви визнаєте, що впустили його?

Ситуація 3

Сталася сильна повінь, і чимало людей із багатьох муніципалітетів регіону втратили все. Після повені міжнародна організація безкоштовно роздає їжу, гроші та деякі матеріали всім сім'ям з вашої громади. Ви живете в єдиному будинку, який стоїть на пагорбі у селі. Він не постраждав від повені, і ваші сади не постраждали. Що ви робите, коли вашій родині пропонують гроші, матеріали та їжу?

Ситуація 4

Зараз кінець року, і в школі буде іспит. Якщо ви складете цей іспит, то матимете шанс навчатися в іншій країні. За два дні до початку іспиту інший учень / учениця пропонує дати вам незаконно виготовлену копію екзаменаційної роботи. Як ви вчините?

Ситуація 5

Ви закінчили навчання і шукаєте роботу. Ви йдете в офіс на співбесіду. Через тиждень вам повідомляють, що ви отримали роботу. На другий день до вас підходить хтось з офісу. Ви впізнаєте, що це людина, яка проводила співбесіду. Особа каже: «Ви розумієте, що саме завдяки мені ви отримали цю роботу?» Ви відповідаєте: «Можливо...» Тоді вона каже: «Правила такі, що ви повинні віддати мені зарплату за перший місяць роботи». Що ви зробите?

Ситуація 6

У вас є машина, але в ній немає радіо. Ви йдете до магазину, але з'ясовується, що радіодосить дорого коштує, тому ви вирішуєте обійтися без нього. Через кілька днів хтось пропонує вам новеньку магнітолу за 10% від її вартості. Ви знаєте, що її напевно вкрали. Що ви зробите?

Додаток 2

Ситуація	
Альтернатива 1	Альтернатива 2
Позитивний результат	Позитивний результат
Негативний результат	Негативний результат
Загальне рішення групи	

Приклад заповненої таблиці з відповідями

Ситуація. Ситуація 1	
Альтернатива 1 Заберу собі гроші	Альтернатива 2 Зателефоную, щоб повернути
Позитивний результат Я можу щось собі купити за ці кошти	Позитивний результат Радість, що зробила добру справу
Негативний результат. Людина втратила документи	Негативний результат Не отримав легкі гроші
Загальне рішення групи	

13. 8-9 класи ★★ 20 хв

Цінність: Відповідальність; справедливість; вміння працювати разом та довіряти одне одному; антикорупція

Предмет та орієнтовна тема для інтеграції: Планування та ведення сімейного бюджету

КРОК 1

Об'єднайте учнівство в групи по 4–5 осіб. Кожна група отримує список пропозицій щодо бюджету. Учні / учениці мають обрати ті позиції, які вони хотіли б внести до бюджету міста.

КРОК 2

Кожна група заповнює таблицю, яка наведена на наступній сторінці. Після заповнення таблиці учитель / учителька зачитує пропозиції зі списку. Якщо якусь позицію обрали більшість, то її вносять до бюджету.

Далі вчитель / вчителька перевіряє, чи не перевищено позначку «100». Якщо так, проводиться дискусія, які пропозиції треба прибрати та залишити.

Якщо клас не добрав до «100», треба додати ще пропозиції.

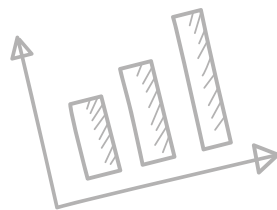
КРОК 3

Обговоріть питання:

- Чи важко було зробити вибір?
- Чи хтось розчарований кінцевим результатом? Чому саме?
- У чому складність створювати бюджет?

Методичні рекомендації

1. Запропонуйте учням / ученицям уявити себе депутатами міської ради.
2. Завдання: скласти приблизний бюджет громади на рік.
3. Потрібно вибрати ті елементи, які, на вашу думку, треба внести в цей бюджет.
4. Вибір має відображати думку стосовно пріоритетів вашого міста.
5. Потрібно не перевищувати позначку «100».

Сфера фінансування	Ціна	Вибір
Потреби для початкової освіти	10	
Навчання дорослих	5	
Створення гуртожитку для учнівства	20	
Загін особливого призначення	10	
Патрулювання в місті	20	
Ліквідація звалищ	10	
Перероблення сміття	10	
Зелені майданчики	10	
Виробництво на зниження забруднення	10	
Міська лікарня	20	
Спортивний центр	15	
Громадський транспорт	15	
Ремонт доріг	10	
Відеофіксація на дорозі	10	
Допомога літнім людям	5	
Допомога безхатькам	5	
Фільтрація для чистої води	10	
Відзначення різноманітних свят	10	
Артпростір для культурного розвитку	5	
Благоустрій набережної та пляжу	10	

14. 8-9 класи ★ 20 хв

Цінність:

Відповідальність; антикорупція; чесність

Предмет та орієнтовна тема для інтеграції:

Фінансова поведінка: Ролі людини: особистість, споживач, громадянин. Економічний спосіб мислення. Соціальна відповідальність бізнесу

Вправа може мати два варіанти проведення.**Перший варіант**

Потрібно, аби учні / учениці мали можливість робити крок вперед, вишикуватися поруч одне з одним (як на лінії старту).

Розкажіть учасникам / учасницям, що ви прочитаєте список ситуацій та подій. Якщо вони на задану ситуацію чи подію можуть відповісти «**правильно**», то їм треба зробити крок уперед. В іншому випадку вони мають залишатися на місці й не рухатись.

Читайте поступово по одній ситуації. Робіть паузи між прочитаними ситуаціями так, щоб в учасників / учасниць був час ступити вперед.

Рефлексія:

- Чи сподобалась гра?
- Про що гра?
- Чи було складно визначатися?
- Чи завжди було відчуття зробити крок вперед?
- Що було важким у цій вправі?
- Який висновок можна зробити до цієї вправи?

Другий варіант

Якщо немає можливості робити кроки вперед, то можна використати кольорові картки (зелені — «так», червоні — «ні»).

Ситуації взяті з посібника «*Education for Integrity. Teaching on Anti-Corruption, Values and the Rule of Law*».

Методичні рекомендації

Якщо ви проводите цю діяльність надворі, переконайтесь, що кожен з учасників / кожна з учасниць може добре чути вас, особливо тоді, коли ви працюєте з великою групою! Ви можете взяти помічників / помічниць, щоб робота з групою пройшла успішно. Суть цієї гри полягає в тому, щоб побачити поєднання бізнесу та моральних цінностей, що не завжди потрібно йти вперед, а продумувати свої дії та наслідки. Перемога в цій грі буде для всіх учасників / учасниць.

Додаток 1

1. Сім'я хлопця платить родині дівчини за згоду на одруження хлопця з дівчиною. (Неправильно)
2. Директор / директорка наказує вчителю / вчительці ставити вищі оцінки його / її сину / доньці, інакше його / її звільнять. (Неправильно)
3. Люди можуть не платити податки. (Неправильно)
4. Контракт — це як письмова обіцянка. Якщо я його підписую, я маю його виконувати, навіть якщо це не дуже добре для мене. (Правильно)
5. Власники бізнесу мають ділитися своїм прибутком із бідними людьми. (Неправильно).
6. Власники бізнесу мають розповідати всім, скільки вони отримують прибутку. (Неправильно)
7. Кожен бізнес має сплачувати податки зі свого прибутку уряду. (Правильно)
8. Працівники зобов'язані ходити на роботу, навіть якщо є більш цікаві заняття. (Правильно)
9. Власник бізнесу несе повну відповідальність за безпеку на робочому місці. (Неправильно)
10. Якщо я не виконую свою роботу належним чином і не хочу навчатися чи вдосконалюватися, бізнес має мати право звільнити мене. (Правильно)
11. Лікар не повинен вимагати хабара. (Правильно)
12. Коли дівчина чи хлопець не склали іспит із водіння, запропонували інструктору гроші, щоб отримати права. Інструктор відмовивим у цьому. (Правильно)
13. Прибуток — це найважливіше, тому нормально отримувати дуже великий прибуток у будь-який спосіб. (Неправильно)

*Коли поміж хлібом і свободою народ обирає хліб,
він зрештою втрачає все, в тому числі й хліб.*

*Якщо народ обирає Свободу — він матиме Хліб,
вирощений ним самим і ніким не відібраний.*

Степан Бандера

12 вправ

15–45 хвилин

5–11 класи

Відповідно до вимог Державного стандарту базової середньої освіти, з-поміж інших компетенцій, котрі здобувають учні та учениці на уроках технологічної освітньої галузі, вони також мають навчитися:

- ✓ співпрацювати, спілкуватися, взаємодіяти, приймати колективні рішення, оцінювати їх результативність і вплив на громаду, попереджувати і залагоджувати конфлікти, досягати компромісу;
- ✓ працювати, виконувати різні ролі в групі, брати участь у виконанні складних завдань (реалізації проєктів), розв'язанні проблем групи, прийнятті спільних рішень;
- ✓ виступати ініціатором і брати участь у соціально важливих проєктах, спрямованих на покращення власного добробуту і добробуту інших осіб, громади;
- ✓ застосовувати технології для проектування виробів чи послуг, що покращують умови здорового способу життя;
- ✓ піклуватися про власний добробут;
- ✓ безпечно застосовувати техніку в процесі життєдіяльності.

Подекуди це непросто.

Проте

Ольга МЕДВІДЬ,

вчителька трудового навчання та технології Опорного закладу «Кролевецький ліцей № 3» Кролевецької міської ради Сумської області розробила вправи, які не лише сприятимуть набуттю учнівством цих знань та вмінь, а й допоможуть вчителству органічно додати тему доброчесності до своїх уроків.

№. Назва розділу для інтеграції	Навчальний предмет	Цінності	Клас	Складність	Тривалість
1. Втілення задуму в готовий продукт за алгоритмом проєктно-технологічної діяльності	Технології	Повага до правил та їх дотримання, відповідальність	5-6	★	35
2. Творче застосування традиційних і сучасних технологій декоративно-ужиткового мистецтва. Види декоративно-ужиткового мистецтва	Технології	Справедливість, чесність	5-6	★	15
3. Творче застосування традиційних і сучасних технологій декоративно-ужиткового мистецтва. Вибір об'єкта проєктування	Технології	Академічна доброчесність. Взаємна повага та вміння дискутувати, вміння працювати разом та довіряти одне одному, чесність	5-6	★★	30
4. Турбота про власний побут, задоволення власних потреб і потреб інших осіб. Благоустрій та організація власного житла. Дизайн кімнати	Технології	Гідність, вміння працювати разом та довіряти одне одному, небайдужість, взаємна повага та вміння дискутувати	5-6	★★	30
5. Втілення задуму в готовий продукт за алгоритмом проєктно-технологічної діяльності. Технологія виготовлення виробу. Контроль якості готового виробу	Технології	Антикорупція, чесність	7-9	★★	30
6. Втілення задуму в готовий продукт за алгоритмом проєктно-технологічної діяльності. Методи проєктування. Призначення методу фокальних об'єктів для вдосконалення чи створення виробу	Технології	Академічна доброчесність, повага до правил та їх дотримання, відповідальність.	7-9	★	40
7. Турбота про власний побут, задоволення власних потреб і потреб інших осіб. Проєктування виробу	Технології	Академічна доброчесність. Взаємна повага та вміння дискутувати, вміння працювати разом та довіряти одне одному, небайдужість, справедливість, чесність, антикорупція	7-9	★★★	45
8. Творче застосування традиційних і сучасних технологій декоративно-ужиткового мистецтва. Вибір та обґрунтування теми проєкту. Планування роботи з виконання проєкту. Графічне зображення виробу	Технології	Повага до правил та їх дотримання, справедливість, чесність	7-9	★★★	20
9. Ефективне використання техніки і матеріалів без заподіяння шкоди навколишньому середовищу. Добір конструкційних матеріалів для виготовлення виробу	Технології	Небайдужість, антикорупція	7-9	★	30
10. Проєктна діяльність	Технології	Академічна доброчесність, повага до правил та їх дотримання, відповідальність.	10-11	★★	30
11. Проєктування виробів	Технології	Справедливість, чесність.	10-11	★★★	45
12. Проєктування виробів	Технології	Гідність, взаємна повага та вміння дискутувати, вміння працювати разом та довіряти одне одному	10-11	★★	45

1. 5-6 класи ★ 35 хв

Цінність: Повага до правил та їх дотримання; відповідальність

Предмет для інтеграції: Технології

Орієнтовна тема для інтеграції: Втілення задуму в готовий продукт за алгоритмом проєктно-технологічної діяльності. Правила внутрішнього розпорядку в навчальній майстерні, загальні правила безпечної праці

КРОК 1

Обговоріть з учнівством важливість дотримання правил кожним із них. Акцентуйте, що ми приймемо рішення не лише на основі внутрішніх переконань, а й на підставі встановлених правил.

Наголосіть, що окремі правила встановлені з міркувань безпеки. Тож варто усвідомлювати можливі наслідки в разі недотримання правила та свою відповідальність.

КРОК 2

За допомогою вправи «Творці правил» спільно сформулюйте правила, яких учні та учениці мають дотримуватися на уроках технології.

Послідовність вправи «Творці правил»

Брейнштурмінг правил

Об'єднайте клас на групи і попросіть кожну із груп придумати список правил, яких, на їхню думку, повинні дотримуватися на уроках технології. Заохочуйте учнів / учениць думати про різні аспекти, такі як безпека, ефективність роботи, співпраця, дотримання часу тощо.

Презентація правил

Попросіть кожну з груп представити свій список правил класу. Запишіть усі пропозиції на дошці або на паперовій поверхні, щоб усі учні / учениці мали можливість їх бачити.

Обговорення та об'єднання

Обговоріть кожне правило з учнями / ученицями. Постарайтесь узгодити та об'єднати подібні правила з різних груп, щоб створити загальний список правил для класу.

Узгодження правил

Запропонуйте учням / ученицям підтримати і підписати створений список правил класу. Це може стати своєрідною угодою між всіма учасниками класу щодо дотримання і виконання цих правил.

Упровадження правил

Відтепер дотримання правил стає обов'язковим для всіх учнів / учениць під час уроків технології. Пам'ятайте про постійне нагадування правил, хваліть учнів / учениць за їх дотримання та виконання.

КРОК 3

Проведіть з учнями та ученицями «Чесну гру»:

Розіграйте ситуації, в яких вони вибірково порушують правила на уроках технології. Дайте їм можливість обговорити наслідки таких дій та висловити власні думки щодо того, чому краще дотримуватися правил.

Зверніть увагу учнів та учениць на те, що правил потрібно дотримуватися не лише під час уроків, а й у повсякденному житті. Перед ними щодня стоїть вибір: дотримуватися правил чи ні. Але перш ніж приймати таке рішення, варто подумати про наслідки як для самого себе, так і для оточення. Діяти потрібно відповідально та правильно. А дотримання правил і доброзичесна поведінка дуже пов'язані між собою.

КРОК 4

Рефлексія:

- *Завершіть урок короткою рефлексією, попросивши учнів / учениць поділитися своїми враженнями від їх участі в розробленні правил.*
- *Запитайте, як ця вправа допомагає усвідомлювати важливість правил та їх дотримання на уроках технології.*

2. 5-6 класи ★ 15 хв

Цінність: Справедливість, чесність

Предмет для інтеграції: Технології

Орієнтовна тема для інтеграції: Творче застосування традиційних і сучасних технологій декоративно-ужиткового мистецтва

Тема:

Види декоративно-ужиткового мистецтва

КРОК 1

Після ознайомлення учнів / учениць із видами, техніками та технологіями декоративно-ужиткового мистецтва запитайте, у чому, на їхню думку, унікальність і цінність різних виробів мистецтва.

КРОК 2

Запропонуйте обговорити такі життєві історії відомих митців.

Приклад 1

Архип Куїнджі народився в сім'ї бідного шевця-грека в передмісті Маріуполя — селі Карасу. Хлопчик рано втратив батьків і виховувався в тітки та дядька. З допомогою родичів Архип вивчився на вчителя грецької граматики, потім, після домашніх занять, деякий час відвідував міське училище. За спогадами товаришів, навчався він погано, зате вже тоді захоплювався живописом і малював на будь-якому зручному матеріалі — на стінах, парканах і клаптиках паперу.

Архип Куїнджі — один із найнезвичайніших та найвидатніших пейзажистів другої половини XIX століття. Його називали «художник світла», а все тому, що він умів передати світлові потоки так, що вони «оживали» й вражали мінливістю на полотні. Подейкували, що Куїнджі використовував секретні фарби, зібрані з місячного сяйва, що майстер — справжній чарівник, який не пише, а чаклує пензлем. Частина коштів від продажу власних картин митець використовував на організацію безкоштовного навчання для своїх учнів. (Інформація з Вікіпедії)

Приклад 2

Елмір де Хорі — один із найвідоміших мистецьких фальсифікаторів XX століття. Народжений в Угорщині, він мав винятковий талант до живопису та майстерно наслідував стиль таких художників, як Пікассо, Матісс, Модільяні та інших. Упродовж десятиліть де Хорі створив понад тисячу підроблених картин.

Щоб викликати довіру, він вигадував легенди про своє аристократичне походження. Спочатку відкрито називав свої роботи «копіями», але згодом став частиною шахрайської схеми: арт-дилери продавали його картини як оригінали. Зрештою, схему викрили, а сам де Хорі став символом мистецького шахрайства. Попри обман, його підробки й досі зберігаються в колекціях і викликають як захоплення, так і етичні дискусії.

(Інформація з Вікіпедії)

КРОК 3

Запитайте в учнів / учениць, чим відрізняються ці дві історії творчості митців. Попросіть обґрунтувати, чому перша історія є прикладом добросовісності, а друга історія — недобросовісного досягнення успіху.

Акцентуйте на наслідках недобросовісної поведінки, а також на важливості добросовісності під час використання традиційних і сучасних технологій декоративно-ужиткового мистецтва.

3. 5-6 класи ★★ 30 хв

Цінність:

Академічна добросовісність, взаємна повага та вміння дискутувати, вміння працювати разом та довіряти одне одному, чесність

Предмет для інтеграції: Технології

Орієнтовна тема для інтеграції:

Творче застосування традиційних і сучасних технологій декоративно-ужиткового мистецтва.

Тема: Вибір об'єкта проектування.

КРОК 1

Запропонувати учням / ученицям обрати об'єкт проектування для виготовлення декоративно-ужиткового виробу. Це може бути предмет побуту (наприклад, ваза, підсвічник, подушка тощо), який їм подобається.

Поговоріть про те, як вибір об'єкта може вплинути на інших: як це може відобразитися на інших митцях, котрі творили схожі вироби? як можна бути добросовісними у виборі?

КРОК 2

Поділіться з учнями такою життєвою історією:

У Нью-Йорку на площі біля Рокфеллер-центру встановили величезну надувну фігуру «Балерина, що сидить» відомого американського скульптора Джеффа Кунса. Скульптура нагадала багатьом порцелянову статуетку «Балерина Леночка» української художниці Оксани Жникруп.

В українських соцмережах і медіа почали лунати звинувачення у плагіаті. Згодом скульптор заявив, що його справді надихнула робота українки. А його речниця уточнила, що Кунс мав ліцензію на використання скульптури Жникруп. Втім, і до того Джеффа Кунса кілька разів звинувачували в плагіаті. Перед тим його трічі звинувачували в копіюванні чужих робіт і двічі визнавали винним.

КРОК 3

Вправа «Мистецькі вироби й авторське право»

Обговоріть та проаналізуйте цю історію, поставте такі запитання:

- Вам сподобався мистецький виріб?
- Ви хотіли б його мати?
- Чи можна копіювати вироби майстрів?
- Чи це є правильним?

Поясніть учням / ученицям основні поняття, пов'язані з авторським правом, інтелектуальною власністю та етикою. Розкажіть про права митців на свої твори та про те, як вони можуть захищати свої ідеї.

КРОК 4

Аналіз аргументів «за» і «проти»

Поділіть клас на групи та надайте їм завдання зібрати аргументи як «за», так і «проти» щодо можливості копіювання мистецьких виробів. Продемонструйте, що обидва погляди мають свою вагу. Надайте можливість кожній з груп висловити свої аргументи під час дебатів. Дозвольте учням висловлювати свої думки, а також вислухати погляди інших.

КРОК 5

Висновок. Запропонуйте учням поміркувати над тим, як можна знайти баланс між бажанням мати мистецький виріб та повагою до творчої праці митців.

Порадьте їм подумати про можливі шляхи підтримання митців та вдосконалення своїх навичок власноруч створювати вироби.

Запитайте учнів про те, як їхня думка змінилася після обговорення. Чи з'явилися нові аспекти, які вони раніше не враховували?

4. **5-6 класи** ★★ **30 хв**

Цінність: Гідність, вміння працювати разом та довіряти одне одному, небайдужість, взаємна повага та вміння дискутувати

Предмет для інтеграції: Технології

Орієнтовна тема для інтеграції:

Турбота про власний побут, задоволення власних потреб і потреб інших осіб

Тема: Благоустрій та організація власного житла. Дизайн кімнати

КРОК 1

Поясніть учням та ученицям про важливість урахування таких аспектів у проєктуванні дизайну кімнати:

- важливість вибору екологічно чистих та відновлюваних матеріалів;
- врахування потреб та вподобань інших членів родини;
- створення безпечних і комфортних умов для осіб з особливими потребами;
- важливість організації простору для зручності роботи та навчання вдома (оптимальне розташування робочого столу, полиць та освітлення для підвищення продуктивності);
- вибирати предмети декору, які відображають їхні цінності та смаки, але задовольняють й інших.

Ці поради допоможуть учням / ученицям не лише навчитися створювати дизайн кімнати, а й розвивати відповідальність та повагу до інших.

КРОК 2

Вправа «Спільне створення ідеальної кімнати» акцентує на важливості співпраці, взаєморозуміння та допомоги одне одному.

Алгоритм виконання вправи:

1. Пояснити учням / ученицям завдання: їм потрібно спільно створити ідеальний дизайн кімнати.
2. Об'єднайте учнів / учениць на пари або групи.
3. Кожна із груп має обговорити та придумати дизайн кімнати, де кожен учасник / учасниця може висловити свої побажання щодо меблів, декору, кольорів тощо.
4. Діти повинні зосередитися на тому, як їхні рішення впливають на інших.
5. Вони мають домовитися про те, як забезпечити затишок і комфорт для всіх учасників / учасниць. Наприклад, якщо один учень / учениця хоче багато меблів, а інший пропонує більше простору для спільних активностей. Учасники / учасниці мають зрозуміти, як важливо знаходити компроміси та допомагати одне одному, щоб створити затишний простір для всіх.
6. Після створення спільних планів кожна група презентує свій дизайн усім у класі.

Після презентацій провести обговорення, в якому зосередитися на таких аспектах:

- Чому важливо мати своєрідний і затишний простір у житті?
- Які потреби й бажання було включено в дизайн кожної кімнати?
- Які компроміси було зроблено для створення спільної ідеальної кімнати?
- Які аспекти враховували потреби інших осіб?
- Як можна забезпечити зручності та комфорт іншим людям, не забуваючи про власні потреби?
- Як можна розв'язати конфлікти між бажаннями інших осіб та власними потребами?
- Чому важливо бути доброзичливими та турботливими одне до одного, коли ми спільно працюємо над проєктами?

Ця вправа допоможе учням / ученицям не лише розвивати навички дизайну, а й усвідомити важливість поваги до інших та врахування їхніх потреб у створенні комфортного житла; допоможе учням / ученицям зрозуміти важливість балансу між турботою про власний побут та врахуванням потреб інших осіб.

Також вона підкреслить важливість відповідальності, принципів доброзичливості, взаємодопомоги та здатності знаходити спільні рішення під час проєктування.

Цінність: Антикорупція, чесність

Предмет для інтеграції: Технології

Орієнтовна тема для інтеграції: Втілення задуму в готовий продукт за алгоритмом проєктно-технологічної діяльності

Тема: Технологія виготовлення виробу. Контроль за якістю готового виробу

КРОК 1

«Корупція і якість виробів»

Ознайомте учнівство зі змістом поняттям «корупція» та розкажіть про наявні проблеми явища корупції під час робочих ситуацій та способи її запобігання.

Наприклад, поділіться ситуацією:

2015 року в Непалі стався землетрус, який призвів до масових руйнувань. Таких згубних наслідків і знищення значної частини столиці держави можна було б уникнути, якби забудовник дотримався будівельних норм, а не отримував дозволи на будівництво через корупційні шляхи.

КРОК 2

Підготовка до вправи

«Ситуація на робочому місці»:

Об'єднайте учнів / учениць у групи та надайте кожній і з груп реальну чи умовну ситуацію, де може виникнути корупція на робочому місці (наприклад, підкуп інспектора з контролю якості, завищення ціни на матеріали чи використання неякісних матеріалів). Учні / учениці мають визначитися, як запобігти корупції та розв'язати цю ситуацію.

Обговорення важливих особистісних якостей чесного працівника: Спільно з учнями / ученицями скласти список якостей характеру, які визначають чесного працівника. Порівняти цей список із поняттям «корупція» та визначити, які якості допомагають запобігати корупції.

Казки й моральні історії: Розповідати учням / ученицям короткі казки або моральні історії, де головні персонажі стикаються з ситуаціями, пов'язаними з корупцією, та розв'язують їх чесним шляхом. Попросити учнів / учениць обговорити моральні висновки з кожної історії.

Розроблення антикорупційного кодексу: Об'єднати клас у групи і попросити кожну із груп розробити антикорупційний кодекс для певної організації чи компанії з проєктування виробів. У кодексі мають бути визначені правила та процедури для запобігання корупції в організації.

Дослідження корупційних випадків: Попросити учнів / учениць дослідити випадки корупції в іс-

торії та сучасності, зробити презентації про них та обговорити, як можна було б запобігти цим ситуаціям.

Відгук на корупційну подію: Попросити учнів / учениць написати відгук на конкретний випадок корупції, уявляючи себе на місці потенційного свідка чи учасника цієї події. У відгуку вони можуть висловити свою позицію та дії, до яких вони вдавалися б для запобігання корупції.

Дискусійні питання: Провести дискусії на тему корупції, поставивши учням / ученицям запитання:

- Як ви визначаєте корупцію?
- Які наслідки корупції для суспільства?
- Як можна боротися з корупцією в робочому середовищі?

КРОК 3

Вправа «Ситуація на робочому місці».

Запитання для обговорення: Розпочніть вправу із запитання: «Чи знаєте ви, що таке корупція та як вона може впливати на виробництво та якість виробів?».

Ділимось інформацією: Поясніть учням / ученицям, що корупція може призводити до використання низькоякісних матеріалів, недостатньої контрольної якості, підроблення або нехтування безпекою під час виробництва виробів. Дайте конкретні приклади, які увиразнюють це.

Визначення ситуацій: Попросіть учнів / учениць працювати в парах або групах та визначити ситуації, де корупція може вплинути на якість виробів. Наприклад, це може бути використання матеріалів або недостатня перевірка виробів перед відправленням на ринок.

Дискусія та аналіз: Попросіть кожну пару або групу представити свої знахідки й обговорити, як можна запобігти корупції в цих ситуаціях. Обговорення має передбачати заходи для забезпечення вищої якості виробів.

Презентація рекомендацій: Кожна пара або група має представити свої рекомендації щодо того, як підвищити якість виробів і запобігти корупції на різних етапах проєктування та виробництва.

Обговорення моральних аспектів: Закріпіть вправу обговоренням моральних аспектів. Попросіть учнів / учениць подумати про свою відповідальність як майбутніх фахівців у галузі проєктування виробів та про те, як вони можуть вплинути на попередження корупції в цій галузі.

Цінність: Академічна доброчесність, повага до правил та їх дотримання, відповідальність

Предмет для інтеграції: Технології

Орієнтовна тема для інтеграції:

Втілення задуму в готовий продукт за алгоритмом проектно-технологічної діяльності

Тема: Методи проектування. Призначення методу фокальних об'єктів для вдосконалення чи створення виробу

КРОК 1

Нагадайте учням та ученицям, що таке академічна доброчесність, її вплив на ефективне навчання та професійний розвиток людини. Коли учні / учениці створюють або вдосконалюють виріб методами проектування на уроках технології, важливо робити все чесно та правильно.

КРОК 2

Ознайомте учнів / учениць із методами проектування, акцентуючи увагу на аспектах доброчесності.

Фантазування:

Надавати заслугу авторству: Відзначати власні ідеї та внески учнів / учениць під час фантазування.

Уникати плагіату: Не копіювати ідеї чи концепції інших без належного визнання джерел.

Заохочувати власну творчість: Сприяти розвитку індивідуального підходу та креативності учнів / учениць під час створення виробу.

Біоформи:

Правильно використовувати джерела: Якщо використовувати природні концепції чи ідеї, вказувати їхнє джерело.

Розуміння природних процесів: Важливо сприяти усвідомленню та аналізу того, як природа працює та як її ідеї можна застосовувати.

Фокальні об'єкти:

Чесна робота: Не вигадувати або не приписувати фальшиві атрибути випадковим об'єктам під час їх використання для генерування ідей. Дотримання цитування: Якщо застосовувати ідеї з випадкових об'єктів, зазначати їхнє джерело.

Комбінаторика:

Відкритість до співпраці: Заохочувати учнів / учениць до обміну ідеями, співпраці та вчитися одне в одного.

Індивідуальний внесок: Підкреслювати важливість внеску кожного учня / учениці у проєкт, що базується на комбінаториці.

Такий підхід під час створення чи вдосконалення виробу методами проектування на уроках технології допомагає учням / ученицям розвивати не лише практичні навички, а й цінність інтелектуальної чесності, поваги до авторства та співпраці.

КРОК 3

Виконання вправи

Для проектування і виготовлення авторських виробів використовують різні методи проектування. Метод фокальних об'єктів прикметний простотою, тому ним можна скористатись навіть в умовах шкільної майстерні під час проектування та виготовлення виробу.

Метод фокальних об'єктів (також відомий як метод аналогій або метод перенесення) є важливим інструментом у процесі проектування та вдосконалення виробів. Основна суть методу полягає у використанні аналогій між об'єктами, які вже існують (випадково обрані об'єкти або зразки) та об'єктом, який потрібно вдосконалити або створити.

Вибір випадкових об'єктів або зразків має на меті виявити корисні ознаки, які можуть бути перенесені на цільовий об'єкт (фокальний об'єкт) для поліпшення його властивостей чи якостей. Цей метод допомагає структуровано підходити до розв'язання проблем та вдосконалення виробів.

Послідовність виконання методу фокальних об'єктів:

Вибір фокального об'єкта: Оберіть об'єкт, який ви плануєте вдосконалити або проектувати. Це може бути конкретний виріб, система чи процес.

Визначення проблеми чи завдання: Сформулюйте чітко завдання або проблему, яку хочете розв'язати. Визначте кінцевий результат, якого маєте досягнути.

Вибір випадкових об'єктів: Випадковим чином виберіть 3–4 об'єкти або зразки, які ніяк не пов'язані з вашою проблемою чи завданням. Ці об'єкти будуть використовуватись для генерування нових ідей.

Складання переліків ознак: Для кожного з випадкових об'єктів складіть перелік його ознак або властивостей. Ці ознаки можуть охоплювати матеріали, форми, функції, кольори, розміри та інше.

Генерування ідей: Приєднуйте ознаки випадкових об'єктів до фокального об'єкта, щоб створити нові ідеї та варіанти вдосконалення. Розгляньте, як ці ознаки можуть вплинути на вигляд, функціональність чи інші аспекти вашого фокального об'єкта.

Оцінювання та відбір ідей: Оцініть ідеї згідно з визначеними завданнями або кінцевим результатом. Аналізуйте можливі варіанти конструкцій і визначте найбільш корисні ідеї.

Ця послідовність кроків допомагає систематично аналізувати ідеї та варіанти для вдосконалення або створення виробів за допомогою методу фокальних об'єктів. Він дає змогу підвищити творчий потенціал і знайти незвичайні розв'язання для ваших завдань.

7. 7-9 класи ★★★ 45 хв

Цінність:

Академічна доброчесність, взаємна повага та вміння дискутувати, вміння працювати разом та довіряти один одному, небайдужість, справедливість, чесність, антикорупція

Предмет для інтеграції: Технології

Орієнтовна тема для інтеграції: Турбота про власний побут, задоволення власних потреб і потреб інших осіб

Тема: Проектування виробу

КРОК 1

Почніть з обговорення важливості доброчесності в дизайні продукту. Поясніть, що доброчесність передбачає прийняття етичних рішень протягом усього процесу дизайну.

Розкажіть про складники доброчесності: повага (врахування поглядів інших), відповідальність (повідомити за вплив продукту) і справедливість (забезпечення рівноправних результатів).

КРОК 2

Семинар-практикум

«Рамкові засади доброчесності»

Компоненти доброчесності:

Обговоріть кожний зі складників доброчесності (повага, відповідальність, справедливість) і наведіть приклади з реального життя, пов'язані з дизайном продукту.

1. Повага

Повага в дизайні продукту передбачає визнання та оцінювання різноманітних потреб, уподобань і поглядів користувачів, зацікавлених сторін та спільноти.

Чому це цілісність? Повага до поглядів і прав інших гарантує, що процес дизайну є інклюзивним і враховує добробут усіх залучених сторін.

Приклади:

Розроблення продуктів, які пристосовані для людей із різними здібностями або обмеженими можливостями (наприклад, інклюзивна упаковка з функцією легкого відкриття).

2. Відповідальність

Відповідальність у дизайні продукту означає відповідальність за соціальний, екологічний та економічний вплив продукту протягом усього його життєвого циклу.

Чому це доброчесність? Відповідальність гарантує, що дизайнери враховують ширші наслідки своїх творінь і працюють над мінімізацією негативних впливів.

Приклади:

Використання стійких та екологічних матеріалів для мінімізації впливу на навколишнє середовище.

Впровадження належних правил утилізації чи перероблення продуктів, щоб зменшити кількість відходів після споживання.

3. Справедливість

Справедливість у дизайні продукту передбачає забезпечення рівного доступу, переваг і ставлення для всіх користувачів і зацікавлених сторін, незалежно від відмінностей.

Чому це доброчесність? Справедливий дизайн сприяє етичному ставленню та рівним можливостям, зміцнюючи довіру між споживачами та зацікавленими сторонами.

Приклади:

Встановлення обґрунтованої ціни на продукцію, щоб зробити її доступною для широкого кола споживачів.

Забезпечення того, щоб продукти було розроблено таким чином, щоб ними могли користуватися різні люди, уникаючи виключних функцій.

Приклади з реального життя в дизайні продукту

1. Інклюзивний дизайн Apple

Повага: Apple враховує інклюзивність, розробляючи такі функції, як VoiceOver для користувачів із вадами зору.

Відповідальність: Apple зосереджується на використанні перероблених матеріалів у своїх продуктах, щоб зменшити вплив на навколишнє середовище.

Справедливість: Дизайн продуктів Apple спрямований на універсальне використання, уникаючи функцій, які можуть відштовхнути певні групи користувачів.

2. Електромобілі Tesla

Повага: Tesla поважає потребу в сталому транспорті, надаючи пріоритет електромобілям.

Відповідальність: Компанія бере на себе відповідальність за скорочення викидів вуглекислого газу, сприяючи поширенню електромобілів.

Справедливість: Tesla прагне зробити електромобілі доступними для широкої аудиторії, представляючи більш доступні моделі.

3. Сталий дизайн IKEA

Повага: IKEA з повагою ставиться до навколишнього середовища, використовуючи екологічні матеріали в дизайні меблів.

Відповідальність: Компанія несе відповідальність за надання чітких інструкцій зі збирання, щоб забезпечити довговічність продукції та безпеку користувачів.

Справедливість: Філософія дизайну IKEA передбачає створення доступних і функціональних меблів для широкого кола споживачів.

Обговорюючи ці приклади, учні / учениці можуть краще зрозуміти, як повага, відповідальність і чесність сприяють цілісності дизайну продукту та як ці принципи можуть бути застосовані в різних реальних сценаріях.

КРОК 3

На дошці створіть візуальне представлення цих трьох компонентів.

Груповий «мозковий штурм»:

- Об'єднайте учнів та учениць у малі групи.
- Роздайте кожній групі стікери або карточки.
- Попросіть їх провести «мозковий штурм» і знайти способи інтеграції поваги, відповідальності та справедливості на різних етапах розроблення продукту (концептуалізація, створення прототипу, тестування, виробництво і маркетинг).

Обговорення в групах

- Попросіть кожну із груп поділитися своїми ідеями із класом.
- Спонукайте до обговорення викликів і переваг упровадження доброчесності на кожному з етапів розроблення продукту.

Плакат «Рамки доброчесності»

- Роздайте кожній із груп фліпчарт або великі аркуші паперу та маркери.
- Попросіть їх створити плакат, який ілюструє структуру доброчесності для дизайну продукту. Кожна група має представити, як повага, відповідальність і справедливість можуть бути інтегровані на різних етапах процесу дизайну.

КРОК 4

Обговорення та рефлексія.

Заверште вправу обговорення у класі

Попросіть учнів / учениць поміркувати над тим, що вони дізналися про інтеграцію доброчесності в дизайн продукту.

Обговоріть важливість урахування етичних принципів на кожному з етапів процесу дизайну. Наголосіть, що продукт, розроблений на засадах доброчесності, є не лише соціально відповідальним, а й більш вірогідним для успіху в довгостроковій перспективі.

Висновок. Підбийте підсумки із ключових моментів і підкресліть постійну важливість доброчесності в дизайні продукту. Заохочуйте учнів застосовувати вивчені принципи в майбутніх дизайн-проектах і постійно оцінювати свої проекти з етичної позиції.

Час вправи не враховує відвідини музею

Цінність: Повага до правил та їх дотримання, справедливість, чесність

Предмет для інтеграції: Технології

Орієнтовна тема для інтеграції: Творче застосування традиційних і сучасних технологій декоративно-ужиткового мистецтва

Тема: Вибір та обґрунтування теми проєкту. Планування роботи з виконання проєкту. Графічне зображення виробу. Екскурсія в музей народного мистецтва

КРОК 1

Розкажіть учням / ученицям про роль відвідування музею народного мистецтва, незалежно від того, чи це відбувається наживо або віртуально, що це є важливим етапом для вивчення декоративно-ужиткового мистецтва та проєктування виробів на уроках технології. Також наголосіть, що під час екскурсії рекомендовано дотримуватися правил відвідування музею, поважати роботу закладу та екскурсовода. Під час такого відвідування учні / учениці мають можливість побачити унікальні експонати та майстерні роботи, які відображають культуру, традиції та народний дух певної епохи чи регіону. Зрозуміти, що завдяки відповідальності працівників музею експонати зберігаються й донині.

КРОК 2

Пам'ятка для вчителя. Відвідування музею та акцентування уваги на таких аспектах:

Повага до правил та їх дотримання

Поведінка в музеї: Учитель / учителька може наголосити на необхідності дотримуватися правил поведінки в музеї, таких як тиша, заборона фотографувати деякі експонати або торкатися їх. Вміння дотримуватися правил підвищує культуру учнів / учениць та створює сприятливе середовище для навчання.

Повага до співвідвідувачів: Учитель / учителька може розповісти про взаємну повагу до відвідувачів музею, не заважати, бути уважними одне до одного, допомагати за потреби.

Справедливість

Використання різних стилів: У музеї можна побачити різні стилі та техніки декоративно-ужиткового мистецтва. Учитель / учителька може наголосити на тому, що всі стилі та майстерні роботи мають свою цінність та внесок у розвиток народного мистецтва, тому їх усіх потрібно однаково цінувати.

Підтримання кожного учня / учениці: На уроках технології вчителю / вчительці може бути важливо забезпечити рівні умови для учнів / учениць із різними здібностями та навичками. Підтримання кожного учня / учениці допоможе створити справедливі умови для розвитку творчості та власного стилю всіх.

Чесність

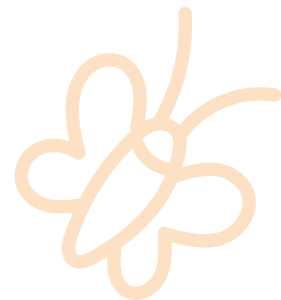
Власна творчість: Учитель / учителька може підкреслити значення власної творчості та унікальних ідей учнів / учениць. Відверта дискусія про цінність власної творчості та ідеї може підтримати чесний і відвертий підхід до проєктування виробів.

Дотримання авторських прав: Під час проєктування виробів учитель / учителька може підкреслити відповідальне ставлення до використання дизайну та ідей інших майстрів, дотримуючись правил авторського права. Чесність унеможливорює плагіат та копіювання ідей без дозволу або приписування їх собі.

Роздуми про ці цінності та обговорення в контексті декоративно-ужиткового мистецтва під час відвідування музею можуть зробити навчання більш цікавим та змістовним для учнів / учениць. Вони допомагають учням / ученицям навчитися взаємодіяти в команді, поважати думки одне одного, довіряти та сприяють процесу творчого проєктування виробів, що відповідають національним традиціям та культурному контексту.

КРОК 3

Після відвідування музею дайте учням / ученицям завдання намалювати ескіз власного виробу. Якщо учні / учениці будуть використовувати елементи, які вони побачили на експонатах, попросіть обов'язково зазначити це.

Цінність: Небайдужість, антикорупція
Предмет для інтеграції: Технології
Орієнтовна тема для інтеграції: Ефективне використання техніки і матеріалів без заподіяння шкоди навколишньому середовищу
Тема: Добір конструкційних матеріалів для виготовлення виробу. Штрихове кодування

КРОК 1

Розкажіть учням та ученицям про відповідальність у виборі якісного матеріалу для виготовлення виробу. Відповідальне ставлення до вибору матеріалів допомагає уникнути можливих проблем та забезпечити успішний результат проєкту. Щоб купити якісні матеріали, потрібно вміти читати етикетку та штрихкод.

Штрихкоди містять достатньо інформації, аби учні / учениці могли провести одне з цікавих досліджень. За штрихкодом вони можуть визначити країну реєстрації та перевірити автентичність товару. Читання етикеток та штрихкодів на упаковці матеріалів допомагає учням / ученицям отримати важливу інформацію про продукт, його походження, склад, технічні характеристики та інші деталі. Знання країни реєстрації та автентичності товару допомагає учням / ученицям уникнути придбання підроблених матеріалів, що може вплинути на якість та безпеку виробу.

Важливо також звертати увагу на інші характеристики матеріалів: допустимі навантаження, технічні характеристики, термін використання та інші деталі, які можуть бути важливими для успішної реалізації проєкту. Навчання учнів / учениць читати та розуміти етикетки та штрихкоди — це важлива складова добросовісного проєктування виробу.

Це допомагає учням / ученицям розвивати критичне мислення, вміння здійснювати осмислені вибори та приймати відповідальні рішення. Таким чином, вміння читати етикетки та штрихкоди дає змогу учням / ученицям зробити усвідомлений та відповідальний вибір матеріалів, що, своєю чергою, допоможе створити якісний та надійний виріб.

Купівля оригінальних матеріалів, якими учні / учениці будуть користуватися для виготовлення виробу, має велике значення для якості та безпеки готового виробу. Оригінальні матеріали, як правило, мають гарантовану якість, правильний склад і відповідають установленим стандартам, що робить їх надійними для використання у творчому процесі.

КРОК 2

Обговоріть з учнівством негативні наслідки купівлі підробок:

Невідповідність якості: Підробки можуть бути виготовлені із низькоякісних матеріалів, що призводить до поганої якості виробу та його невеликого терміну використання.

Небезпека: Використання підробок може бути небезпечним, оскільки їх склад може не відповідати стандартам безпеки та викликати непередбачені реакції або деградацію матеріалу.

Законні наслідки: Купівля підробок може порушити авторські права або права виробника, що може вести до юридичних наслідків.

Зважаючи на ці аспекти, купівля оригінальних матеріалів з штрихкодами, які підтверджують їх автентичність, є важливою практикою для створення якісного та безпечного виробу. Це також сприятиме розвитку добросовісних цінностей учнів / учениць, таких як чесність, відповідальність і повага до творців та прав власності.

КРОК 3

Запропонуйте учням та ученицям виконати вправу, перевіряючи відповідність товару коду EAN International та розрахувавши за таким алгоритмом:

Алгоритм перевірки штрих-коду

1. пронумерувати всі цифри справа наліво, починаючи з позиції контрольної цифри;
2. додати всі цифри, що стоять на парних місцях;
3. отриману суму помножити на 3;
4. починаючи із третьої, додати всі цифри, що стоять на непарних місцях;
5. додати результати, отримані в пп. 3 і 4.
6. від отриманого результату відкинути першу цифру,
7. решту відняти від десяти — це і буде контрольна цифра, і якщо вона не збігається з останньою цифрою у штрихкоді, то товар зроблено незаконно.

13 12 11 10 9 8 7 6 5 4 3 2 1

Крок 1	4	8	2	0	0	2	4	7	0	0	0	1	6	
Крок 2		8	+	0	+	2	+	7	+	0	+	1		= 18
Крок 3										18	x	3		= 54
Крок 4	4	+	2	+	0	+	4	+	0	+	0			= 10
Крок 5										54	+	10		= 64
Крок 6													~~6~~ 4	= 4
Крок 7													10	- 4 = 6

Рекомендуємо перевірити під час купівлі матеріалів, якими будете користуватися для виготовлення виробу, їх автентичність за їх штрихкодами.

КРОК 4

Обговоріть, чи має значення, який виріб чи продукт ви купили — оригінальний чи підробку?

Цінність: Академічна доброчесність, повага до правил та їх дотримання, відповідальність

Предмет для інтеграції: Технології

Орієнтовна тема для інтеграції:

Проектна діяльність

КРОК 1

Пропонуємо ознайомитися вчителю / вчительці з такими методичними рекомендаціями:

Академічна доброчесність, повага до правил та їх дотримання, а також відповідальність є надзвичайно важливими цінностями на уроках технології в 10-11 класах. У цьому віці учні / учениці вже мають певний рівень самостійності та здатні до більш глибокого аналізу, тому навчання цих цінностей може бути більш поглибленим і практичним.

Ці аспекти допомагають створити позитивне навчальне середовище, в якому учні / учениці можуть розвивати свої навички, здібності та креативність. Виховання академічної доброчесності, поваги до правил та відповідальності на уроках технології допоможе створити простір для розвитку відповідальних, етичних і творчих майбутніх інженерів і дизайнерів. Засвоєння цих цінностей на уроках технології допоможе учням / ученицям стати етичними, відповідальними та творчими проектними спеціалістами, які розуміють важливість дотримання правил і збереження інтелектуальної чесності у своїй діяльності.

Ось як можна розвивати ці цінності на уроках технології:

Пояснення важливості академічної доброчесності: Підкресліть, що академічна доброчесність є основою довіри у навчанні та дослідженнях. Навчіть учнів / учениць розуміти, що чесне виконання роботи є важливим етичним принципом та допомагає зберегти інтелектуальну чесність.

Визначення правил на уроках: Запроваджуйте чіткі правила та стандарти поведінки на уроках технології. Поясніть учням / ученицям важливість їх дотримання для створення організованого та безпечного робочого середовища.

Спільне розроблення проєктів: Залучайте учнів / учениць до спільного розроблення проєктів, де вони можуть взаємодіяти, обмінюватись ідеями та допомагати одне одному. Такий підхід сприяє розвитку колективної відповідальності та підтримки.

Підтримка креативності та інновацій: Дозвольте учням / ученицям проявляти свою творчість, стимулюйте їх до пошуку нових ідей та розвивайте інноваційний підхід до розв'язання завдань. Наголошуйте у цьому контексті на важливості дотримання правил та етичних стандартів.

Взаємовідповідальність у проєктах: Розподіліть відповідальність між учнями / ученицями в процесі виконання проєктів. Навчіть їх брати на себе відповідальність за свої дії та дотримання встановлених термінів.

Залучення до реальних проблем: Давайте учням / ученицям можливість працювати над проєктами, які можуть мати позитивний вплив на їхнє оточення або допомагати розв'язувати соціальні проблеми.

Навчання етики проєктування: Навчіть учнів / учениць розуміти важливість етичного підходу до проєктування виробів. Поясніть, як їхні рішення можуть впливати на безпеку та екологічні аспекти виробу.

КРОК 2

Виконайте вправу, дотримавшись такої послідовності:

Об'єднайте учнів / учениць у групи (по 3-4 особи) і дайте кожній з груп певну тему для проєктування виробу. Теми можуть бути різними: зі сфери побуту, дизайну, створення корисних пристроїв або розв'язання певних соціальних проблем.

Встановіть певні обмеження й оприлюдніть: проєкти учнів / учениць мають бути екологічно збалансованими, не суперечити правилам безпеки та технологічним процесам.

Учні / учениці працюють у своїх групах, щоб розробити концепцію, дизайн та план виробу. Вони мають докладно обговорити етичні аспекти та відповідальність, яку несуть під час створення виробу. Кожна з груп презентує свій проєкт перед класом, демонструючи дизайн, описуючи його функції та пояснюючи дотримання всіх правил та вимог, оприлюднених на початку уроку.

Після презентацій проводиться дискусія, під час якої учні / учениці можуть поставити запитання щодо дотримання правил, вимог та відповідальності, які групи враховували під час проєктування.

Заключним етапом вправи може бути обговорення того, як учасники / учасниці зможуть впроваджувати етичні принципи, повагу до правил та відповідальність у своєму майбутньому професійному та особистому житті.

КРОК 3

Підсумки. Обговоріть з учнями / ученицями важливість дотримання академічної доброчесності, поваги до правил та їх дотримання, а також відповідальності під час проєктування виробів. Акцентуйте, що вони отримують цінні навички роботи у команді, розв'язування етичних дилем та практичного застосування правил під час реального проєктування.

Цінність: Справедливість, чесність
Предмет для інтеграції: Технології
Орієнтовна тема для інтеграції:
 Проектування виробів

КРОК 1

Перед виконанням завдання обговоріть з учнями / ученицями такі аспекти:

- Учні / учениці мають говорити правду і не замовчувати важливу інформацію під час проектування. Вони мають чесно розповісти про свої ідеї, здібності та обмеження.
- Розподіляти ролі та обов'язки в команді, враховуючи здібності та інтереси кожного з учасників.
- Визнавати внесок кожного з учасників проекту та справедливо розподіляти заслуги за досягнення команди.
- Враховувати етичні аспекти своїх проєктів, наприклад вплив виробів на довкілля або безпеку користувачів.
- Уникати копіювання чужих ідей чи матеріалів та зосередитися на розвитку власних творчих здібностей.
- Дотримуватись правил безпеки під час виготовлення виробів, щоб уникнути травм або небезпечних ситуацій.
- Розв'язувати конфлікти відкрито і справедливо, знаходячи компроміси та розуміючи позицію інших.
- Брати на себе відповідальність за якість своїх проєктів та вживати заходи для їх поліпшення.

КРОК 2

Підготовка до виконання вправи.

Об'єднайте клас у дві групи та запропонуйте їм допомогти кожній із груп визначити, хто з них буде працювати над яким із запропонованих варіантів проєкту:

Тема 1. Проектування іграшки з природних матеріалів для дітей з особливими освітніми потребами.

Тема 2. Проектування будиночка для песика / котика (які потім можна передати в притулки чи людям літнього віку, що мають тварин, тощо).

КРОК 3

Розкажіть учням / ученицям наступні реальні ситуації:

Ситуація 1

Поля в Чорнобильській зоні. У листопаді на Житомирщині у Народицькій громаді виявили, що селищна рада незаконно надала в оренду 1437 гектарів землі в зоні відчуження Чорнобильської АЕС. Зернові культури вирощували у зоні радіоактивного забруднення. Злочинну групу організували селищний голова, землевпорядник та керівники трьох суб'єктів господарювання, які отримували землі в оренду з 2020 року.

Чинovníки надавали землю в оренду на 2 роки за ціною 100\$ за гектар, або на 10 років — за 150\$. Всім учасникам повідомили про підозру у вчиненні кримінальних правопорушень, зокрема за зловживання владою або службовим становищем та самовільне зайняття земельної ділянки. Їм загрожує до шести років позбавлення волі. Збитки від такого порушення сягнули 37 мільйонів гривень. (Джерело: Ecorpolitic.com.ua)

Обговоріть з учнівством цю ситуацію в контексті виготовлення іграшки з соломи. Про порушення законів та правил. Про шкоду для здоров'я від рослин, які були завезені із зони відчуження, про незаконність такого вирощування, про наслідки. Акцентуйте увагу на виборі якісних матеріалів, отриманні їх у законний спосіб та без шкоди для життя та здоров'я.

Ситуація 2

Допомога тваринам. У київських чиновників з'явилися нові ідеї, куди можна витратити ще кілька бюджетних мільйонів. Йдеться про оновлення інформаційної системи пошуку загублених домашніх тварин. 5 млн грн виділили на модернізацію сайту про зниклих котів та собак — на додаток до 2 млн грн, які вже раніше витратили на його розроблення. З дати запуску сайту і до жовтня 2023 року у розділі «Знайдені тварини» розміщено всього 15 оголошень, а в розділі «Загублені тварини» — одне. Бюджетні мільйони було витрачено даремно.

Джерело: https://corruption.hab.media/154518-15_najguchnishih_koruptsijnih_sprav_2023_roku/154518-15_najguchnishih_koruptsijnih_sprav_2023_roku

Обговоріть з учнівством цю ситуацію в контексті виконання проєкту з виготовлення будиночка для тварини. Запитайте, як можна було по-іншому в значно дешевший спосіб розшукувати тварин (наприклад, соцмережі) та витратити ці кошти на утримання притулків для тварин.

КРОК 4

Виконання проєктів та їх презентація.

КРОК 5

Після презентацій можна організувати дискусію, під час якої учні / учениці обговорять, які виклики виникали під час забезпечення справедливості та чесності в процесі проектування, а також як вони планують впроваджувати такі принципи у своєму майбутньому житті.

Цінність: Гідність, взаємна повага та вміння дискутувати, вміння працювати разом та довіряти одне одному

Предмет для інтеграції: Технології

Орієнтовна тема для інтеграції:

Проектування виробів

КРОК 1

Виконати проектування та створити певний виріб, наприклад предмет одягу, декоративний елемент, сувенір або інше за допомогою гри.

КРОК 2

Гра «Кооперативна майстерня: добродесність у дизайні продукту»

Послідовність гри:

- Формування команд:** Об'єднайте учнів / учениць у невеликі команди по 3–4 особи. Забезпечте різноманітність у кожній команді для представлення різних поглядів за допомогою завдання «Повага». Перед формуванням команд попросіть учнів стисло поділитися своїми навичками та вподобаннями, заохочуючи команди поважати індивідуальні сильні позиції, аспекти.
- Завдання:** Дайте кожній із команд завдання розробити і створити певний продукт (наприклад, предмет одягу, декоративний виріб або сувенір). Наголосіть на аспекті чесності та переконайтеся, що розподілені завдання є справедливими, враховуючи складність та креативність, необхідну для кожного продукту. Робіть це спільно з учнівством. У разі необхідності разом оберіть інші варіанти виробів, щоб вони в усіх команд були рівноцінні.
- Спільний дизайн:** Розділіть загальне дизайнерське завдання на етапи та розподіліть їх між різними командами (наприклад, розроблення дизайну, вибір матеріалів, створення макету). Кожна з команд має задокументувати свій процес прийняття рішень, підкреслюючи відповідальність за доручений їй етап.
- Обмін ідеями:** Після завершення етапів організуйте «мозковий штурм» між командами. Заохочуйте команди активно слухати та поважати різні ідеї під час обговорення. Наголосіть на важливості поваги до різних позицій.

5. **Спільне завершення:** Дозвольте командам переглянути та доповнити роботу одна одної, виправити помилки та покращити загальний продукт. Переконайтеся, що спільні внески визнають і справедливо оцінюють. Підкресліть, що внесок кожної команди є цінним.

6. **Презентація:** Кожна команда презентує свій завершений проєкт класу або іншим учням. Під час презентації команди висловлюють слова вдячності та визнання іншим командам за їхню допомогу. Заохочуйте справедливе визнання внеску кожної команди.

7. **Підсумок:** Сприяйте проведенню групової дискусії після презентацій. Обговоріть відповідальність, яку кожна з команд взяла на себе на своєму етапі, і як вона сприяла загальному успіху проєкту.

8. **Рефлексія:** Попросіть учнівство поміркувати над досвідом спільної роботи, проблемами та рішеннями, які вони знайшли. Обговоріть випадки, коли справедливість і взаємоповага були вирішальними у подоланні проблем.

Методичний коментар

Інтегруючи принципи добродесності, учні та учениці не лише розвивають необхідні навички співпраці, комунікації та довіри, а й отримують уявлення про етичні аспекти дизайну продукту. Ця вправа підкреслює важливість спільної роботи на засадах поваги, чесності та відповідальності, закладаючи фундамент для ефективного й цікавого навчання дизайну продуктів на уроках технологій.

8 вправ

15–60 хвилин

6–11 класи

Фізична культура — це не лише про фізичний розвиток, вміння бігати чи володіти м'ячем. Відповідно до Державного стандарту, на уроках фізкультури учні та учениці мають навчитись:

- ✓ виявляти солідарність із командою і надавати підтримку її членам під час занять фізичною культурою і спортом;
- ✓ приймати спільні рішення на користь команди;
- ✓ дотримуватися демократичних принципів під час занять фізичною культурою і спортом;
- ✓ уникати дискримінаційних вчинків під час занять фізичною культурою і спортом.

Принцип чесної гри (фейрплей) якнайкраще ілюструє принципи доброчесності, а тому немає жодних сумнівів, що виховувати цю чесноту можна і на уроках фізичної культури.

Зробити це цікаво й захопливо допоможуть вправи, які розробила наша експертка

Валерія СІЛКОВА,

вчителька фізичної культури
ліцею №293 Деснянського
району міста Києва

Я думаю, ви можете просто намагатися бути найкращими, поважати людей, бути чесними, мати високі моральні стандарти

Том Бредлі
гравець у американський футбол

№. Назва розділу для інтеграції	Навчальний предмет	Цінності	Клас	Складність	Тривалість
1. Принцип чесної гри	Фізична культура	Дотримання правил, чесність, справедливість	5-9	★	22
2. Олімпійські ігри в Давній Греції	Фізична культура	Дотримання правил, чесність, справедливість	6	★★	25
3. Принцип чесної гри	Фізична культура	Доброчесність, повага	7-9	★★	15
4. Рухові вміння, навички та фізичні якості, які необхідні для захисту держави, збереження власного життя під час надзвичайних ситуацій	Фізична культура	Дотримання правил	7	★	15
5. Засоби розвитку швидко-силових якостей та методи контролю	Фізична культура	Дотримання правил, чесність	8	★	15
6. Домедична допомога при травмах (забій, вивих, перелом, розтягнення)	Фізична культура	Дотримання правил	9	★	25
7. Паралімпійський рух на сучасному етапі	Фізична культура	Дотримання правил, чесність, справедливість	10	★	20
8. Організація та проведення змагань з учнями молодших класів	Фізична культура	Дотримання правил. Чесність, справедливість	11	★★★	60

1. **5-9 класи** ★ **25 хв**

Цінність: Доброчесність, повага
Предмет для інтеграції: Фізична культура
Орієнтовна тема для інтеграції:
Принципи чесної гри

КРОК 1

Запропонуйте учнівству розглянути ситуації та обговорити, наскільки прийнятними вони є в спорті:

- *Мати спортсмена, який є членом регіональної (провінційної) збірної, також є членом ради національного комітету та вирішує питання щодо складу національної збірної.*
- *Тренер футбольного клубу є також чоловіком судді, котра судить матч за участі цього футбольного клубу.*
- *Особи, які мають ділові стосунки зі спортивною організацією (наприклад, через спонсорський контракт або контракт із постачальником), також входять до складу її ради директорів.*

Якщо ситуації є неприйнятними — чому? Які наслідки це може мати?

Чи є це проявом конфлікту інтересів?

Методичний коментар

Конфлікт інтересів — суперечність між приватним інтересом особи та її службовими чи представницькими повноваженнями, що впливає на об'єктивність або неупередженість прийняття рішень, або на вчинення чи невчинення дій під час виконання зазначених повноважень.

КРОК 2

Обговоріть, як можна запобігти виникненню конфлікту інтересів у ситуаціях, описаних вище (наприклад, не брати участь у голосуванні, відмовитись від участі тощо).

Обдумайте, чому важливо уникати конфлікту інтересів у спорті?

2. **6 клас** ★★ **25 хв**

Цінність: Дотримання правил, чесність, справедливість
Предмет для інтеграції: Фізична культура
Орієнтовна тема для інтеграції:
Олімпійські ігри в Давній Греції

КРОК 1

Ознайомте учнівство зі змістом понять «олімпіада», «олімпіонік», а також з'ясуйте, які види спорту стали основою для Олімпійських ігор у Давній Греції.

КРОК 2

Обговоріть спільно з учнівством:

Чи важливою для греків була перемога в Олімпійських іграх?

Відповідь:

Так, оскільки це було проявом «прихильності богів» до учасника; проте греків зовсім не цікавили «рекорди», на противагу сучасному спорту.

Чому, на думку учнівства, греки таку увагу приділяли фізичному розвитку?

Відповідь:

Найважливішим елементом культури давніх греків була агоністика — принцип змагальності. Цей принцип використовувався у різних сферах життя: праці, мистецтвах та спорті, де у відкритих і чесних змаганнях виявлялися переможців. Змагання надавали людині можливість повірити в себе, свої сили, найвищі цінності життя. У переможцях змагань вбачали образ божества, оскільки боги у греків були наділені людськими рисами.

Поміркуйте, у разі важливості перемоги, чи було прийнятним для греків грати нечесно? Чи відомі учнівству приклади «нечесної гри»?

Відповідь:

Чесність — надважлива у спорті та повсякденному житті. Перед початком ігор кожен атлет давав клятву, що він не запламував себе жодним злочином, оскільки добросовісно готувався до змагань і не буде допускати в них жодних недозволених прийомів.

Учасник Олімпійських ігор Давньої Греції мав бути передусім гідним громадянином, а потім вже спортсменом.

Проф. Ю. А. Бріскін, за матеріалами лекції з дисципліни «Олімпійський і професійний спорт»

КРОК 3

Наведіть учнівству приклади, коли нечесність в Олімпіаді вартувала кар'єри та медалей спортсменам.

Приклади

Найбільш систематичним випадком вживання допінгу задля спортивних досягнень є олімпійські збірні Східної Німеччини 1970-х і 1980-х років. У 1990 році було виявлено документи, які показали, що багато східнонімецьких спортсменок, особливо плавчинь, приймали анаболічні стероїди та інші допінгові заборонені речовини від своїх тренерів і наставників.

Дівчатка у віці одинадцяти років починали приймати препарати без згоди батьків. Багато представників

східнонімецької влади, відповідальних за цю програму, згодом постали перед судом і були визнані винними в різних злочинах.

Станом на грудень 2022 року з Літніх Олімпійських ігор 2012 року за порушення антидопінгових правил було позбавлено рекордних 40 олімпійських медалей. Росія — країна антилідер, у якій відібрали 17 медалей.

Дані з ресурсу

https://en.wikipedia.org/wiki/Doping_at_the_Olympic_Games

На Іграх у Пекіні 2008 року позитивна допінг-проба української легкоатлетки Людмили Блонської позбавила нашу збірну срібної медалі та стала причиною довічної дискваліфікації спортсменки.

На попередній Олімпіаді в Афінах наш штовхальник ядра Юрій Білоног здобув золоту нагороду, однак за 2 роки, коли повторний аналіз допінг-проби виявив у зданому ним зразку заборонений препарат Оксандролон, він був позбавлений медалі.

Матеріали статті

https://www.slovoidilo.ua/2016/08/10/infografika/suspilstvo/neoli_mpijskij-pryncyp-najvidomishi-dopinh-skandaly-v-istoriyi-olimpiad

Спільно обговоріть:

- Яка думка учнівства щодо вживання допінгу, чи є це правильним у спорті?
- Як можна досягти якісних спортивних результатів, не порушуючи правил? Наприклад: дотримуватись режиму тренувань та відпочинку, правильно харчуватися тощо.

КРОК 4

Запропонуйте учнівству відчути себе справжніми олімпійцями Давньої Греції. Оскільки тривалий час змагання в Греції відбувалися лише з одного виду спорту — бігу на короткі дистанції, запропонуйте учнівству таке змагання.

Проговоріть із ними правила перед початком змагань.

3. 7 клас ★★ 20 хв

Цінність:

Дотримання правил, чесність, справедливість

Предмет для інтеграції: Фізична культура

Орієнтовна тема для інтеграції:

Принцип чесної гри

КРОК 1

Спільно з учнівством обговоріть, чому важливо дотримуватися правил гри та правил змагань. Які наслідки, репутаційні й не тільки, може мати порушення таких правил?

КРОК 2

Поділіться з учнівством прикладами демонстрування всесвітньо відомого принципу чесної гри (фейрплей):

1. Крістіана Павлу (Кіпр, веслування на байдарках і каное, Приз Президента МОК для молоді 2012)

Член Федерації каное Кіпру та Морського клубу Лімасола Крістіана Павлу посіла перше місце в національному рейтингу у своїй категорії 15-річних. 25 вересня на національному чемпіонаті Кіпру з веслування на байдарках і каное в Лімасолі вона взяла участь у змаганнях на 200-метровій дистанції в класі K2 і виграла змагання. Однак після запливу вона підійшла до суддів і повідомила, що насправді її команда перетнула фінішну лінію другою, а не першою. Таким чином, вона свідомо позбавила себе титулу.

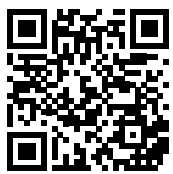
2. Дара Торрес (США, водні види спорту, Акт чесної гри, Диплом 2008)

15 серпня 2008 року Дара Торрес брала участь у попередніх змаганнях із плавання на 50 метрів вільним стилем на Олімпійських іграх у Пекіні. У віці сорока одного року, змагаючись на своїх п'ятих Іграх, вона вже збиралася вийти на старт для запливу. Раптом у однієї з її суперниць порвався купальник. Дара допомогла їй, але розрив не можна було залатати на місці, і потрібно було змінити костюм.

Дара відійшла від стартового блоку і попросила суддів відкласти старт, щоб її конкурентка могла переодягнутися і не пропустити заплив. Коли суперниця повернулася, заплив розпочався, і всі отримали рівні шанси. Дара виграла свій півфінал і зрештою здобула срібну медаль.

3. Паскаль Тремуле (Франція, лижний спорт, Акт чесної гри, Диплом 1972 року)

Під час чемпіонату Франції з-поміж студентів Паскаль Тремуле, молода лижниця, здобула перемогу в гігантському слаломі та швидкісному спуску, а також була оголошена переможницею спеціальної дисципліни. Однак вона зізналася журі, що пропустила одні з воріт. Внаслідок цього її було дискваліфіковано зі змагань. Вона втратила не тільки свій третій титул, а й перемогу в комбінованому заліку. Однак вона продемонструвала виняткове ставлення до чесної гри, що є чимось більшим, ніж перемога.

За матеріалами сайту

<https://www.fairplayinternational.org/home>

КРОК 3

Обговоріть, які емоції викликають в учнівства подібні історії. Чому важливо передусім залишатись чесним та поважати суперників?

КРОК 4

Спільно з учнівством ознайомтесь з принципами чесної гри від Міжнародного комітету фейрплей. Спільно обговоріть, наскільки важливим є дотримання цих правил і в неспортивному житті.

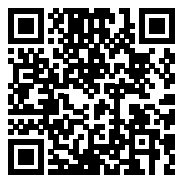
Правила чесної гри:

- Чесна гра — це єдиний шлях.
- Я буду віддавати максимум своїх фізичних, інтелектуальних і моральних здібностей як на тренуваннях, так і на змаганнях.
- Я буду дотримуватися писаних і неписаних правил мого виду спорту.
- Я буду ставитися до своїх суперників так само, як хотів би, щоб ставилися до мене.
- Під час змагань моя мета — перемогти суперника, а не завдати йому болю чи принизити його гідність.
- Я з повагою визнаватиму рішення суддів.
- Я з гідністю сприйматиму як перемогу, так і поразку.
- Найбільша подяка моїм батькам, вчителям і тренерам, без яких мене тут не було б.
- Я готовий / готова прийти на допомогу тому, хто її потребує, навіть якщо це поставить під загрозу мою власну перемогу.

За матеріалами сайту

<https://www.fairplayinternational.org/fair-play-charter-for-youth>

Більше про принципи чесної гри

<https://www.fairplayinternational.org/what-is-fair-play->

4.

7 клас

15 хв

Цінність: Дотримання правил

Предмет для інтеграції: Фізична культура

Орієнтовна тема для інтеграції: Рухові вміння, навички та фізичні якості, які необхідні для захисту держави, збереження власного життя під час надзвичайних ситуацій

КРОК 1

Обговоріть з дітьми, чи відомо їм, що робити під час сигналу повітряної тривоги.

Скористайтесь матеріалами, котрі ілюструють правила:

<https://life.pravda.com.ua/society/2022/03/1/247611/>

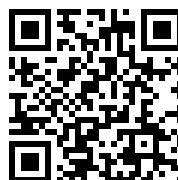
Які правила поведінки, якщо тривога застала на вулиці? Якщо є загроза небезпеки життю, проте поруч нема укриттів?

Методичні рекомендації

Будьте пильні, зосередьтесь на правилах групування, необхідності швидко рухатися до укриття. Уникайте надмірного зосередження на деталях, аби не травмувати учнівство.

КРОК 2

Проговоріть, які є правила поводження з вибухо-небезпечними предметами.

Перегляньте спільно мультфільм, присвячений правилам поводження з мінами та іншими вибуховими предметами:

<https://youtu.be/a4AN8RmMLP4/>

Цінність: Дотримання правил, чесність

Предмет для інтеграції: Фізична культура

Орієнтовна тема для інтеграції: Засоби розвитку швидко-силових якостей та методи контролю

КРОК 1

Продемонструйте учнівству, які є засоби розвитку швидко-силових якостей (різноманітні стрибки у довжину, висоту тощо). Після розминки запропонуйте учнівству повправлятися у стрибках у висоту та довжину, стрибках на скакалці.

КРОК 2

Обговоріть, чи легко даються такі вправи без попередньої підготовки.

Що потрібно робити, аби покращувати свої результати?

КРОК 3

Поділіться з учнівством захопливою історією рекорду, котрий тривалий час не можна було побити: 31 липня 1994 року Сергій Бубка на змаганнях в італійському місті Сестрієре подолав планку, встановлену на висоті 6,1 метра. 26 років його результат не вдавалося перевершити.

Поміркуйте:

- Що дозволило українському спортсмену досягти таких результатів?
- Чому важливо добросовісно ставитися до підготовки до змагань та дотримуватись встановлених правил?

Методичний коментар

Окрім ймовірного покарання за порушення правил чесних змагань, наголосіть, що через порушення правил та, зокрема, вживання допінгу, втрачається сенс змагань як і спорту загалом. Адже таким чином повністю нівелюються людські старання.

Цінність: Дотримання правил

Предмет для інтеграції: Фізична культура

Орієнтовна тема для інтеграції: Рухові вміння, навички та фізичні якості, які необхідні для захисту держави. Збереження власного життя під час надзвичайних ситуацій

КРОК 1

Запропонуйте учнівству подумати, в яких випадках можуть ставатись травми під час занять спортом.

Спільно з учнівством обговоріть, навіщо було придумано правила у спорті (зверніть увагу учнівства, що подекуди правила придумуються з міркувань безпеки та задля уникнення надмірних травм).

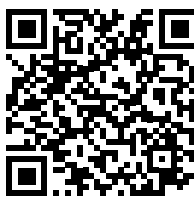
КРОК 2

Спільно з учнями та ученицями перегляньте відео, в якому розказують правила надання домедичної допомоги

при вивихах та переломах:

https://youtu.be/o3FluWp_gL0?feature=shared

при ранах:

https://youtu.be/tt_ac3CNPnSc?feature=shared

Зверніть увагу учнівства, що це лише домедична допомога, але будь-які травми потребують уваги фахівців.

КРОК 3

Спільно складіть алгоритм поведінки учня / учениці після травмування на уроці фізичної культури.

Цінність: Дотримання правил, чесність, справедливість

Предмет для інтеграції: Фізична культура

Орієнтовна тема для інтеграції:

Паралімпійський рух на сучасному етапі

КРОК 1

Спільно обговоріть з учнівством, чи відомо їм про Параолімпійський рух.

Методичний коментар

Виникнення видів спорту, в яких можуть брати участь люди з інвалідністю, пов'язують з ім'ям англійського нейрохірурга Людвіга Гутмана, який, долаючи вікові стереотипи по відношенню до людей із фізичними порушеннями, увів спорт у процес реабілітації пацієнтів з ушкодженнями спинного мозку.

За інформацією

https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%B1%D1%8E%D0%B4%D0%B2%D1%96%D0%B3_%D0%93%D1%83%D1%82%D1%82%D0%BC%D0%B0%D0%BD%D0%BD

У день відкриття Лондонської 14-ї Олімпіади 1948 року в районі Річмонд відбулися демонстраційні змагання зі стрільби з лука, в яких брали участь дві команди. Загалом було 16 учасників у кріслах колісних.

Згодом такі змагання відбувалися щороку. Коли 1952 року вперше приїхала група інвалідів війни з Голландії, ігри стали міжнародними. Лише через 12 років у Римі відбулися змагання, які вважають першими паралімпійськими іграми.

Зараз паралімпійські змагання охоплюють близько 20 видів спорту, які стали можливими завдяки розвитку технологій та розробленню нових пристосувань.

За матеріалами

<https://www.radiosvoboda.org/a/24690982.html>

КРОК 2

Ознайомтеся спільно з учнівством із рейтингом найтитулованіших паралімпійців:

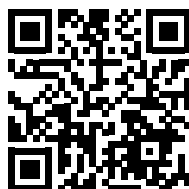

<https://susilne.media/sport/664318-ukraina-vperse-za-28-rokiv-vist-upit-u-colovicij-bajdarci-cetvirci-na-olimpiadi-ak-gotuetsa-zbirna-do-turniru/>

Обговоріть, чому важливо, аби люди з інвалідністю могли мати доступ до спорту та змагань.

Методичний коментар

Зверніть увагу учнівства, що паралімпійські ігри сприяють розвитку спортивного духу, надають можливість реалізуватися у спорті особам з інвалідністю, а також сприяють поширенню гуманістичних ідей у житті суспільства.

Більше інформації про паралімпійський рух шукайте на офіційному сайті Міжнародного паралімпійського комітету:

<https://www.paralympic.org/>

Цінність:

Дотримання правил, чесність, справедливість

Предмет для інтеграції: Фізична культура

Орієнтовна тема для інтеграції: Організація та проведення змагань з учнями молодших класів

КРОК 1

Запропонуйте учнівству організувати спільний проект: спортивні змагання для учнів та учениць початкової школи.

КРОК 2

Розподіліть завдання: придумайте концепцію змагань (вони можуть бути тематичними), які види спорту будуть в межах змагань (рекомендовано: алтимат, біг, стрибки в довжину, волейбол, футбол, естафети).

Зверніть увагу учнівства на важливість установаження правил змагань та чесне суддівство.

КРОК 3

Підтримуйте ідеї підлітків та нагадуйте про принципи чесної гри, котрі вони під час змагань мають транслювати своїм молодшим учасникам та учасницям.

Також обов'язково контролюйте, чи дотримуються підлітки правил безпеки під час занять спортом та розробляють вправи з урахуванням вікових особливостей.

